

ПОМЕНИК

ВИЂЕНИЈИХ УЧИТЕЉА И ЂАКА
ШКОЛЕ У ВЕЛИКОЈ ДРЕНОВИ

НАПИСАО
МИЛАН РАДИЋ

ТРСТЕНИК
2013.

ПОМЕНИК

ВИЂЕНИЈИХ УЧИТЕЉА И ЂАКА
ШКОЛЕ У ВЕЛИКОЈ ДРЕНОВИ

НАПИСАО
МИЛАН РАДИЋ

ПОМЕНИК

ВИЂЕНИЈИХ УЧИТЕЉА И ЂАКА
ШКОЛЕ У ВЕЛИКОЈ ДРЕНОВИ

НАПИСАО
МИЛАН РАДИЋ

ТРСТЕНИК
2013.

**200 ГОДИНА ШКОЛСТВА
У ТРСТЕНИЧКОЈ ОПШТИНИ**

Издавачи

Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник
Основна школа Велика Дренова

Уредник

Верољуб Вукашиновић

На корицама (фотографија, 1936):

Рајиници традиционалне Школе и Здравствене задруге у Великој Дренови

Добрица Ђосић

МОЈ ПРВИ ЖИВОТНИ УНИВЕРЗИТЕТ

Треба за друго издање *Поменика виђенијих учитеља и ђака школе у Великој Дренови*, које ће се поновити у част два века живота наше школе, да напишем своја сећања на Основну школу, коју сам учио у свом родном селу Великој Дренови.

Болестан сам од старости која има само један крај, па ми се нагон писања скоро сасвим угасио. С њим и жеља да се и даље надносим над пустошном белином хартије, коју треба испунити неким смислом. У овом случају морам да сећањима свладавам далеко време када сам научио азбуку српског језика, који је основа свега што сам у животу постигао, написао, урадио за српску књижевност, културу и српски народ у XX веку. После редакције *Пишчевих записи*, започео сам остатак живота са уверењем да ми је „Писмо студентима који студирају у иностранству“ последњи текст за јавност. Обеспокојено виђење српског друштва, његова историјска криза, мотивисала ме је да назначим енергије, дух и морал са којима, верујем, Србија може да надживи XXI век. То је интелектуални капитал младих и млађих нараштаја. То је спремност на жртвовање и борбу против заблуда, пасивности и зла у себи, нацији, свету који нам је уз нашу помоћ постојање претворио у понижење, лишио нас разумне наде, дух и морал прожео нам нихилизмом. Те и још неколико идеја у „Писму студентима“, сматрао сам да потврђују моју књижевничку, грађанску и патриотску одговорност, свестан да је наступило друго време и да ја треба да заћутим.

Захтевом да нешто запишем о својој школи, стари пријатељ и писац *Поменика* Милан Радић прекинуо је моју резигнацију и читалачку свакодневицу. Дужан сам да испишем

неколико реченица о Основној школи која је била мој први животни универзитет, на коме су ми професори били – учитељи у школи, дреновски старци и надничари у селу.

На том универзитету засновао се мој духовни, грађански и национални идентитет. Иако су ми се та осећања укоренила у средиште бића, чињеничка сећања на то доба су искидана, разбацана, избледела; ту прошлост из садашњег сутона видим у сумаглици којом пролећу свици. Означићу нека од њих. То су сећања која су ми се први пут показала у Основној школи, у младости се разрасла у емоционалну интелигенцију, без које не бих могао да напишем романе које сам написао. Та сећања из детињства и дечаштва, била су жилице и корени моје романсијерске маште из које су израстали моји књижевни јунаци и хранили њихову драму.

Стеван Недић био ми је учитељ у првом разреду 1929. године коју сам похађао у школи срушеној на крају школске године. Слова српске ћирилице које је учитељ кредом исписивао на школској табли, по два-три на једном школском часу, ми смо читали у буквару и памтили. Мој први учитељ Стеван Недић, не сећам се повода, опоменуо ме жестоким шамаром да што пре увидим да свет у коме сам рођен и у коме ћу да живим, поред сељачке муке и трпње, захтева и покорност за чије непристајање следе шамари, свакојаке батине и непредвидиве казне. Наравно, и на људску несрећу, тај се наук касније схвати и никад не постане искуство које се користи. Ја сам га порицао борењем за друштво слободе, равноправности и правде.

Најрадоснији наук на мом дреновском универзитету, била су слова и прва реч коју сам с муком написао у својој писанки – ОСА. Њу смо гласно, хорски понављали. Та радост прожела је моју дечју душу; могу сада да је поредим само са радошћу када сам неке јулске вечери 1951. шетао са Божицом Теразијама и у излогу „Просветине“ књижаре угледали прве примерке мог романа *Далеко је сунце*. Те вечери, ми нисмо корачали. Од излога књижаре полетели смо у неке висине у којима је са радошћу истовремено бљескала и неизвесност са стрепњом, које нису ишчилиле из моје свести и душе док сам писао и свој последњи роман.

Најприсније моје сећање на Основну школу, посвећено је мојој учитељици Персиди-Пеци Поповић. Била ми је учитељица у три разреда које сам изучио у кући Божидара Настића у дреновском засеоку – Крива Бара. Наша учитељица Пепа била је строга у разреду, захтевала тишину и пажњу, често се љутила на незнање и слабо памћење. Сви смо је поштовали и волели.

*Учитељица Персида Поповић и њен разред
У другом реду – четврти с десна Добрица Ђосић
У првом реду – група десно од учитељице Даница Ђосић*

У Основној школи поред прве писмености и буђења емоција, стицали смо другарства и пријатељства која су пространја и значајнија од комшилука и породичног рођаштва. Учили смо се за живот неопходној међусобној верности, најпре у тучама, и крађама трешања и бостана, потом у радовима у пољу и виноградима. Двоје који су отишли у гимназију изазвали су у нама најамбициознијим завист и патњу. Мене отац није хтео да пошаље у гимназију, јер је веровао да на овој земљи само виноградар и воћар могу бити срећни људи.

Моји најприснији другови у Основној школи били су Милен Радић и Мида Недељковић, обојица су погинула у југословенском грађанском рату. Нас тројица смо били и најбољи ученици у разреду; Милен је био најбистрији, Мида најуреднији ђак, а ја онај кога због болесног ока са учитељицом Пепом још неко и сажаљева. За време школске године наизменице смо ручавали код онога коме мајка тога дана није била у њиви или винограду. То дечачко, ђачко другарство и братство учило нас је и доброти и часном понашању.

У школи смо се рвали, играли клиса, „лопова и жандара“, у јесен „купкали“ орасима. Ја сам имао болесно лево око, па сам се плашио да не повредим и десно. Нисам учествовао у играма, задевањима и тучама са својим друговима. Из школе враћао сам се кући миран, тужан, уплашен слепилом. Лево око још у првом разреду разболело ми се од болести за коју је наш доктор Љупче Ђорић рекао да је „фирцигер“. Била је то прва страна реч коју сам чуо и запамтио засвагда. То болесно око и бели завој преко лица који је држала шајкача, код учитељице Пепе изазвало је сажаљење па је она дозволила да у учионици не будем гологлав какав је ред; и ја сам једини у учионици седео у скамији са шајкачом на глави. Патио сам и завидео својим друговима када се играју крпењачом, веселе и туку. Болест ока је јако утицала на моје понашање, психичко стање, стрепњу од будућности и узроковала меланхолију и песимизам. То лево око условило ми је припијање уз мајку и деку Јефtimiја који су ме нежно и безусловно волели. Дружећи се са Деком и његовим пријатељима, дреновским старцима, ја сам изучио први пољопривредни и искуствени историјски факултет. Дреновски старци и ратници били су моји први професори живота и историје Србије. Без њиховог памћења и приповедања, неки моји романи имали би и друкчије странице.

У мом разреду било је мање девојчица но дечака, а најистакнутији ђак међу њима била је Даница Ђосић, која је понашањем и говором желела да буде мушкарац, па је у школи и селу крштена у Данила. Отац јој је био дућанџија Сид

Ђосић, осим учитеља и два-три студента, једини Дреновац који је носио варошко одело, па је Даница-Данило била једина од девојчица која је отишла у крушевачку гимназију. Уписала се на Медицински факултет и 1950. изјаснила се да је Стаљин у праву што је напао Тита. За то убеђење робијала је две и по године на Голем отоку, потом завршила факултет и вратила се у Велику Дренову да буде племенитији лекар и од чувеног Љубодрага Ђорића. Болесним сељанкама, чији је паћенички живот дубоко разумевала, била је и сестра и мајка. У тим годинама, нас двоје смо постали присни пријатељи, а њена кућа је поред куће песника Антонија Маринковића, била једина у коју сам у Крушевцу као дисидент могао да уђем, ручам и преноћим. Умрла је од рака; њен сељачки народ је памти.

Последњих година ретко одлазим у моје село, па не знам ко је жив из мога нараштаја. Тај нараштај је са својим родитељима већински припадао партизанском покрету. Неколико младића из Дренове и Страгара било је у партизанима и изгинуло за слободу и сан о друкчијем животу. А много их је погинуло на Сремском фронту под командом бездушних, амбициозних команданата Тита и Пеке Дапчевића.

Поносим се Основном школом у Великој Дренови и зато што је после Другог светског рата научила српској ћирилици и латиници и упутила на виша образовања и факултете стотине својих ђака, који су се истакли радом и стваралаштвом у привреди и цивилизацијском напредовању Србије и Југославије.

Од свих нас који смо завршили Основну школу у Великој Дренови мени су важнији славни дреновски калемари, међу којима је било више људи који су брзином калемљења винове лозе били прваци света у неколико деценија XX века. Они су смислили свој метод стратификације лозних калемова, који је био нов и оригиналан и представљао праву револуцију у српском и југословенском виноградарству. Великодреновци и Селиштанци су после Другог светског рата одржавали и развијали виноградарство у Србији и засновали виноградарство Македоније и неким крајевима Хрватске.

Мој стари пријатељ, учитељ Милан Радић, по чијој жељи остављам овај штури запис о Основној школи у Великој Дренови и Дреновцима, последњих година са тамном сетом казује ми о променама које су измениле наше село и људе, запустиле њиве, винограде претвориле у парлог, доказујући да сељаштво убрзано економски и биолошки назадује и прети умирањем сељачке Србије. Али нека ту причу о Великој Дренови и њеној судбини настави учитељ Милан Радић и писци млађих нараштаја. Своју приповест о српској судбини у XX веку, ја сам исприповедао у романима и *Пишчевим записима*.

Октобар 2013. године

О МИЛАНУ РАДИЋУ И ЊЕГОВОМ „ПОМЕНИКУ“

Милан Радић је уман, радан, тих и сетан човек. По духовности, књижевном дару и културној делатности, он је прва личност у мом завичају. Сврставам га и међу најубедљивије тумаче романа *Корени*. После Милутина Срећковића, Борислава Михајловића Михиза, Мирослава Егерића, Светлане Велмар Јанковић, Милан Радић је богатим језиком и барокним стилем тумачио „преровска“, предачка и животна, социјална и морална начела преровског народа. Неким својим асоцијацијама Милан Радић размишља о *Коренима* у критичкој сфери чувеног франкофонског слависте, професора на Сорбони Жорж Нива, који у својој критици *Корена* говори и о „сјајној преровској цивилизацији“, која од почетка XX века тоне у таму балканске и српске прошлости.

Свој запостављен књижевни дар с којим је могао да створи значајно поетско сведочанство о моравском народу, Милан Радић доказује и у свом *Поменику*, у коме поред биографских садржаја и историјско-антрополошких својстава „Виђенијих учитеља и ђака школе у Великој Дренови“, његових и мојих Дреноваца, проткива своју хронику лепим лирским пасажима и поетским запажањима који литерализују и богате текст. Он има око, душу и интелигенцију, да у животу и социјалном бићу Дреноваца види свагда истинито, оно што је битно и особено у тим људима и народу. У разговорима са њим, које на моју жалост све ређе водим, ја сазнајем истине о стварности и животу Дреноваца, које само од њега могу да чујем. И када сам у свечаним приликама слушао његове поетизоване пригодне говоре, упозоравао сам га и храбрио да треба амбициозније да реализује свој књижевни дар. И данас,

као стари писац, кад год чујем мисао и реченицу Милана Радића, ја зажалим што је свој књижевни дар подредио породичним и просветитељским дужностима, иако те оданости заслужују поштовање његове личности.

Радићев *Поменик* је јединствена хроника о нашој Основној школи и Дреновцима, њиховом животу и судбини. Историја и социологија моравског сељаштва много губи ако *Поменик* не дописује новим текстовима и не приказује радикалне промене у животу српског села и умирању сељаштва, које Милан Радић одавно и са сетом сагледава.

У овој штурој скици личности Милана Радића, треба да се истакне његова просветитељска и културна делатност, јединствена у нашем завичају и овом пустошном времену. Од стварања и руковођења „Партизанском библиотеком“ до разноврсних културних активности и организовања јубилеја национално-историјских и просветно-културних догађаја, сусретима са истакнутим писцима, научним радницима и интелектуалцима, организовања културно-уметничких, позоришних и фолклорних приредби у селу и околини, чине богату, радну и просветитељску делатност Милана Радића у његовом и мом завичају, достојну високих признања.

Кад се говори о личности Милана Радића не треба изоставити још два његова својства: оданост породици и земљоделству – биљкама, воћкама, виновој лози. Он је са супругом Госпавом наставницом, васпитао и ишколовао до универзитетских диплома и два узорна сина, у свему добром истакнута Дреновца – Боришу и Ненада, који су засновали своје породице, остајући у заједништву са родитељима и присвајајући њихове врлине.

Ја се поносим пријатељством Милана Радића, и његовом оданошћу и у неприликама.

Добрица Ђосић

УЗ „ПОМЕНИК“

Где год да сам се у свету нашао, казивао сам се и именима људи мога села и моје Школе. И ма колико да је, благодарећи калему винове лозе, Дренова у разне правце зна-на далеко, по чему у свету свакоме од нас порасте важност, гордио сам се више кад сам сусрео некога који за име Дренове није чуо, али је за наше људе, попут Драгомира Ћосића, Љубомира Матића, Добросава Ратајца, Хранислава Ђорића, Миленка Недића, Добрице Ћосића, и других, не само чуо већ о њима и поприлично знао. Налогу да за књигу о Школи напишем *Поменик* њених виђенијих учитеља и ђака, с тога сам се најпре зарадовао, да, примицањем томе задатку, убрзо упознам озбиљнија и тежа осећања.

Сумња у моћ да се у битном тачно схвати и саопшти човеков живот могла је бити и подстицај да се додатном бригом у равнотежу доведе сопствена савест. За неке сам трагањем сазнао, неким, сигурно, ни у траг нисам ушао, али сам, свеједно, на почетку знао да виђених људи имамо у мери часној и за народне атаре веће од највећег села. Али ми се и пре тога отворило питање око вредности по којима се човек бира за Књигу, а опрез пред службом тога штива у животу Школе и села мешао са страхом од патње због мог непристајања уз Дреновине садашње назоре, нежности и према њој таквој, и од чудне наклоности свим ликовима чијим ћу се животима бавити.

Знао сам да у *Поменик* заслужено морају ући они учитељи и ђаци Школе који су се делом ума, јунаштва, морала, духа и рада од општијег смисла истакли међу савременицима, али сам се стално мучио и над оваквим питањима: које је то радно људско дело веће од коре хлеба што је у минулим вре-

менима из земље чупао мученик тежак; која се то човекова заслуга истиче испред заслуге воденичара који су, волећи се и псујући са Моравом, на великој и малој води у свакојакo време за два века умлели онолико јечма и проје колико нам је гладнима стизало да преживимо; где ће ми душа ако се клањам људској несаници и плетиву мисли и сна, а не поклоним се мајкама, данима и ноћима у којима су, уз трлицу, преслицу и разбој, извличиле, ткале и плеле нит којом нас одевале и обувале; хоћу ли остати веран учитељском поштењу ако не споменем све учитељске вернике који су целoга живота ситнили себе у часове ћирилице, рачуна, земљoписа и историје и zaloжили се у основе народне памети и знања; смем ли причати о ичијој верности и вери а да не мислим на Драгомира Ђурчића који је верност лoзи доказао тако што је „први искалемио и потопио сортиментски виноград на Белом брду 1888. године“, и на Михајла Мутавцића, дреновског Светогорца чије кости почивају у Хиландару, чији је корак према Атоској Гори учињен и са обавезом према баштини и који је отуда у Дренову дошао само једанпут, по Савином путу, да мири своју браћу; колико ће се веровати причи о великом раду без приче о Чедомиру Спасојевићу чије руке нису знале за смириште и који је на самрти молио сина да му их ни на одру не скрсти; хоће ли ми опростити мој деда Добросав Радић, болничар у српским ратовима, ако заборавим његову оданост људима које је, и у време сетве не долазећи данима својој кући, облогама и травама враћао у живот, и још их корио „бежи тамо будало боса“ кад су потом хтели да му плате...

У потрази за животима старих Дреноваца у незавиднијем положају није био ни Милан Милићевић. Потомци и сад мало знају о прецима, и даље је на снази проклетство по коме се много ради на утирању сопственог трага, државна се управа на томе пољу ни данас не опходи паметно и дужно, а старих гробних каменова у дреновском гробљу скоро да и нема. И њих и крстове село је узидало у своје путеве и ћуприје, а на споменицима који су дошли на њихова места, при дну ил позади, пише „овде је и Филип, Даринка, Стеван, Коста, Жи-

војин“..., по негде ни толико, па сам плакао: Какав смо то ми народ који се свету казао толиком смрти а о њој не сачини ни записник, који смо то ми сељаци што се са земљом ломимо и грлимо целог живота а ни за мир костију не заслужимо њен педаљ, и која смо то ми цивилизација која повест о себи нема ни у гробљу.

Прве стране *Поменика*, после „Почетка и првих учитеља“ (у назнакама), следују оном готово целом батаљону ђака и учитеља дреновске Школе који је величином непознатом историји села ратовао ослободилачке ратове Србије од 1912. до 1918. године. Ликови су поређани онако како су се у времену јављали, по старини; у *Поменику* је и *Уџисница* са именима ђака и учитеља дреновске Школе који су изгинули за слободу у Балканским, Првом и Другом светском рату.

Школа и село настављају живот, па ће се сазнавати и рађати и дела за дописивање *Поменика*. Његовим дописивачима од срца желим да остану без прилике за казивање ратног јунаштва, а да прилика за величање подвига којима се служи људском добру имају у изобиљу.

*

Текст „Поменика виђенијих учитеља и ђака Школе у Великој Дренови“ настао је током 1990/91. године, док је професор Љубивоје Бајић писао *Књију о Школи у Дренови*. Било је и онда људи, попут професора Адама Стошића који су се залагали да се *Поменик* штампа као књига за себе јер ће таква побудити веће интересовање, било је и других разлога, али сам ја тврдоглаво бранио став да *Поменик* буде део *Књије о Школи*. И нисам био у праву...

Ево прилике да још једанпут зажалим што у завичајном школству више немамо Адама Стошића, и да поступимо по његовом.

Људи из Одбора за обележавање 200 година школства у трстеничкој општини (повод су школе у Великој Дренови и Трстенику, које су постојале 1813. године) међу писаним речима којима се трајно памти високи датум завичајног школства

новијега доба, видели су и *Поменик виђенијих учитеља и ђака Школе у Дренови*, уз неопходне допуне постојећих биографија, и могуће богаћење новим ликовима.

Прихватио сам тај задатак по давном завету да цео свој век поклоним учитељској служби свом селу и својој Школи, али и са тугом што снага више није што је била, и што се неће моћи колико се жели и колико треба.

Ликови којих није било у првом издању, ови су: Незнани и први учитељ, учитељи Павле Тодоровић, Милосав Милановић и Сава Поповић (у назнакама), први човек нашег лозног калема Љубомир Недић, свештеници Милан Ратајац и Ранко Бачанин, земљорадник и „путник преко Албаније“ Владан Чуљић, учитељи: Благоје Недић, Радоје и Милица Катунац и Драгослав Мутавцић, инжењер Милосав Ђурчић, конструктор калемарских машина Милан Настић, сликар Добрица Максимовић, новинар и писац Љубомир Војић. О лекару Ратомиру Ђулаковићу, свом ратном другу, као и о Миодрагу Недељковићу у првом издању, написао је Добрица Ћосић.

Тамо где је било природно, претходни текст има свој наставак са којим је преграђен звездицом.

Дописивањем *Поменика* новим ликовима учињен је само наставак његовог почетка. Уверен сам да је наша Школа имала још доста учитеља и ђака којима је место било у *Поменику*, ту неправду ће исправљати дописивачи.

А ја се клањам сенима оних којих нема и о које сам се огрешио окаснелим трагањем за њиховим dobrим делима.

Милан Рагић

ПОЧЕТАК И ПРВИ УЧИТЕЉИ

По запису из књиге *Народне школе у Србији од 1803-1815*, књижевника и књижевног историчара Андре Гавриловића (Београд 1903) у Србији је крајем Устанка, 1813. године, било 40 школа са око 1.500 ученика, а међу њима је и Основна школа у Великој Дренови.

И „Не тајим задовољство“, каже Андра Гавриловић, „што сам осветлио целу једну страну прошлости своје отаџбине... Проучивши до детаља сву оскудицу извора, ја држим да ће се друкчији и знатно пунији одговори мучно икад добити.“

Прихватајући годину 1813. за годину почетка Великодреновске Школе, замишљамо: Ако је у години пропасти Устанка, и у Великој Дренови постојала Школа, зашто Ње овде не би било и неке од година Устанка срећнијих од 1813. Тим пре што је међу дреновским устаницима био знатан број повратника из Срема где су се после Кочине Крајине за неко време склонили, и где су им пред очима биле и тамошње школе. А са ове стране Саве Доситејеве просветне идеје које би предузимљиви Дреновци учинили делотворним.

По народном предању, Прва Школа је радила у брвнари подно узвисине на којој ће се касније градити Црква и Школска зграда.

ПРВИ УЧИТЕЉ – НЕЗНАНОГ ИМЕНА

Заслужио је да му, 1991. године, посветимо *Књигу о Школи*, и да Га и овде, као родоначелника великодреновског школства, видимо међу виђеним и највиђенијим учитељима.

А на свој, лирски, начин видео га је и песник Верољуб
Вукашиновић:

ШКОЛСКА ЗДРАВИЦА

Први учишeљ је био Свeтшi Сaвa
И сви учишeљи њeтoви су ђaци,
Њeтoвa двa oкa, нeмaњићкa, њaвa
Блисшaју у слoву, свeтшe у чишaнци.

Двa вeкa је шкoлствa у мoм звичaју,
Свeтшoсaвскo звoнo у срцимa звoни,
Двa вeкa oд њрвих ђaкa у мoм крaју,
Првих учишeљa — a кo бeху oни?

И кaквa ли бeшe шa њрвa чишaнкa
У шoј сшaрoј шкoли кoју је чишao
Неки ђaк мoрaвски, зa врeмe устaнкa,
Кaд је њoлумeсeц у Мoрaву њao?

Чувaмo ли дaнaс у ризници знaњa
Тo дaлeкo врeмe шшo у нaмa шшњa,
Дoк слaвимo шкoлу и свa њeнa здaњa,
Крaј кoјих нaм свeтшe дрeвнa Љубoсшшњa?

Зaшшo кaжeм сaдa, у свeчaнoм чaсу,
Првoм учишeљу и њрвoмe ђaку,
Кaо дa их видим, кaо сa мнoм дa су,
Хвaлa вaм зa њрву свeтшшљку у мрaку.

И хвaлa шш шкoлo мoјa нaјмилијa,
Пунa шрe, знaњa и чудeсних сшрaвa,
Хвaлa шш чишaнкo јeр у шeбe сшјa
Свeтшoстш шa двa oкa, нeмaњићкa, њaвa.

Двa вeкa је шкoлствa, њoкoљeњa шрaју,
Живeлe свe шкoлe у мoм звичaју!

ПАВЛЕ ТОДОРОВИЋ ПРВИ УЧИТЕЉ ЗНАНОГ ИМЕНА

Био је Учитељ у Дренови од 1817. до 1821. године. Кад су га сеоске власти опорезиле, жалио се Кнежевој канцеларији у Крагујевцу. Кнез Милош је онда, 17. фебруара 1822. године, писмом левачком кнезу Живку Шокорцу дао наредбу „да се Дреновцима заповеди да на ондашњег учитеља не ударају порезу јербо њему не припадају плаћати такве, будући да не има куће ни баштине своје“.

Али је учитељ Павле, пре Кнежевог писма, већ био учитељ у Крушевцу где се није дуго задржао, већ је пожелео да се врати у Дренову. О томе сведочи Шокорчево писмо Кнезу Милошу од 16. септембра 1823. године, из Медвеђе, које гласи:

„Високородни господару милостивјејши, здравствујте

Павле Тодоровић који је пре две године био учитељем у Великој Дренови пак био се преселио у Крушевац и онди у Крушевцу био учитељем две године. Пак сада опет не свиди му се од Турака да буде у Крушевцу но тражи од Вас милост и допуштење опет да буде учитељ у Великој Дренови. И кметови неки из истог села моле се за то вама јављамо да ваше благорасуђеније како је ваша воља заповједит.

Приклон: остајем и јесам ваш покорњејши слуга
Живко Шокорац“

А шта је потом било, нема трага.

МИЛОСАВ МИЛАНОВИЋ

„Рођен у Чумићима, окружја крагујевачког“, учио је великодреновску децу писмености од 1839-1844. године, користећи Буквар Петра Радовановића и *Малу чишанчицу* Димитрија Исаиловића.

САВА ПОПОВИЋ

„Јунија 26. Погоди се са општином дреновачком за учитеља и сведетелји су ови на погодби били: Јован Максић, Милко Ступљанин, Мило Ратајац, господин попо парох дреновачки.

У Великој Дренови
26. јунија 1844. лета

Сава Поповић, учитељ
земљ. из Опарића од
благородних родитеља“¹

Сава Поповић и снимак Уговора потписан са дреновском општином

¹ Текст нечитког снимка Уговора између Саве Поповића и Дреновске општине.

ПОКОЉЕЊЕ ЗА ЧИТАНКУ

Воду старију од села, због које смо ту где смо, и њено водоисточничко здање што га је „под управом Суда и Одбора из општинске касе, 1891. године, сазидао Петар Здриновић Ерцеговац“, Велика Дренова је, 1970. године, посветила свом Великом покољењу. Изнад те воде отада стоји овај запис:

„У ратовима Србије од 1912. до 1918, из Велике Дренове, Селишта и Страгара ратовало је 670 војника. Погинуло и умрло од рана и болести на бојиштима, кроз Албанију и у логорима 397 ратника. За опстанак и слободу из села одоше у историју. Победили у три рата а њих поразише у једном миру. И остадоше непобеђени. Памте их исписници и потомци.“

Запис је саставио Писац *Времена смрти* а село га усправило целом једном батаљону ђака и учитеља дреновске Школе који се у тим ратовима борио. Прве странице Поменика, са осећањима најдубљег поштовања и вечите захвалности, уступамо ратничком и сељачком животопису тог батаљона.

Током две последње деценије XIX и првих година XX века седели су у скамијама старе дреновске Школе и, према извештају тог времена, добро овладали ћирилицом, јестаственицом и историјом, научили да калеме лозу, оформили мучну везу са земљом и хлебом, заволели Отаџбину, појмили националну судбину, пристали уз национални циљ Србије с почетка века, и под ратним заставама, 1912. године, започели свој шестогодишњи марш у историју. Патриотизмом их напојили, одгајили у њима борбени морал и јуначко срце – својства без којих се не освоји слобода, њихови добри учитељи, па се, величањем подвига ратног батаљона ђака из дреновске Школе, клањамо и тим часним неимарима народног знања и духа.

У Првом балканском рату против Турака 1912, и у Другом балканском рату против Бугара 1913. године, Дренов-

ци, Селиштанци и Страгарци учествовали су у биткама на Куманову, Битољу, Овчем пољу, Једрену, Брегалници... У тим ратовима највише их је пало код Велеса и на Овчем пољу.

Ово су биле њихове куће...

Објавом рата Србији од стране Аустроугарске, јула 1914. године, кад су српски пукови поново стали под заставе, међу победнике са Куманова и Брегалнице, стали су и за рат тек стасали регрути. Распоређен у војне формације, ратни батаљон ђака дреновске Школе борио се у јединицама Шумадијске и Моравске дивизије првог и другог позива, и Тимочке дивизије сва три позива, у саставу Друге армије команданта Степе Степановића. Било их је у свим војним родовима: коњици, артиљерији, највише у пешадији. Већ у Церској бици, августа 1914, допринели су слави српског оружја, а оно што се после те победе збило најтежи је ратни удес нашег села. У борбама на Сави, код Чеврнтије, погинуло је, удавило се у Сави или пало у ропство 70 наших војника. Међу онима који су се спасли препливавши Саву били су и Ђурђе Чуљић, Драгомир Ђерковић и Милош Трипковић. Много их је остало и на Суворору. Са Колубарском битком генерала Живојина Мишића и они су ушли у светску антологију сјајних ратних победа.

Али се смрт за ту победу продужила и великим помором војске и народа од епидемије пегавог тифуса, па и у Дренови, Селишту и Страгарима тих година није било стреје без црног барјака.

Пре него што су немачки топови запосели Бело брдо, октобра 1915. године, за српском војском која је одступала према Косову, и за својом децом, отишло је 25 Дреноваца за рат престареле наше „последње одбране“ остављајући нам тим одласком доказ о родољубљу највишега реда. Већина их је пропала преко Албаније ил скончала на Крфу и Виду у Плавој гробници Јонског мора, далеко од Мораве. Вечно ће нам отуда вејати њихова, и синова, туга за Србијом, и порука:

„На хумкама у туђини, неће српско цвеће нићи,
поздравите децу нашу, нећемо им никад стићи.
Поздравите Отаџбину, пољубите родну груду,
спомен борбе за слободу, нека ове хумке буду.“

...а традицију овакву заједничку (1936)

После пробоја Солунског фронта септембра 1918, и још нешто ратног посла, вратили се у сатрвена и народом преполовљена села у којима се тих година мало ко родио. Од 670 колико их је отишло, вратило се 273, и Михаило Петронијевић Пионерац и Светолик Урошевић са Карађорђевићим звездама. Нису тад могли знати колико ће, њиховим ратом и животима и њихових 397 другова плаћена, Југославија тек имати да кошта српски род, ни да ће доживети време у коме ће се и међу Србима шапутати њихов рат, и мир у коме ће бити поражени.

*Овим добошем звали су
на ђелцовање,
у школу и у рај*

Од целог ратног батаљона ђака и учитеља из дреновске Школе, у дане кад се пише ово памћење, у животу је једино још Владан Чуљић из ратног списка регрута рођених 1896, а о њима, повратницима морамо још:

Свим путевима и увек ходили су пешке. За бављење по њивама, забранима, виноградима и ливадама сво оруђе било им плужица, риљ, будак, секира, коса и срп, једина им машина

била машина прскалица; сву проју из воденице кући донели на леђима; сву воду из земље, за кућу, стоку и биљке, извадили ђермом; калемове повијали у маховину и полагали у кревет, а сами починули на земљи и кратко. Хранили се хлебом из пепела, одећа и обућа било им оно што су њихове њиве и појате дале и њихове и женске руке створиле; светлост им била ватра са огњишта, а светлели им образ и душа; достојанствено и јуначки носили се са неродним годинама, болестима и државним дајбинама; живот им био тежак и тужан, сав за кукњаву, а на славама, у берби винограда и жетви јечма због нас су певали.

Њиве им биле урађене, врзине поткресане, међе уређене, заграде утврђене, воћке окречене, виногради без траве, а стизали су да оду и поседе код родбине и пријатеља, временом и пажњом да удостоје свакога ко им прескочи праг.

Највећа узданица били смо им ми, унуци. За нас се молили Богу, за нас правили бешек, дубак и љуљашку, колица и саоне, плели речни и моравски кош. Учили нас првим декламацијама, да се прекрстимо и стегнемо песницу, да се пењемо уз дрво и пазимо на суву грану, да се чувамо влажне земље и гледамо у небо, да измахујемо секиром, косом, ручицом конопље, рукама преко Моравине матице; да орежемо гицу и зденемо крстину, чардак и стог, да поштујемо воду, калем и градину, да нежни и према животињама и стоци будемо.

Куће им биле сиротињске, а саградили нам велику Школу и Дом Здравствене задруге у којима уче и наши унуци. Учествовање у ратовима за слободу поимали су, и због нашег образа, као питање патриотске дужности и националне части, ни на крај памети није им било да ту светињу било кад и било од кога наплате.

Порасли смо на њиховом крилу, уз њихов топли, стари, вуковски говор који је текао самосвојно, лако и вешто. Њиховим одласком нестала је за свагда последња велика прича нашег језика.

Вечна им памјат, лака им била њихова земља у коју су легли, и нека им Бог њиховој напаћеној души опрости.

У дреновској Школи, и њеним трудом, почео се од 1965. године, 14. септембра на дан пробоја Солунског фронта, окупљати остатак ратног батаљона ђака дреновске Школе. У живо-

ту их је тада било стотину. Отада па до данас чини се тако сваке године, у међувремену, 1970. посветили смо им чесму коју Велика Дренова није кадра да држи у дужном реду.

Јесте наше село 1965. године, долазећи себи, и пре од других, јавно почело да се каје због дугог заборава свог живог улога у српске ратове с почетка XX века. Али је и после 1965, док се честито по том питању овде чинило, било људи који су такво владање, социјализму и Југославији, проглашавали непријатељским. Мислили су, јадни, да је то што они чине животу пријатељска радња.

Остатак ратног батаљона ђака дреновске Школе, 1970. године

Остатку нашег ратног батаљона, свикнутом да му се у животу мало лепог догоди, да се ни на кога не наљути и са свачим помири, мила је била и та окаснела пажња синова и унука, и до суза их дирнула почаст којом су, из првих редова Солунског фронта, после пола века, 13. септембра 1968. године, стигли у прве редове Дома културе где је у њихову част село начинило велики скуп.

Сутрадан, 14. септембра 1968. године, пре подне, пошто су дотле били одговорили на сва учитељска и животна питања, и положили све испите времена и историје, сели су последњи пут у учионицу своје дреновске Школе да о свом животу чују оцену потомака. На том часу, коме су стојећи присуствовали сви учитељи великодреновске Школе, и академици Александар Деспић и Иван Максимовић, Добрица Ћосић говорио је овако:

„Напунио сам ову чашу да је испијем за ваше здравље и још дужи живот. Мучим се како да вас ословим. Да вам кажем *ратници*, мало ми је то. Да вам кажем *грађи Дреновци*, и то ми је мало. Ви сте вршњаци мога деде и мог оца, и ја вас сматрам својим учитељима. Од вас сам научио језик којим пишем; од вас сам се научио шта је моја земља, шта је Отаџбина моја, шта је човек који газе и који ради ову земљу. Скоро да сам све најбитније научио од вас, заслутио из ваших речи; поносим се што сам Дреновац јер припадам добрим људима, припадам народу сељака, земљомученика и земљорадника, племену виноградара и калемара, људима који су у овом веку најтеже и најчасније живели и живе свој живот.

Данас сам с вама, дошао сам са својим пријатељима да вас видим, јер ретко вас виђам. Живот је и мени тежак, напоран, и ја имам своју њиву и свој виноград, и моји су послови неодложиви, па сам дошао данас, можда, неке од вас и последњи пут да видим. Дошао сам да вас молим: Кад се сетите мене, никад не заборављајте да је Добрица Ћосић ваш писац и вама дужник; он се осећа вама вечитим захвалником. Ту реч захвалности вама, изговарам са овом пуном чашом, ако не нашег вина, онда жупског, али вероватно вашом руком калемљене лозе.

Ако ми, ваши синови и ваши унуци, треба, ако можемо, ако је већ време да вам изричемо, у име историје, неку оцену нашег живота, и ако ја на то имам право, молим вас да живите у уверењу: ваше дело са временом расте. Ваша борба за слободу, ваше паћење и трајање, бива за историју ове земље све значајније. Јер, у животу нашег народа, у животу Србије, можда је најбитније и најзначајније то што се догодило за ваша

живота. Нисте ви само творци наше прве велике слободе и творци прве Југославије; ви сте родили једно покољење које је наставило вашу идеју слободе и живљења за Заједницу, ви сте били учесници и морална подршка једном другом ратовању, ратовању за другу државу и друкчије друштво, за социјализам.

За ваша живота променила се наша земља. Све се променило. Не само поредак и власт. И биљке су друге дошле у наша поља, и друга је лоза дошла, стока нам се променила, нове и другачије куће су подигнуте на нашем тлу, живот у кући нам се променио, деца вам више не ору и не калеме, деца су вам отишла у школе, отишла су у градове, за својим судбинама и својим светом. Србија је за ваша живота ступила у ону своју етапу, коју ми, школовани људи називамо цивилизацијом и социјализмом.

Ако вам, вашем паћењу, вашем мученичком и трпничком животу, јер је свака осма година у вашем животу био рат, свака осма година била вам је окупација, свака осма година била вам је страх за себе, децу и опстанак, ако у том страшном, великом, богатом животу који сте ви поднели јуначки, људски, сељачки, за такав живот ако треба ми да вам кажемо овога тренутка неку реч, та је реч, реч захвалности и поштовања. Ја сам срећан што припадам вама, што сам вам син и унук, што сам вам, ако смем да кажем, и следбеник, на другој њиви, у другом винограду, за исти људски циљ: борби за трајање и опстанак и ја сам се посветио.

Хвала вам на свему што сте учинили за моје доба и за нас, вашу цецу; хвала вам за оно изванредно, прескупо поштење које сте показали од четрдесетпрве до четрдесетпете; хвала вам за оно поверење, јер четрдесетпрве ја се никад нисам уплашио Солунца, ни четрдесеттреће никад нисам побегао од Солунца, Солунцу сам дао летак, у Солунчеву кућу сам се скрио, никада ме ратник није издао. Ни мене ни моје другове. Хвала вам и на том ратовању, хвала вам за наше плодне њиве и угледне винограде, хвала вам на хлебу и вину. Живели! Попијте за ваше унукe и за вас!“

МАРКО СТУПЉАНИН (око 1840)

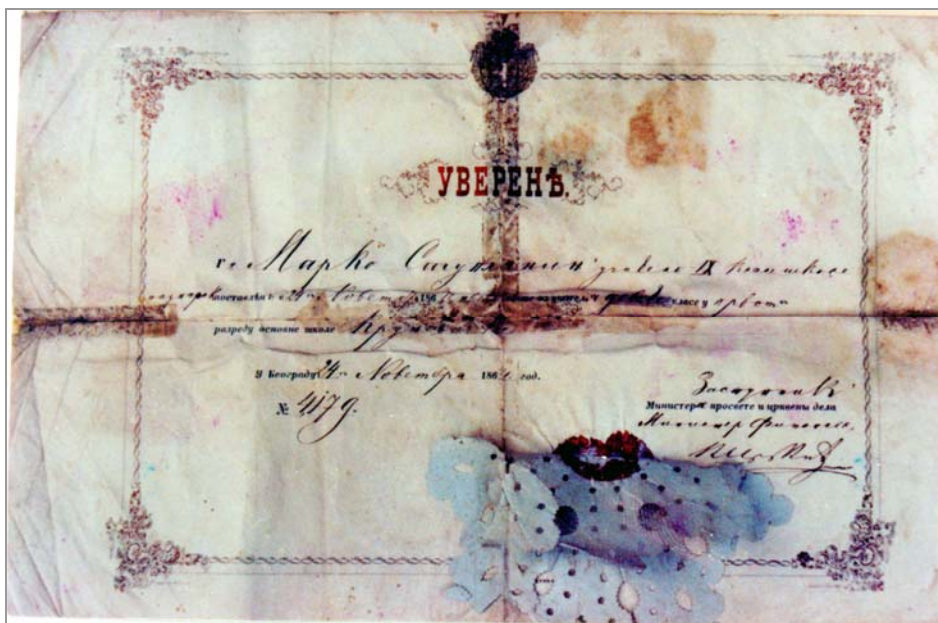
Никада се неће сазнати како се звао први дреновски учитељ из године 1813, али се име првог Дреновца који је био учитељ у дреновској Школи зна. Био је то Марко Ступљанин. Оном незнаном родоначелнику дреновске писмености и наше професије посветисмо Књигу, а учитељу Марку, од чијег доласка у дреновску учионицу много воде протекло Моравом и 134 пута прецветавали Дреновини дренови, од маленог а великог што о њему остаде, посвећујемо у Књизи једну страницу.

Сав труд да се осветли живот Марка Ступљанина прихватио је једним „известијем“ из 1859. и једним „уверенијем“ из 1864. године. Садашњи дреновски Ступљани знају да је био, да је био учитељ и да није оставио потомке, а куд се на крају деде не знају ни они. Рођење му, по прилици, пада у последње године четвртог десетлећа XIX века.

У календарима државног шематизма Кнежевине Србије стоји да је Марко Ступљанин био учитељ у Великој Дренови од 1857. па до 1867. године што није у пуној сагласности са „уверенијем“ из 1864. којим се Марко те године упућује за учитеља у Крушевац.

А оним „известијем“, од 5. септембра 1859. године „учитељ Основне школе општине вел. дреновачке Марко Ступљанин“ јавио је попечитељу просвештенија Кнежевине, и нама, „да је школско здание за време школског одмора поправљено и да школа има све потребе које по пропису треба да има, осим икону Светог Саве; да у првом разреду има 10, у другом 15, у трећем 8, свега 33 ученика; да су четири ученика због

болести остали код кућа, а и остали доста неуредно иду да су са потребама слабо снабдевени, и да, осим тога, никакове друге важне приметбе нема“. Нама сад остаје да знамо да је првих учитељевих година у дреновској Школи учитељ Марко своје школске послове оправљао по „Устројенију јавног училишног наставленија“ што га је 1844. године док је био на челу школа у Србији, саставио Стерија Поповић; да је у летњем времену био дужан да одржи 30 а у зимском 25 часова недељно, да је са ђацима у школи био и пре и после подне и да верујемо да је „науку хришћанску“, „српски језик“, „рачун“ и „познавање домовине и света“ деци предавао онолико добро колико ће за исти учитељски посао, 20 година касније, бити хваљен Марков ученик Лазар С. Павловић.

Уверење којим се Марко Сџуиљанин, 1864. године,
пошљава за учитеља првог разреда основне школе у Крушевицу

У време Марковог „известија“, те 1859. године, Дренова је имала 263 куће и 325 пореских глава, а „од среске канцеларије у Рековцу била удаљена 4 сата“. Само недељу дана пре но што је школско „известије“ отправљено попечитељству,

29. августа 1859, Дреновци Стеван Баћић Мијат и Васа Ђулак вратили се из те среске канцеларије одакле су донели „објавление“ да „могу у шуми својој по три дрвета, за потребе салаша, одсећи, но само у честини шуме гди им местни кметови определе“. Но, ако су ти Дреновци, још пре зоре били на Благотину, и по августовском лепом дану до Рековца и стигли за четири сата, дреновском кмету Стевану Ђорићу, до окружне канцеларије у Јагодини четири сата ни санкама није стизало. Исте 1859. године, на Светога Саву, 14. јануара по старом календару, он је путовао у Јагодину да „у име народа општине в. дреновске, крстом овери посланицу којом народ окружја јагодинског изражава радост због повратка Милоша Обреновића на српски кнежевски престо“.

Великодреновски грен

Милош Обреновић је већ наредне 1860. године умро, а у оном Марковом „уверенију“ које је у Београду, 24. новембра 1864, те године је умро Вук Караџић, под нумером 4.179, као

заступник министра просвете и црквених дела потписао министар финансија, чији потпис не рашчитасмо, стоји да је „Господин Марко Ступљанин учитељ IX класе школе наупарске постављен 24. новембра 1864. године, за учитеља девете класе у првом разреду основне школе крушевачке“.

Будући да државни шематизам, све до 1867. године, када је за учитеља дошао Миладин Ђорђевић, у Дренови осим Марка Ступљанина не пише другог учитеља, може се претпоставити да је Марков „учитељски излет“ до Наупара и Крушевца био краткотрајан, што је мало вероватно. Поузданија је претпоставка да је између Марка и Миладина Школа у Дренови имала још једног незнатног учитеља.

Уза све те далеке неизвесности извесно је да је учитељ Марко Ступљанин у своје време известио министра српске просвете да његова дреновска учионица нема икону Светог Саве. Ми данас морамо извести потомке да учионице дреновске Школе ту икону нису имале током, готово, целе друге половине XX века, и да за све то време учитељи дреновске школе нити су кога известили, нити имали кога да извести.

Свети Сава

ФИЛИП МИЛОЈЕВИЋ **1837-1911.**

У Протоколу умрлих Цркве великодреновске, за 1911. годину, под 11. новембром, лепим рукописом, свештеник Марко С. Бачанин уписао је смрт Филипа Милојевића, тежака из Велике Дренове и податак да је поживео 74 године и умро од „јектике“. Година Филиповог рођења, по томе, је 1837. али га у Протоколу рођених исте Цркве нема уписаног. Грешном јереју Петру Јоксимовићу, судећи по великој муци коју је имао са „писменима“, лакше је, изгледа, било да обави и десет крштења него да о једном у књизи остави траг. Свеједно, Филипу Милојевићу тежаку, трговцу и народном посланику, уз сву оскудност података за потпунији животопис, на овоме месту следује право на помен:

Филипово ђаковање у дреновској Школи пада у оне године за које се „Сава Поповић из Опарића, од благородних родитеља, погоди са Општином дреновачком за учитеља“, па је лепо устврдити да заслуга за Филипиву писменост припада томе врлом делатнику на пословима просвештенија у Књаже-ству Карађорђевог сина Александра.

Ране зреле године Филипа Милојевића припадају ономе раздобљу у коме се, у сељачкој Кнежевини, трговином свињама, економски оснажио један друштвени ред, коме је припало и неколико дреновских, селиштанских и страгарских кућа: Ратајци, Војиновићи, Стамењајићи, Катунци, Ђогатовићи, Јовановићи и Милојевићи. И Филип Милојевић се обогатио гонећи свиње до Пеште и Беча.

На политичкој позорници Србије тога времена раде политичке странке у којима су економски јаки људи и политички прваци. Пред Тимочку буну и после ње у Дренови нај-

више присталица има Народна радикална странка Адама Богосављевића и Николе Пашића, а њен први човек Филип Милојевић политичким угледом доминира знатно изван атара Дренове. У књижевности наших *Корена* радикалски посланик у то време је Аћим Катић, а у нашој политичкој збиљи Филип Милојевић. Сачуваним писмом од 1. марта 1893. године, после спроведених избора, сазнајемо да је „На основу члана 96. Устава земаљског и чланова 81. и 88. Закона изборног, Главни бирачки одбор за округ Крушевачки, на своме састанку у Крушевцу, прогласио Г. Филипа Милојевића, трговца из Велике Дренове, за посланика народног, а за трогодишњу периоду Народне скупштине у 1893, 1894. и 1895. години, која се састаје, према Указу од 25. децембра 1892. године, на дан 25. марта 1893. године у Београду, у ванредни сазив“.

Посланичка кића Филипа Милојевића

Филип Милојевић био је народни посланик пуних 10 година, а можда и више јер је „Његово Величанство Краљ Србије Петар I благоволео Указом својим од 8. августа 1903. го-

дине подарити медаљу за успомену Свога избора за Краља Србије и повратка династије Карађорђевића, Господину Филипу Милојевићу, члану Народног представништва“.

Ни у запису нити у данашњем памћењу није евидентно који су све крупни народни послови у Дренови и округу крушевачком завршени у посланичким мандатима Филипа Милојевића, али се верује да их је било као што се верује да су Филипов син Трифун и унук Божин, смислом за своје време и друштвене догађаје у њему, наслеђеним од оца и деде, часним делом заслужили краљевски орден Светог Саве. И као што се зна да је унук био ватрени борац „против дерикожа сељачких и народних“ и агилни радник у покрету земљорадничког задрugarства у Дренови тридесетих година овог века.

Из штедне књижице за 1902. годину, сазнаје се да је Филип код Земљорадничке задруге у Дренови, са 6% интереса, уложио на штедњу 20 динара; из пасоша којим је, 1905. и 1906, ове друге и са сином Трифуном, путовао у иностранство, да је био стаса високог, лица округлог, очију смеђих и, у то доба, косе проседе; из имовинске скице да се, 1907. године, сво његово имање са кућевницом састојало од 5 парцела површине осам и по хектара; а из народног памћења да је дреновска сиротиња, кад је већ морала, више него код других газда, код Филипа волела да надничи.

Кад се, за време његовог посланиковања, у великопољском потесу исправљало корито Топоничке реке, већу корист од те „регулације“ имали су Медвеђани што му Дреновци злопамте до дана данашњег.

*

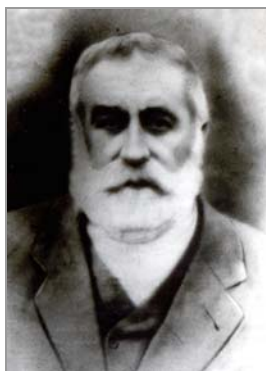
Потомци Филипа Милојевића, сви до једнога, у селу су важили за вредне пољопривреднике, честите и душевне људе. Праунук Милоје, први је на Морави саградио долап и Моравином водом поливао биљке у њивама на обали.

А Милојев унук Зоран, на месту где су у XIX веку били Филипови обори, саградио је радионицу са модерном опремом за производњу, промет и поправку хидрауличних уређаја на грађевинским машинама.

У ове дане (лето 2013) са свештеником Мирославом Михајловићем, на челу је покрета за обнову храма Светог Илије у Равницама, и манастира који је на том месту постојао у средњем веку.

Радионица Филиповој поштомка Зорана Милојевића

ЛАЗАР С. ПАВЛОВИЋ
1855-1925.

Заклетвом коју је, на доласку у дреновску Школу 1878. године, по ондашњем обичају и закону положио пред школским одбором и сеоским парохом, учитељ Лазар Павловић се обавезао да ће „учитељску дужност вршити ревносно и тачно и да ће се клонити свега онога што се не слаже са учитељским звањем“. Учитељску дужност вршио је учитељ Лазар Павловић у дреновској Школи дуже од свих учитеља у XIX веку, а по причи наших дедова који су били његови ђаци, и по записнику ондашњих просветних власти, и ревносно и тачно, и укупно се владао тако да је учитељску заклетву испунио у потпуности.

Лазар Павловић се родио 20. марта 1855. године. У црквени протокол то је рођење уписао јереј Николај Урошевић пошто истодобном другом јереју дреновске цркве Стефану Павловићу није била нужна да за свога сина сам обави тај протоколарни чин. Матери Лазаревој име је било Марија. А кућа Стефана Павловића била је онде где је сад Трајко Николић; и све је оно у круг према Клубаровићима, биће онде више од два хектара, било Стефаново.

Лазарев полазак у дреновску Школу пада у време учитеља Марка Ступљанина. После не знамо где се оспособио да на свом учитељском почетку заслужи онолико високу оцену и буде најбољи учитељ у окружју јагодинском. Природно би било да је који разред гимназије изучио у Крушевцу где Гимназија постоји од 1865. године како је и вероватно да је свршио Учитељску школу у Крагујевцу која је тамо од 1871. године, јер је Лазар најдуже био учитељ четвртог разреда што је следовало једино учитељима са свршеном учитељском школом.

Ни једнога ђака учитеља Лазе Павловића одавно нема на овоме свету. Док су били много су, и само по добру, помињали свога учитеља, али нам то не би било доста да га тачно кажемо као школског радника, па је драгоценији онај записник школског надзорника из 1884. године. У трећем и четвртом дреновском Лазаревом разреду било је те школске 1883/84. године 42 ученика. А од свих 26 учитеља колико их је, без вароши Јагодине, имао јагодински округ најбоље су оцењени Благоје Недић, учитељ у Бачини, о коме ће се после рећи, и Лазар Павловић. Њих двојицу „као најбоље наставничке снаге“ надзорник је сврстао у „прво учитељско коло“, оценио одличном оценом и закључио да су „вредни и да имају довољно педагошке вештине“. Тадашњи учитељ дреновског другог разреда Михајло Недић, са истом „педагошком вештином“ „само да је енергичнији“, оцењен је врло добром оценом, а несрећна учитељица првог разреда Марија Берићка добила је оцену „добар“ и „још би била добила слабу оцену да јој нису тамошњи учитељи“ Лазар и Михајло, „по гдешто помогли у раду“.

Само је боља од ове морала бити оцена Лазаревог рада у учионици наредних година, али то није било све. Од 1879. па до последње године XIX века када ће се свршити његов школски рад, Лазар Павловић је био и управитељ Школе у Великој Дренови, са које се дужности о Школи старао и заступао је пред Општином, Срезом, Округом, Кнежевином и Краљевином. „Управитељ је“, подсећао је у своме извештају министру просвете школски надзорник, „душа реду у школи, душа школском одбору, учитељском већу, преодник у вршењу свију дужности учитељских“, а Лазар Павловић „управитељ великодреновске школе вршио је своје дужности тачно и похвално“, па му је и Школа „била снабдевена свим потребама, и пуна ђака, и то добрих ђака који не изостају из школе“, а „највећа тачност у вршењу својих дужности нађена је и код председника и школског одбора у Великој Дренови“.

Опоменемо ли се да је оне 1882. године, када је Србија постала Краљевина, дреновска Школа Лазара Павловића примила у своју учионицу прву женску децу „Павлику Ћосић и попову кћи Даринку“; да је Милан Ђ. Милићевић дреновску

школу тих година сврстао међу онакве „какове би чиниле част и Београду“, још доста тога, и да се у његовој учионици четвртог разреда ишколовао цео дреновски други и трећи ратни позив који се борио у ослободилачким ратовима Србије с почетка XX века, патриотском учитељском делу Лазара Павловића клањамо се најдубље.

Лазар Павловић је 1900. године, вероватно због болести, отишао у пензију. Двојица његових синова били су правници, један официр, а син Михајло и кћи Емилија учитељи, исто у дреновској Школи, пре и после Првога рата. Михаило Мика Павловић, Лазарев син, је онај дреновски учитељ који је дреновску децу учио историји причањем сопственог ратног пута, свирао на виолини и терао ђаке у коло, и кога су деца на путу љубила у руку а он их награђивао ситном паром и бомбонама.

За време аустроугарске окупације, кад су му синови и ђаци били на фронту а дреновска деца ишла у Медвеђу и Белу Воду да уче латиницу, најстарији Дреновци су запамтили учитеља Лазу како у свињским опанцима силази низ Иличино брдо, и доле на Вршишту где је на старачким леђима донео да умеље заметак јечма. Стари учитељ ожњео је био тек један „загон“ неузреле житарице, осушио на сунцу, огрувао, и однео у воденицу. Време је било ратно, тешко и гладно.

Лазар Павловић умро је 21. августа 1925. године. Гроб му је горе при врху, под орахом, на западној ивици гробља. Пре него што зађе и увек кад нема облака, сунце му на малом споменику осветли годину рођења и смрти, име и позив „виши учитељ“. На Задушнице, 9. фебруара 1991. године, на гробу „вишег“ а највећег дреновског учитеља Лазара Павловића упалило сам свећу.

*

И чинио сам тако сваких задушница, све до зимских ове 2013. године кад Учитељевог споменчића тамо више није било. Свећу сам упалио на месту где је био, а споменак сам пронашао на гомили гробних каменова на крају гробља. Дана 17. априла, Радмило Трипковић, унук Милића Трипковића, исписника мога деде и ја вратили смо споменак онамо где је Учитељев гроб.

О Учитељу Лазару Павловићу казаћу и ово драго сећање:

Септембарског дана 1955. године, на поласку у село Рајинац где ћу започети своју учитељску службу, све до Записа испратио ме мој деда Добросав. Ишли смо полако, ногу пред ногу, и деда и ја желели смо да нам ход и дедина прича трају што дуже. А деда ми је говорио како ћу са људима, када да ћутим и слушах а када да говорим, о чему и колико, како са децом откад их сачекам на капији па док их испратим из школе и пођем за њима. Причао ми целу педагогију које није било у мојим књигама, а кад смо стигли до Записа, један другом смо се загледали у очи из којих само што нису потекле сузе. Да их сретне, деда је учврстио глас и рекао: „А сад пусти корак и срећан ти пут. Само..., кад би тој деци што те на планини чекају, ти био учитељ какав је нама био наш Лазар Павловић“. Пољубио сам му руку и пожурio да не заплачем пред њим.

Кад сам прешао мост на Топоничкој реци, осврнуо сам се. Деда је још стајао код Записа и гледао за мном.

Дедине речи о Учитељу Лазару Павловићу чуо сам увек кад је школско звоно гласило почетак мог учитељског дана. Чујем их и сада док ово записујем.

Споменик Лазару Павловићу

БЛАГОЈЕ Т. НЕДИЋ 1860-1937.

Један од петорице синова Станике и Трифуна Недића, Благоје Недић родио се 14. априла 1860. године. Учитељ му је овде био Миладин Ђорђевић, и, не знамо још ко, али знамо да је дужностима које му је задао живот и доба у коме је живео, Благоје приступао са пуном посвећеношћу одмалена. Завршио је учитељску школу, и од 1882. до 1886. године био учитељ у темнићком селу Бачини. А какав је Учитељ Благоје био, казаће извештај школског надзорника Јанићија Поповића, професора Крушевачке ниже гимназије, од 8. јула 1884. године:

„Кад сам држао испит у III и IV разреду бачинске школе, донели су ђаци читаво бreme различитих биљака што расту у околини, и све су знали да опишу. Тамо сам видео збирчицу неколико ситних животиња, и највећу збирку минерала у целом округу. Учитељ тих разреда изводио је своје ученике у поље и управо тамо им је највише и предавао о тим стварима. А да би му ђаци могли посматрати из ближе и што очигледније метаморфозу у инсеката, одгајили су једну лесу свилених буба у школи и ту су сви заједнички под руковођењем учитељевим посматрали промене над тим животињама од дана кад се излегле, док нису излетели лептирци из мехурака. Онде су ђаци и најбоље цртали и највише нацртали, и највештије радили на гимнастичким справама. Овакав рад г. Благоја Недића заслужује само препоруку и могао би да послужи као углед многим одличним учитељима у овом и другим окрузима.“

И имао је Благоје препоруку да следеће школске године буде виши учитељ у Великодреновској школи, али се то није слагало са његовим животним циљевима. Те јесени се оженио,

и то сестричином приповедача Лазе К. Лазаревића, Драгицом, ћерком Лазине најстарије сестре Евице и шабачког трговца Марка Тодоровића. Има из тих дана, у Лазиној преписци, два његова писма Благоју, у Бачину. У првом, од 13. октобра 1884. године, Лаза подсећа Благоја шта, са своје стране, треба да учини око припрема за свадбу у Београду; почетак писма је „Драги Благоје“, а крај „Здраво буди своме ујаку Лази.“ Друго писмо је од 14. новембра исте године, и пуно је родитељских савета и бриге за младенце, којима се обраћа са „Драга моја децо“, и са потписом „Ваш ујка“.

Ваља знати да је Лаза својим сестрама и њиховим породицама био замена њиховог рано умрлог оца, и све их окупљао у свом београдском дому, где се сада, а чини се и пре женидбе, обрео и Благоје. И да је средња Лазина сестра, Милка, била удата за Милорада Петровића Шапчанина, књижевника и управника Народног позоришта. У Лазиној се кући окупљали књижевници и позоришни људи, и водили актуелне разговоре, па је таквом једном разговору, где су, уз Лазу и Шапчанина, били присутни и Владан Ђорђевић и Љуба Ковачевић, тадашњи позоришни одборници, присуствовао и Благоје. Разговор се тикао *Народној посланика*, прве Нушићеве комедије, коју су одборници оценили као „добар домаћи пасуљ коме само треба додати мало запршке.“ Тај разговор Благоје је препричао Нушићу, о чему ће велики комедиограф писати, помињући и Благоја, у „одисеји“ коју је његов *Посланик* прошао од 1883. године до далеке појаве на сцени, а нама је значајан да се види међу каквим се људима у Београду кретао наш млади Благоје Недић.

Из Бачине је Благоје 1886. године прешао у Београд, где га видимо као управитеља основне школе, потом на дужности у Министарству просвете, и, за све то време и касније, као писца чланака из педагогије, књижевности, политике..., које објављује у „Учитељу“ и „Правди“. За нашу основну школу, и историју српске педагогије, значајан је Благојев рад на приређивању школских уџбеника и приручника. Приредио је *Српску читанку за III разред основне школе Краљевине Србије*, *Школску њесмарицу са декламацијама за I, II, III и IV разред основне школе*, *Збирку одабраних народних умотворина*, *Приручник о*

неговању ишла за ученике основне школе... Од публицистичких радова, значајнији су му: *Пропадање наше народне ношње и последице тога* и *Лечење нашег села*.

На плану лепе књижевности написао је драму *На низбрдици* – драмске слике из живота српског сељака, у три чина, с пјевањем (са пуно топонима из Дренове). Драма је у Народном позоришту изведена први пут 25. октобра 1905. године, и потом, до Првог светског рата, још девет пута. И у драми, и у публицистичким радовима, присутна је Благојева, сељачким пореклом одгајена, забринутост пред опасностима које прете селу и његовом опстанку. Као да је издалека слутео сеоску апокалипсу са којом је Србија ушла у XXI век.

*Драмске слике из живота српског сељака у три чина с пјевањем
„На низбрдици“ Благоја Т. Неђића*

Искрено сам зажалио када сам га прво видео у Министарству финансија, а од 1894. године – у пензији. Веровао је да је за 10 година учитељског рада за српску школу учинио довољно, што јесте истина, и да је сад настало време да пође тамо где ће Србији бити потребнији. Знао је да за више и за

даље има и главу и моћ, па је, не знамо са ким и са чим, али су му прилике у којима се нашао омогућиле, основао моћно акционарско друштво, које ће у лепом националном добу Преткумановске Србије, поред осталог, беловодски и брајковачки *иешчар* уграђивати у београдске палате, и, 1910. године, градити пругу од Сталаћа до Пожеге.

Имао сам у рукама два Благојева писма брату Милошу, у Велику Дренову, за време Великог рата Србије. Прво је од 12. септембра 1914, из Београда, у коме изражава наду да Милошева два сина, Владимир и Бранислав, у несрећном преласку Саве у *секџору Чеврнџије*, 6. септембра, нису страдала, већ да су заробљена, и да ће се он преко Црвеног крста постарати да се сазна њихова судбина. За своје синове каже да је Милорад, по повратку из *Сремске ојерације*, сада негде на Дрини, а Милета у Скопљу, у Ћачкој чети, где ће „брзо бити унапређени и послати на фронт, јер је командни кадар у борби много страдао“. Друго је писмо од 21. јула 1915. у коме тугује за братанцем Владимиром који је у ропству „пропао“, и „гаји наду да ће се Бранислав из ропства вратити жив“ (што се није догодило).

Приликом повлачења војске и народа из земље, и Благоје је прешао Албанију, неко време био на Крфу, а крај рата дочекао у Ници. После рата био је одборник у Београдској општини; важно је допринео покрету оснивања земљорадничких и здравствених задруга у Србији; био један од оснивача Учитељског друштва.

Уз синове Милорада и Милету, са Драгицом је имао и кћери Бранку и Белу. Сви су преживели рат. Кад се могло, нисам разабрао које су школе завршили, али верујем да је Благоје знао да их изведе на добар пут. Из књиге *Скојски ђачки батљалон*, сазнао сам да је Милета, после Рата, био директор Француско-српске банке, а од Властимира Ћорића, сина Патријарха Германа, да је кћер Бранка одлично владала француским, којим знањем је на српски превела књиге Франсоа Моријака. За Милорада и Белу не знам да кажем.

Благоје Недић умро је 18. јула 1937. године у Београду где му је и гроб.

ЉУБОМИР М. МАТИЋ
1868-1955.

Матеја Стојковић, однекуд „Мата Питомац“, око половине XIX века био је писар у Дреновској општини, умео да пише и десном и левом руком, био је, кажу, неко време под Милошевом другом владом, и судија у Јагодини. За то време и добар домаћин, поседовао и скелу на Морави. Кућа му била доле, на јужној ивици села, према Гаревини где је сад Радивоје Миљковић.

Томе Матеји Стојковићу и жени му Милани, 16. септембра 1868. године, родио се син Љубомир, потоњи најпознатији дреновски математичар.

Године које се Љубомир родио убијен је Кнез Михајло и на српски кнежевски престо дошао Милан Обреновић. Исте године родио се и српски математичар светског гласа Михаило Петровић, чувени Мика Алас, па је узбуђујућа и сама помисао на могућност да су Љубомир и Михаило припадали истој класи лицејаца београдске Велике школе.

Презиме Матић Љубомир је, дакле, узео по оцу Матеји, као што је Матеја по свом оцу Стојку био Стојковић, и као што се једна њихова дреновска грана, по извесном Милосаву, презивље Милосављевић. Таква им била нарав, а сви су кореном из старе дреновске фамилије Ћеличанина.

Великодреновску основну Школу Љубомир је похађао у време српско-турских ратова 1876. до 1878. године (у којима су и Дреновци учествовали), када су у њој били учитељи: Миладин Ђорђевић, Коста Урошевић, Василије Димић и Лазар Павловић. Нижу гамназију походио је у Крушевцу. Шта се до

тог времена збило са добрим домаћином Матејом Стојковићем, не знамо, али се за Љубомирово школовање заузела дреновска општина која је материјално помогла даровитог малишана, а будући да се његово бављење у Крушевцу временски подудара са периодом лепе активности Ђачког фонда при тамошњој Гимназији, вероватно је и томе фонду Љубомир био благодејанац. Тадашњи српски народ поседовао је праву свест о вредности школованих људи и, мада не пребогат, улагао у своје таленте.

*Маџуранџи зајечарске Гимназије. 1888. године,
(Љубомир Маџић – стоји шрећи с лева)*

Вишу гимназију Љубомир је завршио у Зајечару а Природно-математички одсек Велике школе у Београду. Математику је краће време предавао у Пироту, а од 1891. године видимо га као професора математике у крушевачкој Гимназији. Крушевац је тада имао „само 7 хиљада душа“ али се његова потпуна, са осам разреда, Гимназија била развила у просветни завод чији се рад осећао у целом округу. Од те 1891. године,

па за пуних наредних 40 година, ауторитативни професор математике, како је оквалификован, Љубомир Матић је свој професорски животопис придодао животопису крушевачке Гимназије. А њој ће, за време Александра Обреновића, 1898. године, бити укинут статус „потпуне“ када ће крушевачка Општина основати приватну шесторазредну Гимназију, што је трајало све до 1903. године. За тих пет година ђаци из Крушевца морали су ићи у Крагујевац где је у тамошњој државној Гимназији вршена провера њиховог знања. Крајем маја, професори су са својим ученицима кретали пешице за Крагујевац.

Остало је записано да је „вођа групе ученика био бирани професор Љубомир Матић, математичар по струци. Биран зато што је био увек у контакту са ученицима и што су га они увек видели или осећали поред себе. (Професора математике ђаци се нису плашили јер је Љубомир Матић био родитељски расположен према свој деци а нарочито сиромашној)“.

Доласком на краљевски престо Петра Карађорђевића, 1903. године, отпочео је демократски препород Србије у коме је и крушевачка Гимназија доживела свој успон. У томе времену, предајући стално математику, Љубомир је неких од тих година био и управитељ Више женске школе у Крушевцу. Школска документација из 1910/11. школске године бележи га као разредног старешину четвртог, најбројнијег разреда Гимназије. Разред је те године „добро прошао“: од 54 ученика понављало је само шест.

Када се Љубомир Матић вратио из Балканских ратова, његова је Гимназија, први пут у овом веку, добила и VIII разред. Тој генерацији, која је на матури, 1914. године, показала ванредан успех, у матурској комисији за математику био је професор Љубомир Матић. Убрзо после матуре, Гаврило Принцип је у Сарајеву пуцао у Франца Фердинанда, те су и матуранти и њихов професор пошли у дуготрајан, крвави рат. У томе рату Љубомир учествује са чином резервног потпуковника, а за време повлачења из земље, 1915. године, био је командант Крушевачког корпуса.

Из рата се, 1919. године, вратио својој професорској дужности. Као стари радикал, 1921. године, изабран је за народног посланика у Скупштини Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. У периоду његовог мандата Велика Дренова је добила Пошту.

Зграда Крушевачке Гимназије (1865-1908)

Од 1927. па до 1931. године Љуба Матић је био директор крушевачке Гимназије. Тај период школе одликује се новим квалитетом наставнога рада и живљим књижевним, музичким

и спортским животом ученика. Из тог времена сазнајемо да се, 1929. године, у Крушевцу обрела група од 50 сиромашних ученика из Македоније. Пошто су се сместили у касарни 47. пешадијског пука, а како нису на време започели школску годину, „директор је одредио професора Димитрија Ђуровића да их поучава из свих предмета“. Сећао се Љуба услова под којима се у истој школи и сам мучио, па их је снабдео новим, једнообразним оделом, обућом и уџбеницима, а за лето им купио летња одела и соколску униформу. Мали гимназијалци из Македоније одужили му се добрим успехом и лепим владањем.

Љубомир Матић био је међу најугледнијим грађанима Крушевца. Члан многих друштава, најактивније је учествовао у раду Крушевачког расадника где је за област воћарства био инструктор и предавач. Ратно време проведено на Крфу поштовао је и тако што је воћке са тог острва сам искалемио и одгајио у свом крушевачком дворишту.

Гимназија Љубе Матића била је у непосредној близини цркве Лазарице, данас је у тој згради Народни музеј. А кућа му била одмах ту, преко пута Лазарице, у улици Страхинића Бана. У тој кући, стеченој женидбом, стекао је и бројну породицу: пет синова и две кћери. И кћи Десанка му била професор историје у крушевачкој Гимназији, два му сина били официри, један инжењер, један судија и председник Крушевачког суда. И син Ратибор, некад активни фудбалер у „Обилићу“, постао је правник. Али је, док је био ђак, било и доста муке са школом, па су тим поводом овдашњи Љубини ђаци донели у Дренову следећу згодицу: Једанпут, на часу, док је из каталога опомињао ђаке на предмете из којих не стоје добро, Љуба је стигао и до свога Раће. Прозвавши га и бројећи његове двојке, као да је реч о тамо неком, професор ће: „Јадан онај твој отац! Што му не кажеш да те испише из школе?“ Прихватајући очев начин, Ратибор је узвратио, исто, питањем: „Што му не кажете Ви?“ Општи смех није ни требало избећи.

Да поткрепи Љубин ауторитет са којим је у Крушевцу добродошлицу многим Дреновцима а највише свом брату од стрица Јовици Ћеличанину, Ратко Ћеличанин, Љубин синовац, слика ту стрицеву моћ данашњим језиком: „Био је јак као тро-фазна струја“.

А када је остарео сасвим, кад су му и речи постајале ретке, на последњем виђењу, пребирајући сећањем по својој дреновској дечјој авлији, упитао је синовца: „Стоји ли још онај бели дуд?“

Стари дуд

Љубомир Матић умро је 1955. године и сахрањен на крушевачком гробљу.

ЉУБОМИР Ј. НЕДИЋ
1871-1940.

Љубомир Недић је међу првима из знамените дреновске фамилије који су се значајним животним делом истакли међу ђацима дреновске Школе и заслужили место у *Поменику*. У том пробраном списку наших ђака, по старини, он је од Недића други, одмах иза учитеља Благоја Недића, брата од рођеног стрица.

Дреновски земљоделци Станисава и Јован Недић, родитељи Љубомирови, до 1863. године када је Михајло Обреновић пописивао народ и имовину своје Кнежевине, родили су петоро деце – четири кћери и сина Петра. Љубомира зато у том попису нема. Њега су родили 8 година касније: 18. октобра 1871. године. А имовину Јованову, важно је да се то каже, како је тај попис утврдио, поред „куће слабе са плацем“, чинили су: 5 плугова ораће земље, ливаде 3 косе, један дан чаира, четвртина дана браника и 3 мотике винограда, све у вредности 188 цесарских дуката, што је Јована Недића врстило међу бољестојеће дреновске домаћине тога доба.

Љубомирови учитељи овде су били Танасије Урошевић и Василије Димић. Основну школу завршио је 1882. године. Те године Србија је постала Краљевина, али је за животну биографију Љубомира Недића важније било што је те године „филоксера“ у Србији уништила све винограде, и што је у Краљеву (донедавно Карановцу) отпочела са радом Школа за ратарство у којој ће се, како је Указом о оснивању школе предвиђено, „напајати знањем српски синови који ће поучени свеколиким наукама поћи у народ да и њега поуче земљорадњи“.

Задатак је те Школе био да „теоријски и практично обучава ученике из свих пољопривредних струка“, уз остало и „гајењу племенитог воћа и калемова винове лозе и ширењу савременог воћарства и виноградарства“.

Школски пропис је предвиђао: Да предност за упис имају младићи од 16 до 18 година; да по оцени школског лекара располажу физичком снагом за тежак рад у пољопривреди; да уверењем потврде „да имају или да ће им на деоби пасти најмање 5 хектара зиратне земље“; да на пријемном испиту покажу знање „из писања и четири вида рачунања“.

Наставни план и програм предвиђао је 25 наставних дисциплина, међу којима и „винодеље и воћарство“, као и „екскурзије“, у трећој години, у виноградарске реоне ради вежбања у калемљењу лозе. Била је то од самог почетка школа на узорној висини какву би свако време желело да има. Школом је руководио чувени стручњак др Ђорђе Радић. По свему томе, Закон о Ратарској школи предвидео је и записао: „Сви свршени ученици имају се као одлични грађани отечества сматрати и као такви свуда и на сваком месту уважавати...“

Таквој Школи, пошто је уз оца, стрица и браћу, за мотиком, косом и плугом, очврснуо и 17 година напунио, 1888. године, Љубомир Недић постао је ђак. Школу је завршио 1891. године. Повратком у село, на очевом поседу, до краја XIX века, примењивао је научено у Ратарској школи. Истовремено, са вршњацима је Љубомир организовао обуку у вештини калемљења винове лозе и производњи зрих калемова, којима је на Белом брду и околним бреговима наставио оно што је Драгомир Ђурчић започео 1888. године, сада све са знањем теорије и праксе донетим из Школе: зачињао се нови живот дреновског виногорја на америчкој подлози пред којом је „филоксера“ (сушибуба или жилождер) признала пораз.

Крајем века, Љубомир је добио и првог саборца у калемарском описмењавању младежи – учитеља Воју Катунца, Селиштанца који је, уз пуно учитељске умешности и учитељским срцем учио и научио своје основце да рано овладају

калемарском вештином. Тако је Љубомирова калемарска дружина малопомало расла и израсла у калемарско племе чувено у свој Србији, које ће сада лозне калемове почети да производи и за остале крајеве Србије. Из тог времена имамо и сведочанство учитеља Станоја Мијатовића који у својој Антропогеографској студији „Темнић“, пише: „У Великој Дренови има знатан број изучених калемара винове лозе, обично младића, који иду по околини, те калеме за новац“. А један од њих, Љубомиров синовац Борисав, 1900. године, у крушевачкој Подружини Српског пољопривредног друштва, са одличним успехом је положио курс за зрело калемљење винове лозе и воћа, и награђен је једном књигом, калемарским ножем и са 50 резница „мантиколе“ друге класе.

У Дренови је Љубомир тих година основао породицу, постао познат и признат код државних власти које су водиле бригу о отаџбинском винограду, па је, позван од њих, прешао у Крагујевац за економа у државном расаднику где се потврђивао вредностима рано стеченог угледа. Али жива Љубомирова веза са калемарима родног села никад није прекидана. Калем винове лозе пружао је своје жите у моравској долини, ушао у све домове и у крв Дреноваца, и у виноградарском свету постао друго име Велике Дренове. Са Дреновцима је Љубомир Недић испробао и применио нове поступке у сложеном процесу производње лозних калемова. Ти поступци обогатили су и европску науку о виноградарству, а домаћој допринели да се усправи.

За обнову виноградарства у Србији крајем XIX и почетком XX века, Велика Дренова Љубомира Недића заслужна је највише. А доприносом којим је у историји српског калемарства и виноградарства родном селу осигурао почасно место, Љубомир Недић је заслужио да се као „одлични грађанин отечества“ сматра док постоје Велика Дренова и винова лоза.

У могућности смо да још останемо у добу кад је Љубомиров лозни калем нашег села био у одрастању. Година 1907. по сачуваним записима, била је као и за друге народне делатности преткумановског доба, веома плодна по тражењу

нашег калема са разних страна, и по труду Дреноваца да тражњи удовоље. У одговору брату Милошу, писмом од 15. фебруара 1907. године из Крагујевца, које се односи на набавку резница, Љубомир каже: „Твоје писмо добих јуче и одмах сам писао свима економима у расадницима, послао сам им и марку да те одмах позову и јаве колико, какве и пошто лозу могу дати... Економ из Раче, среза лепеничког, био је овде на Срећење и рече да има повећу количину *рипарје* по цени од 5 динара... Велика је тражња резница од свију страна, па би најбоље било кад би ти одмах ишао у расаднике који ти се јаве, и где што има, одмах плати и дижи... Да те не би бунило, законом је утврђено да се лоза железницом бесплатно вози у свима правцима, а ти можеш удесити да је економ пошаље до Сталаћа на твоју адресу... Добро је што си ми писао, јер се решавам ићи у суботу у Београд на годишњи збор Српског пољопривредног друштва, и тамо ћу се још боље распитати...”

Верујемо да се Милош Недић те 1907. године снабдео довољном количином резнице јер је само из Великог Градишта добио 20.000 „рипарје порталис“ и исто толико „рупестрис ди лота“, као што верујемо да је те године произвео довољно калемова за купце са разних страна, поред осталих и за Алексу Пушељића из Чачка, Драгића Стефановића из Жежевице, Живојина Белића из Липолиста, Велислава Јелића из Атенице, Тривуна Достанића из драгачевске Турице, Земљорадничке задруге из лозничког Прњавора, за њене чланове... (о чему је за дреновску калемарску баштину писани траг сачувао Милошев унук Слободан Недић). И желели бисмо да верујемо, али са страхом, да је Милош Недић 1913. године произвео 100.000 зрелих калемова, колико му је својим Уверењем омогућило Министарство народне привреде Краљевине Србије. Са страхом зато што је то година Другог балканског рата у коме учествују оба Милошева сина и који ће се из рата вратити, али ће се, веселници, у Великом рату Србије опростити и са лозним калемом и са животом.

А како је даље текао крагујевачки период Љубомира Недића: У Крагујевцу је са породицом живео у Илиним Водама све док није стекао своју кућу у Улици Ђуре Даничића број

42, у близини крагујевачке Гимназије. Био је угледни грађанин Крагујевца, припадао радикалима, и имао личне сусрете са Николом Пашићем. Помиње се и један жустар разговор између њих после Великог рата. Добро би било да му је повод био Бајино кратковидо одбијање Лондонског споразума, и још жалоснији марш преко Албаније. Било како, Љубомир је био носилац Карађорђевог звезде. А да ли ју је као трећепозивац стекао у рату или у доба мира, нисмо докучили.

А лозни калем је и после ослободилачких ратова Србије продужио свој живот и свој пут у осунчане пределе Македоније, Херцеговине, Црне Горе, Војводовине..., да би после Другог светског рата, 70-тих и 80-тих година XX века доспео до свог врхунца, одакле га овде нећемо пратити знајући да са врхунаца видик пуца у низине често изривене урвинама.

Љубомир Недић је, одласком у пензију, у расадник претворио своју улицу: са децом из улице садио дрвеће, поливао траву и цвеће, хранио птице, са улице зими уклањао снег...

Са супругом Љубицом, имао је синове Константина, Саву и Стевана и ћерку Костадинку. Сви имају своје потомке, а нама је најближи Стеван који је у Крагујевцу завршио Учитељску школу и највећи део учитељског века, у међуратном периоду, провео у нашој Школи. За време градње нове школске зграде био је управитељ Школе. Имао је сина Милорада и кћери Магдалену и Милицу. Милица се удала за Дреновца Драгољуба Марковића, родила ћерке Мирјану и Гордану и сина Ненада који је пуно помогао овом запису, уз остало и прадедином фотографијом.

На плацу од пола хектара на коме је била кућа Љубомира Недића (одмах преко пута родне куће Хранислава Ђорића) данас је домаћинство Душана Левићанина.

Љубомир Недић умро је 1940. године и сахрањен на крагујевачком гробљу, срећно избегавши да следеће 1941. гледа „чету малену“ коју крај његове куће Немци одводе до Шумарица и „вечног боравишта“.

Колико би лепо и праведно било кад би на гробу Љубомира Недића расла винова лоза. Али у нарави Дреноваца није да памте и цене своје највеће људе и њихова велика дела.

Са Љубомировим делом ипак се остварило нешто велико, величанствено и богоугодно: неколико Дреноваца, ђака наше Школе, нашем калему винове лозе и његовом родоначелнику Љубомиру Недићу подигли су најлепши споменик: засадили су у Хиландару Велики Виноград о коме се старају од резидбе до смештања рода у манастирске подруме. Већ 20 година, на Светог Трифуна, кад у Винограду обаве обред и резањем првих кондира означе почетак труда за нови род, сете се имена Љубомира Недића, у Храму Ваведења упале свећу и поклоне му се што је помогао да лозни калем Велике Дренове завичај оснује и у Светој Гори Атонској.

Великодреновски виноџрад у Хиландару

Тим нашим ђацима, Хиландарским виноградарима, без њиховог знања, изговарам имена: Љубиша М. Ратајац, Драган Х. Милосављевић, Рашко М. Милетић, Бориша М. Радић, Милан М. Џекић.

И пуштам учитељску сузу за Драганом и за Рашком, који су прерано стекли место у Небеском Винограду.

ВОЈИСЛАВ Т. КАТУНАЦ
1872-1965.

Кад су, двадесетих година прошлога века, потрагом за новим стаништем, први Катунци прешли Мораву, насеље у коме су застали, и које ће се касније назвати Селиштем, у државним књигама за срез темнићки и округ јагодински водило се под именом Дренова Пањак. Задржавши се у њему, један од три брата, Јован, ту основа огњиште, а његови синови Илија, Тодор и Милан, којима би одређено да по Књажевом указу својој лози установе трајно породично име, будући да им је постојбина у црногорским катунима, постадоше и остадоше дреновски и селиштански Катунци.

За велику и, до дана данашњег, по виђењу и добру делу, чувену породицу Катунаца заслуга припада Тодору Катунцу, који је породично дрво разграно, и његовом брату Илији, који није имао своје деце али је, трговином свињама, стигао до Пеште и Беча, видео свет и постао моћан човек, па је и своје синовце Војислава и Светозара према томе великом свету упутио и њихово школовање материјално омогућио.

Војислав Воја Катунац, син Тодоров и Никосавин и братанац Илијин, родио се 8. августа 1872. године и Школу дреновску походио у време кад су њени учитељи били Василије Димић, Лазар Павловић, Танасије Урошевић и Михаило Недић. Нисмо ископали податак о томе где је Воја Катунац свршио Учитељску школу, али га Државни шематизам Краљевине Србије, од 1891. до 1897. године, пише као учитеља у крајинском селу Чубри, нашој Пољни и деспотовачком Дворишту. У дреновску Школу за учитеља дошао је 1898. и ту био до 1906. године.

За тих осам година учитељског рада у дреновској Школи Воја Катунца је остао упамћен као учитељ који се нарочито трудио да његови ђаци, уз основну писменост, добро савладају „јестаственицу“ и усвоје читав систем знања и практичних умења важних за пољску привреду, оних, дакле, умења на којима је почивала егзистенција тадашњег српског народа и српске државе. Колико се у томе времену на томе настојало од стране државних просветних власти, још је више на томе пољу чинио учитељ Воја Катунца по своме одличном разумевању народних и сељачких потреба које су биле у саставу његовога породичног васпитања и његове повезаности са земљом, њивом и виноградом. Све се то догађало оних година у којима је, иза помора винограда филоксером, бригом и трудом Љубе Недића, Дреновца који се налазио на дужности економа у Крагујевачком расаднику, у Дренову почела да пристиже америчка лозна подлога на коју су Дреновци почели да калеме пелцере „прокупца“ и „дренка“. Учитељ је ступио у везу са Недићем, у Школу донео калемарске ножиће, учитељски пажљиво, и дуго, са њима састављао руке својих ђачића, и тако овдашњег човека са калемом винове лозе спојио за свагда. Ко зна би ли се лозни калем толико добро и толико тачно окалемиио са бићем и душом Велике Дренове да није било учитељског срца и учитељске методике Воје Катунца.

А Воју Катунца, после 15 његових учитељских година, и пошто је изучио Вишу финансијску школу, срећемо 1911. године као чиновника у Пореском одељењу Министарства финансија Краљевине Србије. На тај се корак одлучио подстакнут, вероватно, оном раном тежњом ка „великом свету“ стрица Илије и патриотским осећањем потребе српске државе у периоду „њеног пуног успона и успеха најнесумњивијег“, како се о томе времену изрази један други дреновски родољуб, прота Михаило Недић. У новој служби Воја је, 1914. године, порески инспектор за Битољску област, у Светском рату видимо га као главнога чувара државне благајне, у Краљевини Југославији, 1924. године, у Главној дирекцији непосредног пореза, начелник је Одељења за Србију и Црну Гору. Одатле је ускоро отишао у пензију и у Врњачкој Бањи, у којој је стекао своје две виле, живео до смрти 1965. године.

Вредна по вишем реду била је та потреба учитеља Воје Катунца којом се ангажовао за напредак свога села. Са дужности високог чиновника у Београду, све док се није пензионисао, и после као пензионер у Врњачкој Бањи, у целом међуратном периоду, веома много је урадио за дреновске: здравствену, земљорадничку и опанчарску задругу. У питању је био онај наш старински и домаћински однос јединке, свеједно докле се далеко донела, према својој постељици и људском колективу из којег је поникла. У Бањи кажу да је пуно урадио за њен углед као лечилишта и туристичког центра нашег краја. Све то врло је разумљиво: Националне и патриотске назоре тај је свет формирао на почетку двадесетог века, у времену које је изнедрило бројна етичка добра. Кад се добро појми то време у коме је Воја био учитељ и Србин онда се природном разуме и његова склоност према поезији, особито патриотској, у коме се духовном роду, по некад доста успешно, и сам огледнуо.

Гроб Воје Катунца налази се на гробљу у Врњачкој Бањи.

У целини, јесте Војислав Т. Катунца највиђенији међу Катунцима, али би био грех ништа не рећи о његовом брату Светозару Золи Катунцу, који је у тим народним пословима, у том дреновском међуратном задружном покрету, које је Воја помагао из Београда и Бање, рекло би се, био свакодневни „активиста на терену“. Свршио је био „малу матуру“, живео у Селишту, у кући стрица Илије, и 42 године радио као писар у дреновским задружним установама.

У ослободилачким ратовима Србије био је писар у Штабу Друге Армије, код војводе Степе Степановића. Живео је 96 година и оставио нам Ратни дневник у коме је опричао кретање Коњичког дивизиона Тимочке дивизије другог позива, за период од 22. септембра 1915. па до 16. јануара 1916. године, којег се дана, са албанског крша, Дивизион спустио у Приморје и, „кроз уцветале кајсије газио према Валони“. Један од Золиних синова, Радоје Катунца и његова супруга Милица, кћи дреновског проте Милана Ратајца, били су, година пред Други светски рат и за време њега, уважени учитељи дреновске Школе. Радоје и њен управитељ.

Светозар Зола Катунца

Пет синова и кћер имао је Војислав, и четири сина и три кћери имао је Светозар Катунца. Разгранала се лоза Катунца и, за школама и добрим животним позивима, отишла у онај „велики свет“ претка Илије Катунца. Код куће, на земљи, не остаде нико. А кућа је животу. По зову старе крви, већина њих, каткад, дође у Селиште, на старо огњиште деде Јована. Понајчешће Золин унук Драгослав, београдски психијатар, који се, као и његови стари, радо одазва још једном „народном послу“, и поможе да постане ова прича.

МИЛЕНКО Т. НЕДИЋ
1874-1923.

Верујући да ће им се ту продужити век и да ће неке негда послужити, пун ковчежић породичних хартија, седамдесетих година донео је у сеоску Библиотеку добри човек Слободан В. Недић. Међу њима највише је оних о земљи, најтежој и највреднијој сељаковој тековини. Из тих, старим писмом сложених и, под дебелим наслагама времена, избледелих редова сазнаје се и да су браћа Јован и Трифун Недић, још шездесетих година XIX века, за различне своте „дуката цесарских“, куповали и, код „примирителнога суда општине в. Дреновачке“, па код начелства среза темнићког у Варварину, оверавали власништво над купљеним њивама, виноградским местима, ливадама и топоничким општинским уделбинама. Поприлично „дана орања“ тако, и на деоби, припало је и Јовану и Трифуну, али не и онолико колико би поприлично допало и петорици Трифунових синова кад за деобу између њих дође време. Један од синова, Јеврем, постаће, с тога, чувени трговац и власник првог парног млина у Дренови, онога млина којег је видео и Аустријанац Феликс Каниц кад је 1888. године пролазио кроз Дренову и за кога је у својој књизи *Србија, земља и сџановништво* тада записао да „успешно конкурише љубостињским воденицама“, Милосав и Милош осташе на земљи, а Благоје и Миленко отидоше у школе.

Миленко Недић, син Станике и Трифуна Недића, родио се 8. фебруара 1874. године. Основну Школу великодреновску похађао је оних година када су учитељи у њој били Лазар Павловић, Танасије Урошевић и Михаило Недић. Од њега, у

војним наукама и знању о рату, ни један ђак дреновске Школе, ни пре ни после, није имао више успеха ни већи чин. Био је бригадни генерал.

Деведесетогодишња Ангелина Недељковић, кћи Милошева и синовица Миленкова, упамтила је стрица као појаву оплаве пути, невелике физичке грађе и озбиљна држања, и по дечјем радовању његовим доласцима из Београда откуда је деци доносио бомбоне. То је било у годинама пред српске ослободилачке ратове.

Нема данас више никога који би ма какав податак могао казати о овом ревносном српском официру и најпознатијем дреновском војсковођи из доба кад се оданост нацији мерила и избором животног позива, кад се у војним академијама припремало за извешан рат, и кад се Отаџбини припадало и за њу падало на бојном пољу. За нашу срећу, Миленков живот и војничко дело били су виђени у мери којом се заслужи место у већој књизи. То је књига *Заслужни синови Воје Стојановића*, има два тома, штампана је у Београду 1940. године, и садржи биографије заслужних људи са територије Источне Србије и Поморавља. У њеном првом тому налази се и краћа биографија Миленка Недића, која, углавном, садржи Миленково кретање у војсци, те се отуда сазнаје да је он ступио у Војну академију по свршеној Гимназији коју је учио у Београду, да је, по свршетку Академије 1896. године, произведен у чин потпоручника инжињерије, да је у инжињерији служио до 1907. године, када је преведен у пешадију...

Из Стојановићеве књиге види се да је Миленко „заузимао све положаје у војсци“, те да је био водник у минерској чети и командир телеграфске чете, на почетку каријере, слушалац Више школе Војне академије и слушалац на курсу за генералштабну струку. Једно време био је на служби у Главном генералштабу и ордонанс официр Његовог Величанства Краља Петра Првог Карађорђевића, ађутант министра војног и ађутант начелника Главног генералштаба. У Светском рату командовао је пуком и бригадом.

Ордонанс официр Његовог Величанства Краља и ађутант министра војног Миленко је био у неком времену пред ослободилачке ратове, а ађутант начелника Штаба Врховне

команде у току Светског рата будући да је 1915. године произведен у чин пуковника. На дужности начелника Штаба команде, све до децембра 1915. године када је болестан пребачен у Ницу где је и умро, налазио се прослављени војвода Радомир Путник. Ту је дужност потом, све до јула 1918. године, вршио генерал Петар Бојовић. У време пробоја Солунског фронта начелник Штаба Врховне команде био је војвода Живојин Мишић. Највероватније је Миленко био ађутант Петру Бојовићу на Солунском фронту пошто је у пробоју тог фронта командовао Пешадијском бригадом Шумадијске дивизије.

На самом крају рата Миленко ради у Штабу Ибарске дивизијске области у Новом Пазару одакле одлази у Штаб Косовске дивизијске области, па за команданта Тузланске пуковске команде. Првих година Краљевине Југославије, у војсци те Државе, командант је Зетске а затим Јадранске пешадијске бригаде, са којег положаја одлази за помоћника команданта Јадранске дивизијске области. Године 1923. произведен је у чин бригадног генерала. Исте године је умро.

Воја Стојановић је забележио и да је „Недић за свој рад и заслуге одликован са више ордена“, али су називи тога одличја нама остали непознати.

Има у дреновској библиотеци једно Миленково писмо које је, по поднареднику Глиши Живковићу, 19. децембра 1918. године, из Новог Пазара, кад је тамо, у Команди Ибарске дивизијске области, заступао њеног команданта, послао у Дренову брату Милошу. Пошто у писму каже да су му стигле вести да од непријатеља „нарочито сад при његовом повлачењу“ његови у селу нису много страдали, Миленко даље пише: „За добру децу Влају и Бану (Милошеви синови пропали у рату) знао сам већ био и раније, за Влају још у 1915. години, а за Бану овамо код Солуна сам сазнао. Ти већ разумеш колико је и мени тешко за том децом и колико знам и осећам твој бол. Али, шта ћеш, тако је можда суђено, и бар нам жртве нису узалудне... и постигли смо и више од и највећих очекивања. За Бору сам сазнао да је био у Скопљу, пре око 20 дана, а за Тозу не знам ништа (Бора и Тоза су синови Миленковог брата Јеврема). Тако исто не знам шта је са Мизиним Бранком (Бран-

ко је син Миленковог брата Милосава). Гледајте, ако се та деца врате, да се очисте и што боље поране, те ако могу да се опораве и од сваке опасности сачувају“.

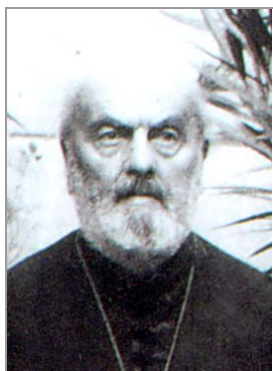
Кућа Милоша Недића у коју је навраћао његов брати Миленко Недић

Вратили се ти Миленкови синовци, опоравили се и оставили потомке, али се од сваке опасности нису сачували. Отаџбина за коју су били отишли, у стање у коме је пре тога рата била, никад се није вратила, никад опоравила и ни од једне опасности никад сачувала. Следећи догађаји немилосрдно су показали да је сан о жртвама које нису узалудне и постигнућима већим од највећих очекивања био промашена вера и пуста нада честитог Миленка Недића, његових братанаца и њихове сјајне генерације.

*

Мучио сам се, нагађајући коме је начелнику Штаба Врховне команде могао бити ађутант наш Миленко Недић. И нисам начинио реалну претпоставку. А онда сам, доста касније, у 210. књизи 31. кола Српске књижевне задруге *Српско-штурски раи 1912. године*, нашао да је Миленко Недић био ађутант генералу, после тог рата војводи, Радомиру Путнику.

И још сам нашао да је Миленко Недић био један од официра завереника у патриотској организацији „Црна рука“ Драгутина Димитријевића Аписа.

МИЛАН П. РАТАЈАЦ
1875-1970.

Има у првој књизи *Времена власџи* Добрице Ћосића неколико страница које описују сахрану Милене Катић на преровском, то јест на дренавском, гробљу, за које Професор Љубиша Јеремић каже да су најјаче у Роману. И има на једној од тих страница овај запис:

„...Напољу, пред старом кућом, почиње опело. Препознајем снажан и леп глас нашег пароха Милана, најбољег појца жичке епархије и најбољег преровског пливача... Желим да слушам само поп-Миланово појање. На подневној врућини ућутали се људи, стока и пси, па *Вјечнаја ѿамјаѿи* одјекује сивоплавим дубинама дугуљастог моравског неба. Потреса ме појање за вечно памћење покојника; од кад знам за себе, то ми је најузбудљивија песма на моравској земљи када је пева наш парох Милан. Његово *Вјечнаја ѿамјаѿи*, најављено умилним звонима сеоске цркве, у ведрим и тихим данима чуло се по селу и преровском атару; да га слушају, косачи су заустављали косе, копачи су се ослањали на мотике, прскачи у виноградима стајали су погурени међу чокоћем, жене су на бунарима спуштале у воду пуне кофе да мирују, док над брестовима и багремима, шљивама и јабукама, над крововима и стоговима сена јекти – *Вјечнаја ѿамјаѿи*...”

А ја треба, колико будем у моћи, о „најбољем појцу жичке епархије и најбољем преровском пливачу“, свештенику Милану Ратајцу, који је и једно и друго, али и много више од тога, одиста био, да кажем шта знам:

Родио се 30. октобра 1875. године, од родитеља Милице и Павла Ратајца, у сељачкој, сиромашној породици. Прерано је остао без мајке, па је време до поласка у школу провео у

мајкином роду, у Белој Води. Учитељи су му овде били Михајло Недић и Лазар Павловић. Шест разреда гимназије учио је у Крушевцу, а Богословију у Београду, све издржавајући се, како је сам записао, „са послуживањем“ и „са кондицијом“, то јест служећи у бољим кућама и подучавајући слабије ђаке. За његове ђачке обавезе преостајала му је једино ноћ и светлост од пећи, само понекад од свеће, зими, и месечина за ведрих пролећних београдских ноћи. Срећа му се осмехнула једино док је у Београду „послуживао“ у породици Михајла Петровића (Мике Аласа, чувеног математичара), где се према њему поступало човечно, и где му је једна од дужности била да Аласова писма сарадницима по свету носи на пошту.

Богословију је учио у класи којој је припадао и Николај Велимировић, потоњи Епископ охридски и жички, а од 2003. године, у православном календару, и „Свети Владика Николај“.

У чин свештеника Милан Ратајац је рукоположен 9. марта 1903. године. Прва му је парохија била у Горњем Милановцу, одакле се, вођен јаком жељом да служи у храму у коме је крштен, крај своје Реке, селио прво у Годовик, па у Краљево и Медвеђу, да му се 1908. године жеља остварила. Постао је свештеник у дреновском храму Светог Вазнесења Господњег и у другој парохији Црквене општине великодреновске (западна половина Дренове и село Селиште). На тој дужности провео је сав свој дуги, тежак и частан свештенички век. Активну службу окончао је 1952. године.

Служба слуге Божијег Милана Ратајца протекла је кроз све српске ратове у XX веку: оба Балканска и оба Светска, и, у последњем кругу кроз време после Другог светског рата, за Цркву не баш најсрећније. Најтежи, био му је период аустроугарске и немачке окупације од 1915. до 1918. године. У том времену окупатор га је прогонио као духовног предводника православног народа, али га није поколебао у његовој дубокој посвећености својој вери коју је поистоветио са својим родољубљем, и у страшном времену смрти крепио народну душу и веру у спас. Окупатор је уништио већи део црквених докумената, а Свештенику наложио да небројене мртве и, у то време,

само понеког рођеног, у протоколе уписује латиничним писмом. Пре више година док сам се загледао у те странице протокола, запазио сам да су латинична слова исписана мастилом била разливена као да су покапана капима кише. И онда, и сада, верујем да су то били трагови Свештеникових суза. Те свете сузе свештеника Милана Ратајца поновиле су се и на страницама протокола у доба Другог светског, то јест српског братоубилачког рата. Само што су оне сада биле још болније. Ништа нису помогла ни наша ћирилична слова која су се вратила протоколу. Јер, „Највећи је враг, Србин себи сам“ – и у Великој Дренови се потврдило Песниково виђење српског проклетства.

Свештеник Милан Ратајац

Црквени старешина, свештеник Милан Ратајац био је од 1911. до 1946. године. Првих година његовог старешинства озидане су звонара и капија, урађено степениште од капије до Храма, набављена звона... А из Црквеног летописа, поновљеног по сећању, сазнајемо: да је Храм Светог Вазнесења подигнут 1832. године, да је за време поп-Милановог старешинства два пута поправљан и утегама учвршћиван, да је за то време служба вршена у Цркви у Медвеђи, да је 1917. године окупатор однео оба звона, велико од 120 и мало од 90 килограма, да је на Видовдан 1925. године канонску посету Цркви учинио Владика жички Јефрем Бојовић (брат војводе Петра Бојовића), у пратњи председника епархијског Духовног суда Светозара Богдановића и ђакон чачанске цркве Хранислава Ђорића...

Током целе своје службе поп Милан Ратајац је, и у храму и у парохији, развијао хуманитарне акције којима је служио Црвеном крсту, ратничкој сиротињи, темељима Храма Светог Саве... Између ратова, свом снагом је радио да се подигне нова црква, у чему се није успело јер је народ у ратовима материјално био „изнурен и исцрпљен“, а у истом периоду преча је била изградња школске зграде и дома Здравствене задруге, у којим акцијама је и поп-Милан учествовао. А кад је црква дошла на ред, почео је и Други светски рат.

За верну службу Господу Богу и свом народу, Црквене власти одликовале су свештеника Милана Ратајца Црвеним појасом, протојерејским чином и чином ставрофора, највишим свештеничким звањем. А на предлог Епископа жичког Германа, Свети архијерејски синод наградио га је правом ношења Напрсног крста.

У заслуге му се броје и многе године проведене у школској учионици у којој је дреновску децу учио науци хришћанској, а у добротинитељства, помоћ Храниславу Ђорићу, синачету, да почетком Првог светског рата упише Богословију. Приликом ступања на трон Патријарха, 1958. године, негдашњи богослов није пропустио да захвали старом свештенику из Велике Дренове.

Да се и овом преозбиљном Божијем слуги и драгом човеку омиљеном у народу, пронађе у нарави маколика сенка, постарали су се дреновски и селиштански „шерети“. Запазили

су на гробљу за време сахране, кад родбина јадикuje за покојником, да поп-Милан родбину теши речима: „Немојте, немојте кукати! Сви ћете тамо, сви ћете тамо!“ Уместо првог, утешитељ је употребљавао друго лице множине глагола, па је тако себе отимао од неизбежног човековог краја.

Са супругом Неранцом, из имућне медвеђанске фамилије Катића, свештеник Милан Ратајац је имао шесторо деце. Троје су рано „поклонили Богу“, а кћи Милица и синови Драгослав и Владислав, одрастали су у кући на лепој узвисини Горње Мале, само „неколико корака“ од Храма и сеоских дућана. До те куће поп-Милан је дошао уз помоћ имућне тазбине. На месту те куће, вероватно срушене, сад стоји нова. А уз нову и стара помоћна кућица, пуна успомена на попа Милана и попадију Неру.

*Стара помоћна кућа попа Милана Ратајца
пред којом седи унук Милоје са супругом Снежаном*

Син Драгослав, професор радио је у београдским школама, био је ожењен, али није имао порода. А син Владислав, правник, са супругом Оливером, наставницом, живео је и ра-

дио у Трстенику, али су често и бржно све слободно време проводили овде. Родили су синове Милоја и Милана. Милан је више у Београду, а Милоје и супруга Снежана одавно су родитељи Владислава и Оливере и дека и бака основцима Милану и Ани са којима су овде колико више могу: међу гранама старих воћака, цветића и травкица у градини око старе кућице давно освештане.

Била би неправда овде не рећи: Уз нови сеоски храм „Нову Лазарицу“, деведесетих година XX века, још је у животу (али у рђаву) била стара црквена кућица – грејалица. Спасили смо ту нашу светињу и у њој сакупили црквену и школску историјску збирку. Највише помоћи стигло је од поп-Милановог унука Добривоја и београдског предузећа којим је он руководио. Био је то Добривојев дуг своме детињству и своме деди, уз којега је у тој кућици растао и учио се да буде Човек.

Протојереј ставрофор Милан П. Ратајац упокојио се 1970. године и сахрањен је у дреновском гробљу. Живео је 95 година.

Унутрашњост помоћне кућице

СВЕТОЛИК К. УРОШЕВИЋ
1882-1958.

Дреновска кућа Урошевића у тесној је вези са установљењем и радом цркве у Великој Дренови. Миленко и Михаило Урошевић обављају црквене дужности четрдесетих година XIX века, а током целе друге половине тога века дреновски свештеници су Николај и Коста Урошевић. Њихови ће потомци, отуда, поћи у школе које ће Србију обскрбљивати службеницима за важне државне и националне послове. Тако се и најстарији од пет синова Косте Урошевића Светолик Урошевић, рођен 1. маја 1882. године, по свршеној основној школи у којој су тада учитељи били Мика Павловић и Михаило Недић, и после шест разреда крушевачке гимназије, уписао у Нижу школу Војне академије.

Војничку службу започео је у Другом пешадијском пуку „Књаза Милоша“, али се већ 1906. године, са 24 године живота, нашао међу официрима завереницима против Краља Петра Карађорђевића. Завера је откривена, завереници похапшени а Светолик осуђен на смрт. Спасао се бекством из затвора у Аустроугарску. У Бечу је онда завршио Трговачку школу и таковзани абитуријентски курс.

Припремајући се за рат против Турске, Србија је својој деци опростила „старе грехе“, из белог света у наручје позвала све што је њено, па се тако и Светолик одмах нашао у Београду и пред рат радио као чиновник у Дунавском паробродском друштву и Министарству грађевина.

У Балканском рату командовао је четом у Седмом пешадијском пуку „Краља Петра првог“ и учествовао у биткама код Битоља, на Ретким Буквама и Калин Камену.

У почетку Првог светског рата 1914. године, поручник Светолик Урошевић са својом четом води свакодневне борбе против Аустријанаца на Ади Циганлији, а 29. августа, у жестоком окршају, бива рањен. Приликом несрећног преласка српске војске у Срем, после битке на Церу, и за време њеног повлачења отуда, Светолик је држао положаје изнад Земуна, остајући на њима све док се и последњи српски војник повукао на своју обалу реке Саве.

Током септембра месеца ратни стан му је кула „Небојша“ под Калемегданом одакле командује градским пододсеком у одбрани Београда. На тој ратној дужности у књизи *После аџенџија* Милутин Велимировић овако га описује: „Високог раста, снажан и леп човек, дугих, лепо негованих бркова, поручник Света Урошевић личио је на ратника из старих времена. Да га човек обуче у оне старе оклопе из средњег века, личио би на косовског јунака. Кад се смешио, његово ратничко лице добијало је израз добродушног човека“.

*Поручник
Светолик Урошевић*

У Сувоборској бици, са пожртвованом упорношћу водио је своју чету у борбама на Маљену. Јуришајући на челу своје војске, од кога правила никад није одступио, стекао је, 23. новембра, и другу рану. С јесени 1915. године кад су Централне силе са свих страна навалиле на Србију, Светоликова чета из окршаја код села Дреновца излази са губицима а командир са трећом раном. С њом и својом јединицом, повлачио се преко Албаније. Приликом реорганизације српске војске на Крфу остао је на челу своје чете и учествовао у првим борбама на Солунском фронту. У великој Горничевској борби против Бугара, 6. августа 1916. године, рањен је четврти пут.

У ратном животопису Светолика Урошевића, потом, стоји да је у Бизерти, у Тунису, на дужности командира чете у Првом добровољачком пуку, успешно изводио обуку међу добровољцима из Америке и српским ђацима, регрутима, да се, повратком на фронт, тукао по својој јуначкој ћуди, и до краја рата још три пута рањен.

Кад се рат свршио, Светолик је са чином резервног пешадијског потпуковника био на положају инспектора у Министарству трговине и индустрије, па саветник у Министарству финансија са кога се положаја, 1928. године, повукао у пензију. У међуратном времену, од 1930. до 1939. године, био је председник Удружења резервних официра и Удружења бранилаца Београда. У томе времену у Београду је подигнут Ратнички дом који је после Другог светског рата променио име у Дом Југословенске народне армије.

Савременици су Светолика упамтили као човека строгог и тачног у вршењу радних и ратних дужности. Безусловност у извршавању тих дужности захтевао је и од себе и од других. „Безусловно“ је била прва и последња реч његове војничке конверзације, па је, међу друговима и војницима, по њој и носио надимак „Безусловни“. Тачност је захтевао и од старијих од себе: Једанпут у Бизерти, сећали су се очевици, постројио је био јединицу за смотру. Пошто је истекло 5 минута од времена одређеног за смотру, дао је „вољно“, а кад су стигли они којима је смотра била намењена, међу којима и официри савезничке војске, кратко је рапортирао: „Време за смотру је истекло“.

Ратничко и јуначко дело Светолика Урошевића у коме, изнад свега, бивствују љубав према Отаџбини и част српског официра појмљена на архајно епски начин, краси следеће ордење: Карађорђева звезда са мачевима, орден Белог орла са мачевима, орден Светог Саве, орден Југословенске круне, орден „Нишаи Ифтикар Туниског беја“, Сребрна и Златна медаља за храброст, Медаља Краља Петра првог и све ратне Споменице.

Умро је 1958. године у Београду где и почивају његове кости. Последњих година живота био се свикао да са калемегданске терасе гледа у једну тачку на обали, с ове стране Саве: тамо где је некада био „Румунски штек“. На то место, 22. септембра 1914. године, монитором под белом заставом са земунске стране, искрцао се аустријски парламентар Хауптман Кинцл да преда писмо „заповедника аустроугарских чета пред Београдом генерала Густава Гоглије“, којим се тражила предаја Београда. Пешадијски поручник српске војске Светолик Урошевић, тада на дужности командира градског пододсека одбране Београда, примио је то писмо, прочитао га, бацио, и одсекао: „Српски официр, господо, ово не прима. Изволите се вратити на вашу страну“! Кад се Швабе удаљиле, са писмом је, ипак, поступио по дужности.

У животу и у рату, у појави и нарави завереника против династије, официра јунака Светолика Урошевића, сина „пре-ровског“ свештеника Косте Урошевића и унука проте Николаја Урошевића, има много сличности са Гаврилом Станковићем, књижевним јунаком из *Времена смрти*. Вероватно је да је Добрици Ђосићу, писцу *Времена смрти* био познат живот Светолика Урошевића.

ДОБРОСАВ М. РАТАЈАЦ
1887-1945.

Петорица браће Ратајаца, међу којима и деда чувеног Момира Ратајца Петар, дошли су у Дренову 1805. године, из жупског села Ратаја. У Дренови се још приповеда како су у свађи убили Турчина спахију и да су, стижући овамо преко Мораве, пред собом гонили и велики чопор свиња. По трговини свињама, богатству њоме стеченом и по много чему другом, кроз цео дреновски XIX век, Ратајци су прва кућа у селу.

Први од тројице синова Милеве и Момира Ратајца Добросав Ратајац родио се 10. септембра 1887. године. У годинама од 1894. до 1898, у којима је Добросав био ђак дреновске Школе, радили су у њој ови учитељи: Лазар Павловић, Љубомир Ђулаковић, Зорка Чолић, Милева Сретеновић, Михаило Цветковић и Вељко Мутавцић. Кома је од њих и у којем разреду Добросав био ученик, остало је за нас непознато. Познато је, међутим, прилично података из Добросављевог живота којима се потврђује да је између бројних виђених Ратајаца, по образовању и дужностима које је у Држави вршио, он био на првом месту.

Пошто је од 1898. до 1906. године, уз пуно награда „за одлично учење и примерно владање“, свршио крушевачку Гимназију, оцу Момиру се паметним видело школовање првенца у некој од европских високих школа, па је Добросав тако, 1906. године, започео студије грађевине у Немачкој, на минхенском Техничком факултету. За 4 године, и са одличним успехом, тамо је 1910. године, стекао диплому грађевинског инжењера.

Није Добросав у Минхену стекао само одлично стручно знање. Основом из породичне куће и васпитањем да се у животу све само радом мора да заслужи, даром за књигу и слухом за националну потребу свога времена, тамо је он, уз светски језик, стекао и оно опште образовање и сјајну културу којом се тако богато одликовао први ред српске интелигенције с почетка XX века. Са тим особинама Добросав ће ступити у службу Отаџбине и са њима ту ће службу вршити целога живота.

Повратком у Србију, службовање је, указом од 3. маја 1911. године, започео као инжењер II класе у Крушевачком грађевинском округу, а већ 1912. године, указом краља Петра Првог, од 18. јануара те године, постављен је за инжењера у Министарству грађевина Србије.

Балкански и Светски рат прекинули су Добросављев рад на пољу отаџбинског грађевинарства и одвели га тамо где је, од 1912. до 1918. године, Србији његово присуство било неопходније. Из те службе чува се његова Споменица за ослобођење и уједињење.

Од 1921. до 1925. године Добросав је био на дужности директора Грађевинске инспекције у Крушевцу одакле је отишао на исти положај у Сарајево. У Сарајеву где је једно време био и директор Поште провео је 4 године. Године 1929. премештен је у Београд на рад у Министарству саобраћаја, а наредне 1930. постављен за помоћника министра за саобраћај Краљевине Југославије. У том периоду предано је радио на подизању стратегијских саобраћајних објеката, па је, уз остало, и велики челични висећи мост за друмски саобраћај преко реке Саве у Београду и Добросављево дело. О томе мосту, у познатом швајцарском стручном часопису, детаљно је у време његове градње писао доктор професор Рош.

Када су 1934. године, реорганизацијом Врховне државне управе, пошта, телеграф и телефон прешли у ресор Министарства саобраћаја, као помоћник министра за саобраћај Добросав је тада постао први човек поште, телеграфа и телефона Југославије и остао на томе положају све до пензионисања 1939. године.

У књизи Воје Стојановића *Заслужни синови источне Србије и Поморавља* (Београд, 1940), од ђака дреновске Школе, поред генерала Миленка Недића, помиње се и Добросав Ратајац. Тамо се каже: „За време док је Ратајац управљао поштом, телеграфом и телефоном извршене су многе корисне реформе у интересу те службе. Многобројне телефонске везе успостављене са иностранством његово су дело. И постављање аутоматске телефонске централе у Београду извршено је његовим заузимањем и инсистирањем. Треба најзад споменути да је он и један од твораца рационализације поштанског саобраћаја његовим постављањем на комерцијалну базу. Дуго година је, може се слободно рећи, Ратајац био тај који је водио нашу поштанску службу на задовољство свих фактора, како државних тако и приватних. Као старешина био је строг али и правичан. Код особља је уживао велико и заслужено поштовање. Био је чиновник а мање партизан, иако се у извесним приликама од њега захтевало да буде обратно. За добар рад наше поштанске службе и њему има да се припише не мала заслуга“.

Када је 1937. године, постављањем подводног кабла између Игала и Марсеја, успостављена телефонска веза између Југославије и Француске, за заслуге које је имао у томе подухвату Добросав је добио највеће одликовање Француске државе орден „Легије части“.

Ратно време од 1941. до 1943. године провео је у немачком ропству у логору Оснабрик. Отуда му је као болесном дозвољено да се врати кући у Београд где је по ослобођењу 1945. године умро. Тамо је и сахрањен.

У периоду између Првог и Другог светског рата, бивајући на важним државним положајима, Добросав није занемарио бригу за завичај и родно село. На разне начине помагао је све иницијативе у Дренови тог времена на чијем су челу, поред других Дреноваца, били и његови отац Момир и брат Радоје. Најзначајније сеоско дело у том периоду јесте подизање школске зграде, 1934, за коју је Добросав као чувени грађевински инжењер и некадашњи одличан ђак дреновске Школе „дао план“. За време његовог челниковања државном Поштом неколико младих Дреноваца ступило је на рад у ту установу.

Школа у време градње 1934. године

Велико предратно богатство Добросављевог брата Радоја народна је машта тумачила на свој начин. Добросављева улога у стицању тог богатства свршавала се тамо где и природни утицај његовог положаја и угледа на пословне везе принципијелног и агилног Радоја Ратајца.

Штета је што се није могао имати потпуни увид у све сфере живота овог знаменитог Дреновца чији рад чини част његовој лози и његовом селу а који се документује, уз већ споменути Споменицу и Орден, и следећим одличјем: Сребрном медаљом за ревносну службу, Медаљом за храброст, Медаљом Обилића, Орденом Светог Саве I, II, III, IV и V реда, Орденом Белог орла IV и V реда, Орденом Југословенске круне IV и V реда, Орденом Црвеног крста, орденима Сирије и Либана, те другим бројним признањима.

*

Добросав је за собом оставио два сина: Миломира и Бранислава.

Миломир је, очевим стопама, изучио грађевину и у струци остварио докторат. Потомке није имао.

А Бранислав је био инжењер машинства и отац Добросав и Александра. Сви су за домовину изабрали Канаду а у срцу чували отаџбину Србију.

РАДОЈЕ М. РАТАЈАЦ
1891-1946.

Радое Ратајац био је, тридесетих година овога века, на челу онога покрета који је резултирао изградњом велике и модерне школске зграде. То је прави и први разлог по коме је, у Књизи о Школи заслужио своју страницу. Има пуно потребе да се на њој саопшти штогод и о кући Ратајца, и најбитније у настанку школског здања.

У дреновском гробљу Ђорђе Ратајац има споменик на коме је његова фотографија и податак да је био трговац, да је живео 80 година и да је умро 1910. године. Трговином свињама, тај Ђока Ратајац утемељио је породично богатство и у авлији окруженој јасеновима „изградио читаву варош“. У његовој животној судбини и амбијенту његова домаћинства Добрица Ћосић ће пронаћи неколико мотива на којима ће засновати причу у роману *Корени*.

Син Ђоке Ратајца Момир Ратајац, наставио је очеву иницијативу у трговини, у селу изградио касапницу и две кафане, крајем прошлог и почетком новог века био најбогатији човек у Дренови и околини и пријатељ са краљем Петром Првим Карађорђевићем, председник дреновске општине уочи Светског рата и члан Главног одбора Земљорадничког савеза Југославије иза тога рата. У Првом светском рату учествовао је и Момир и његова сва три сина од којих најмлађи Ранко, у „II чети, II баталијона, VI пука Тимочке дивизије првог позива погине 10. јануара 1916. године, на положају *Флока* и би сахрањен на Милетиној коси у Македонији“. Тај Момир Ратајац расправљао је народне послове, био међу челницима у осни-

вању Здравствене задруге, бринуо се за дотрајалу школску зграду, па се и од овога света растао недовршеном заповешћу сину „Рацо, Шко...“, што је значило: „Радоје, направи школу“.

Тако се у највеће дреновско просветно дело у историји, као његова морална одредница и виши хуманистички постулат, узигао и један родитељски аманет. Узме ли се на знање да су на животној позорници тога доба, крај свега зла које се множило, у животу још били људи и идеје формиране у духу демократских тековина Србије и оданости „своје Отачаству“, дужност је потомака да у томе духу појме и расположење са којим су дреновски домаћини и дреновска сиротиња, 1934. године, започели, и за три године завршили, и за данашње време, импозантну школску зграду, и улогу коју је у томе послу имао повратник са Солунског фронта Радоје Ратајац. Покуша ли се, упоредо с тим, замислити поштени одговор на питање „Ко у Дренови, и у Србији, данас умире са поруком налик на последњу вољу Момира Ратајца“, казаће се и због чега је по томе питању, више од пола века, у Дренови владајуће било становиште којим се људска врлина преобразила у порок, по чему нико, ни од ђака ни од учитеља, данас не зна ни где се тим часним људима налази гроб.

Оваквом сликом пред очима, Радоје Ратајац, следио је очев аманет

Ако се покрет за дреновску школу у четвртој деценији двадесетог века доживи по реду за који се ово сведочење залаже, другој врсти значајности подлежу документа која казују да је Радоје Ратајац у време грађења школе био радикалски председник дреновске општине, да је развио трговину вином и свачим другим у мери, Дренови и околини, дотле непознатој, да је за безбедан пролаз својих „извозничких каравана“, о свом трошку, учврстио ровиту Моравину обалу у Богдању, да се спремао „рижом“ да Дренову веже за стопањску пругу, и да је у „борби за општинску столицу“ са спретнијим Бранком Петковићем, братом од рођене тетке, чешће губио и ређе побеђивао.

А школа је грађена општинским прирезом, резаним тако да највише дају они који највише имају, воловском запрегом камен је довожен из Брајковца, цигла је и прављена и печена код Мораве, а остали материјал набављан махом у Крушевцу, у трговини „Браће Мишића“ камо је Радоје, са својим акцијама у Крушевачкој банци и доказаним пословним владањем, као и на свакој другој страни, уживао бесконачно поверење и апсолутни углед. Ако се у току градње понекад десило, а дешавало се, да се општинска каса испразни, на сцену је ступао Радојев капитал.

Грађевински пројекат, „план школе“, обезбедио је, наравно бесплатно, најстарији Момиров син Добросав, у то време први човек пошта и телеграфа у Влади Краљевине Југославије, бдео над сваким грађевинским потезом Аустријанац Јозеф Надлишек, онај бескућник који је, у неко раније време Хитлеру опалио шамар, па кад је овај касније постао оно што је постао, Јозеф је, знајући му нарав, побегао у свет и некако се обрео у Дренови; сарађивао је, око плана, виска и мистрије, са Јозефом Душан Петронијевић „Дула Рачин“, вођа зидарске групе био мајстор Стојан Филипов из села Мусуља код Босиљграда, а „тишљерај“, са Радојицом Милуновићем из Мијајловца, правио одличан мајстор Љубомир Радић „Љуба Мали“. Име на Школи заслужили су и најближи Радојеви сарадници,

дреновски кметови Драган Спасојевић и Живојин Ћосић Поповић, исто ратници са Солунског фронта, општински благајник у време изградње био је Сима Обрадовић а пандур Мина Стојановић.

Првом реду значајних особина, оних којима се обележи човек, припадају узгред побране цртице из живота Радоја Ратајца:

Пошто се он, углавном, кретао у народу и пословним круговима, послове у трговини водила је његова супруга Јулка. Некога јесењег дана кад се и он нашао код куће, кад се пред капијом отегла колона кола са грожђем, а у авлији се обрео, па нестао, његов комшија Драгоје Сакић, Радоје упита жену: „Хтеде ли нешто комшија Драгоје“? „Хтеде мељачу да умеља кола грожђа, одговори она. „Па шта му ти рече“? „Рекох му да кад види да су заузете, није требало ни да иште“. Бујицу псовки на рачун жениног поступка, завршио је заповешћу. „Даклем Јулка, иди и позови комшију Драгоја да узме мељачу“! До њега, трговци су јачину вина заокруживали на малигане. Радоје је плаћао и „штрикле“. Народу је на зајам давао новац, а по списковима које су састављали учитељи, за Божић, Светог Саву и Ускрс, сиромашним ђацима спремао је пакетиће у којима је, поред одеће и обуће, било и вешалица и сланине.

Радоје Ратајац рођен је 1891. а умро 1946. године. На сахрани је био и један ђачки разред дреновске школе.

По свршетку другог светског рата, над највећим делом Радојеве имовине извршена је национализација. У међувремену, многи су, и без трговине, стекли имовину, можда и већу од Радојеве. У његовом дворишту, где је, са амбарима, ајатима и магазиама, било узорно домаћинство, нови поседници завели су растур и пустош.

*

Са супругом Јулком Радоје је родио две ћерке Милеву и Даницу. Милева је родила синове Миливоја и Радоја и ћерку Бранку, а Даница није имала потомке.

ДУШАН М. РАДИЋ
1892-1938.

Душан Радић, приповедач и врњачки лекар у међуратном времену, није био ђак дреновске Школе. Дреновац по оцу Милану, држао је до свог дреновског, сељачког порекла, лекарско и књижевно дело су му од узорне врсте, по чему се у Поменику бележи.

За Карађорђа, ил' штогод раније, из Срема се на дреновско старо огњиште, напуштено иза Кочине крајине, вратила и браћа Вуча, Драган, Макса и Микаило. Именима прве тројице назову се дреновске куће Вучића, Драганаца и Максића, а Микаилови потомци, по жени му Ради, остану Радићи. Старији син Микаилов и Радин Милета Радић наћи ће се на списку 55 дреновских пешака које је за војску кнеза Милоша Обреновића, 1832. године, пописао левачки капетан Живко Шокорац, имао пет синова и умро 1855. године, на његовој грани, као шесто колено, нашао се и овај казивач. Млађи Микаилов и Радин син Иван Радић имао је сина Николу Радића који је шездесетих година XIX века био председник дреновске општине. А један од тројице Николиних синова Милан Радић, који се родио 1869. године, свршио је био богословију и службовање започео у селима око Расине. Био је писар у општини гагловској кад му се, 6. октобра 1892. године родио син Душан у поводу чијег живота и сва ова прича. Душаново рођење уписано је у протокол рођених цркве у Крушевцу а кум на крштењу био је Момир Ратајац, трговац из Велике Дренове, будући да Ратајци Радићима кумују од старине. Онда је Милан Радић постао парох горњостепошки, где се малом Душану догодио несрећни убуд ексером у пету леве ноге који ће му битно утицати на животну судбину.

Са две и по године Душан је остао без оца Милана, са шест и по и без мајке Даринке, те су старање о њему преузели матерна сестра Станка и њен супруг поп Михајло Минић из расинског села Мајдева. Та кућа Минића у којој је Душан провео дечаштво и младост била је у то време највећа и најбогатија задруга у целој Расини. Њено имање износило је неколико стотина хектара а кућом је неприкосновено управљао поп Михајло, надалеко чувени радикалски вођа и пријатељ куће Карађорђевића.

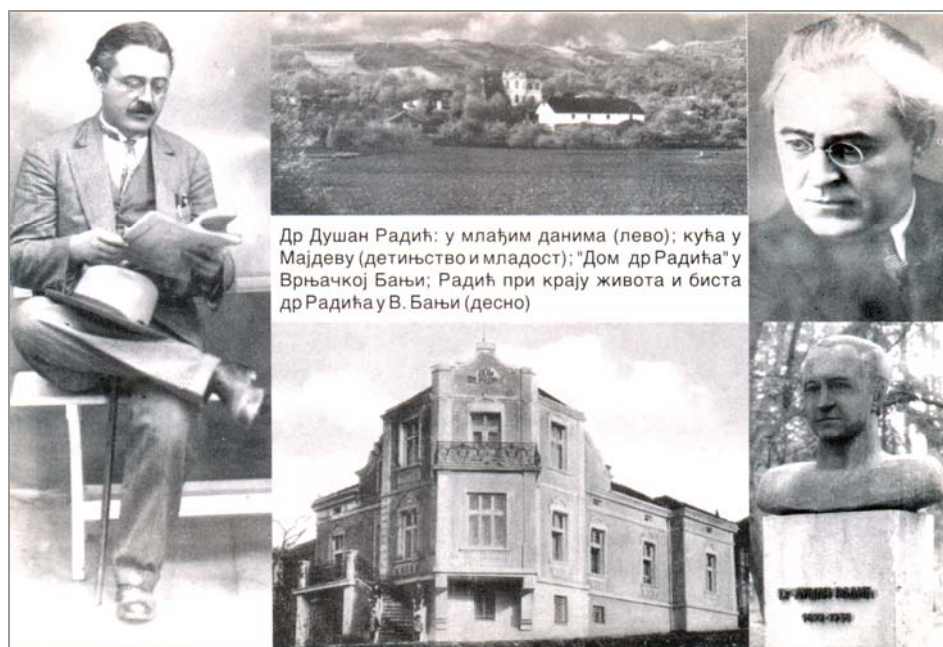
У Мајдеву је Душан завршио основну школу, учитељи му тамо били Даринка и Недељко Милићевић, па је, као нарочито добар ђак, уписао Гимназију у Крушевцу где је као најбољи ђак и те школе завршио њених шест разреда, био виђен у литерарној дружини и одлично научио свирање на виолини. Седми и осми разред завршио је у београдској Другој мушкој гимназији.

Од неограничене заштите коју је уживао од моћног тетка Михајла Минића, Душану је још важније било бављење у његовој кући у Мајдеву у чијем је животу учествовао и где је на извору упознао и заволео село и сељаке, чиме ће се битно одредити и његова каснија књижевничка радња. Онај убод ексером у степошком детињству никако није срашћивао, за време гимназијских дана у Београду рана се подљутила, племенити поп Михајло водио га докторима у Беч, али вајде није било. Из Беча се као осамнаестогодишњак вратио са протезом.

Студије медицине Душан је започео у Нансију у Француској 1912. године. Те године Србија је започињала ослободилачки рат против Турске, две године потом и свој велики рат за одбрану од Аустроугарске. Кад су Душанови другови кретали из Француске у Скопски ђачки батаљон он им је дао свој део новца, као инвалид није био за рат али је у Нансију током целог рата, учећи, дочекивао у болници, неговао и лечио Србе који су, као реконвалесценти после преласка Албаније и рањеници на Солунском фронту, тамо пристизали. Колико нам је добра тада учинила та Француска.

У Нансију се Душан оженио Францускињом Адријен, завршио медицину и 1919. године, са супругом, сином Михаилом и ћерком Станком, дошао у Мајдево. У течиној вили тад је настала докторска ординација, прва од постања Расине. За непуну годину дана Душан је тамо, лечећи сељаке и следећи своју као планина велику душу „болесном је доста да купи лек: неће га ваљда и лекар глобити“, постао најпознатији и највољенији човек Расине и Жупе.

У Врњачку Бању прешао је 1920. године. Одбио је позив да гради универзитетску каријеру, са лекарима Љубишом Давидовићем и Чедом Радошевићем основао, 1924. године, прву Бањску поликлинику, тетак му поклонио виле „Челиковић“ и „Наду“, почео да зида свој „Радићев дом“, родио још четири кћери.

Др Душан Радић: у млађим данима (лево); кућа у Мајдеву (детињство и младост); "Дом др Радића" у Врњачкој Бањи; Радић при крају живота и биста др Радића у В. Бањи (десно)

Као лекар, нагињући ипак педијатрији, Душан Радић је поседовао све одлике прворазредног представника своје професије, али се највише запамтио добротинствима и човекољубљем. Своју скоро пословичну осетљивост, нарочито према сиротињи и Циганима, није умео да сакрије. Њима је, уз бес-

платан преглед, за свој новац куповао и лекове, они су га звали „Сиротињском мајком“. Ко ће знати колико се пута поновила у његовој ординацији слика попут оне кад му сељанка из Угљарева, немајући да плати преглед детета, пружили кокошку и кад јој Доктор, давши јој бесплатно лек, саветовао да се брзо врати кући, закоље кокошку, и нахрани слабашног малишана. Дирљив за неку вишу причу био је тај однос народног лекара и нашег простодушног сељачког света. Лекару Душанове душе велика је плата била и упамћена реч старице која му, за преглед, из недара пружила дуњу и рекла: „Немам синко ни гроша. Ево ти ова дуња и нека ти је ала!“.

И у свему је Душан био чудновата људска врста. У друштву широке руке, а није пио, обећање и реч били му светиња, наглашавао своје сељачко порекло и био на страни сељака, није дао да га ословљавају са „Господине“, патио због социјалне неправде, политика једноставно није одговарала његовој природи, али је умео да, процењујући комунисте, искаже сумњу у људску моћ да тако велику идеју учине делотворном. Бањи је он, као човек велике културе, књижевничког дара и музике, основао библиотеку и оркестар, бањској културној и туристичкој слици у своме времену много допринео. Свему лепом што је радио, његова висока и лепа појава давала је још лепши тон. У Бањи и Београду друштво и пријатељи били су му Милош Савковић, књижевни историчар, Стеван Јаковљевић, писац „Српске трилогије“, Синиша Пауновић, Александар Костић, Живко Милићевић, Жак Конфино, Гвидо Тартаља, Бранимир Ћосић, Милорад Панић Суреп, те прваци драмске сцене Жанка Стокић, Добрица Милутиновић, Раша Плаовић.

У Дренову је долазио често и са Дреновцима водио дуге и пријатне разговоре. Његов отац Милан родио се онде где су данас куће Милована Радића и Драгана Дамњановића који се у кући Драгутина Радића призетио. Душан је у ту кућу долазио. Слушајући као дечак, уз оца, Душанову дреновску причу, Добрица Ћосић је после код куће молио оца да му каже шта је и ко је тај лепи и лепореки човек. Од тренутка кад му је отац одговорио да је он писац, Добрица се, каже, зарекао да ће једнога дана и он то постати.

А добри човек Душан Радић који је волео људе и све своје моћи њима поклонио, потписивао је људима и менице. Људи као људи, и тад злоупотребили човекову доброту: сва Душанова имовина отишла за људске дугове. По закону да зло никад не долази само, стигла и болест. Тих година радио је највише, и као лекар и као писац. Умро је 20. августа 1938. године у 46. години живота, и сахрањен на гробљу у Врњачкој Бањи. Још се прича о тој пратњи у којој је највише било сељака из села са Гоча и око Мораве, а највише Душанове душе било је у венцу од трња и кукуруза који му на пратњи носили Цигани. Бањи је утешно могло бити то што јој је те године за лекара дошао један други човекољубац, Дреновац Љупче Ђорић.

Књижевно дело Душана Радића чине пет књига приповедака, роман *Село*, драма *Вилошје* и недовршени роман *Седм рана Радована ојанчара*. Књиге приповедака имају ове називе: *Три километра на саи*, *Кроз живои*, *На сѣо ојњева*, *Живи наковањ* и *Тако ми џланинци*.

Звезда библиотеке „Др Душан Радић“ у Врњачкој Бањи

У српској литератури, језиком Западног Поморавља, Левча, Гоча, Жељина и Копаоника, Душан Радић је, несумњивим стваралачким даром и изражајним особеностима, остварио једну, по елементима богату, трагичну и истиниту слику српског села између два рата. Поједине Душанове приповетке по вредности су равне најбољим приповеткама најбољих српских реалиста, а о роману *Село* довољно казује и податак да га је, 1937. године, међу своје књиге са плавим корицама уврстила Српска књижевна задруга.

Роман Душана Радића „Село“ у издању СКЗ

Народна библиотека у Врњачкој Бањи зове се именом и презименом Душана Радића.

*

Са супругом Адријен, Душан је имао 5 кћери: Станку, Наду, Злату, Јелену и Даницу. И сина Михајла, лекара као и отац му, који је Добрици помогао својим докторским знањем у грађењу амбијента у Ваљевској болници где се после Колубарске битке *раштовало* са пегавим тифусом. Добрица му се одужио уводећи га у Књигу као управника Болнице са правим именом и презименом. Били су велики пријатељи.

ВОЈИСЛАВ К. УРОШЕВИЋ
1893-1914.

Кад су српски одреди, уочи Видовдана 1389. године, журили на Косово да извесним изгинућем зауставе продор Турака у наше крајеве, следили су Кнежев избор „царства небеског“, и тако судбину српског народа у будућим вековима, узвишено, трагично и за род погубно, поистоветили са својим косовским опредељењем. То српско косовско опредељење, та борба српског народа за слободу по сваку цену, доказивали се кроз историју до дана данашњих, а српским косовским четама с конца јуна 1389, током свега потоњег тешког времена, најсличнији био је Скопски ђачки батаљон „Хиљаду триста каплара“ из 1914. године.

Крајем августа 1914. године, суочена са „бити ил' не бити Србије“, да на брзу руку попуни, у дотадашњем ратном току, десеткован нижи старешински кадар, Влада Краљевине Србије, свесна историјског ризика, тешка срца донела је одлуку по којој је Врховна команда, за 1. септембар 1914. године, позвала у ђачке чете сву српску интелигенцију класе рођене 1892. и 1893. године. Од 1350 „ђака“, тих дана пристиглих у Скопље, и распоређених у 6 чета, формиран је Вачки батаљон. Услед тешког стања на Суворовском ратишту, после само два месеца ђачке војне обуке, у почетку новембра 1914. године, догађаји су текли овако:

2. новембра, Врховна команда српске војске телеграфски производи све ђачке редове Скопског ђачког батаљона у чин каплара и упућује их у војне јединице с тим да врше искључиво борачке дужности.

3. новембра, командант Бачког батаљона потпуковник Душан Глишић укрцава Батаљон у пуној ратној спреми у воз и шаље Врховној команди у Крагујевац на распоред.

4. новембра, ђаци каплари бивају унапређени у чин поднаредника.

6. новембра, ђаци поднаредници, с песмом „Ој Србијо, мила мати“, пешице стижу у Горњи Милановац где им регент Александар, врховни командант, држи кратак говор који завршава речима: „Ни корака назад“.

Поновљено издање књиге из 1969. године

Шта је после било, чуо је цео свет. Одушевљењем за борбу којим су усправили клонуле српске чете у свим пуковима првог и другог позива и победоносним јуришем у коме је њих 839 пало, свој Скопски ђачки батаљон „Хиљаду триста каплара“ однела су та деца у легенду.

Постоје народи који нису морали да живе по етичкој заповести „Боље да нас унуци мртве памте, него да нас синови живе забораве“, чије историје не знају шта је то косовско опредељење и Батаљон „Хиљаду триста каплара“. Због тог „мањка“, у односу на нас, ти народи не пате од инфериорности, у чему је њихово неспорно преимућство. Према нама, међутим, судбина је таквим „даровима“ била издашна, па кад је тако, нема нам друге већ да се према сопственој патњи опходимо са поштовањем, према којем питању у неким временима, нисмо показивали нарочиту склоност.

Ових неколико, за историјско бивствовање српског народа, судбинских одредница, записују се уз биографију Војислава К. Урошевића с неколико разлога: Није добро да се наштампа Књига о Школи а да та начела у њој нису подвучена; нема се утисак да савремене генерације знају колико треба о Батаљону „Хиљаду триста каплара“, као што се нема утисак да се у Држави, по њеном налогу, неко трудио да тако не буде, а има утисак да се у Држави, и по њеном налогу и без њега, многи, па и школе, трудили да тако буде, што је животопис Скопског ђачког батаљона и Војина биографија, и што у Дренови нико, ама баш нико, не зна да је један од хиљаду три стотине српских каплара био и ђак, учитељ и управитељ дреновске Школе Војислав К. Урошевић.

У књизи *Скопски ђачки батаљон 1914.* штампаној у Београду 1941, којој је у бомбардовању 6. априла, у штампарији изгорео цео тираж, да би се издање поновило 1969. године, на страни 511. пише:

„Мој брат, Војислав К. Урошевић, био је син Косте Н. Урошевића, свештеника из села Велике Дренове, среза трстеничког, округа крушевачког. Свршио је учитељску школу у Алексинцу.

Као поднаредник у 2. батаљону XV пука, одмах сутрадан по доласку из Скопља, и први од другова из Ђачког батаљона, погинуо је у близини Лазаревца и сахрањен код цркве села Шопића“.

Ово је за Књигу написао Војислављев брат Светолик Урошевић и то је готово све што је о Воји остало записано. Има, у Државном архиву Србије, и податак да је 1914. године Војислав Урошевић био учитељ четвртог разреда дреновске школе и њен управитељ, и у Протоколу рођених цркве „Везнесења Господњег“ у Дренови, под 20. октобром 1893. године, као деветог детета и петог од шест синова Алексије и Косте Урошевића, уписано Војино рођење.

Оно мало памћења могло је још да саопшти: Војини учитељи били су Марко Бабић и Војислав Катунцац.

У време Војиног рођења, педесет хектара моравске земље, потпуно сељачко домаћинство и пуну шталу говеда и коња, у авлији од хектара, имао је деда, прота Николај Урошевић. Онда је прво умро отац Коста, убрзо за њим деда Никола, Воја их готово није ни упамтио. Причају да је од свих Николиних унука Воја највише марио за њиве и биљке, па је и учитељску школу свршио да би у Дренови, уз учитељство, бдео и над пољопривредом.

Онога пролећа 1914. године, у коме је у старој дреновској школи Воја био учитељ четвртог разреда, које је претходило сарајевском атентату, одласку у Скопски ђачки батаљон, па на Сувоборско ратиште, и погибији, источно од деда Николине куће у којој се родио, посадио је био орах и, одласком у рат, онима који су га испратили, упутио једину молбу: да му чувају тај орах. Разгранао се тај Војин орах, надвисио кућу и сва дрвета уоколо и, за 75 година свога живота, уместо Војиног, родом ни једне године није омануо. А онда, изненада се осушио. Ове године, један млади Војислав Урошевић посадио је на томе месту нову орахову младицу.

*Кућа протје Николаја Урошевића
у којој су се родили његови унуци Светиолик и Војислав*

Мало је живео Војислав Урошевић: двадесет једну годину и седамнаест дана. За толико времена мало је ко стигао да сачини болнију и лепшу биографију.

Не мора дреновска Школа и не мора ни једна њена ђачка дружина у своме имену да имају име учитеља каплара Војислава Урошевића. Није обавезно да се ни село ни Школа, томе учитељском мученику, раздужују ни попрсјем. У временима људске равнодушности у којима и усправљена попрсја погане пси и људи, то, можда, не би било ни паметно. Наиђе по некад време кад и село и учитељи имају важнија посла и кад ослабе силе које око тога могу нешто да промене. И нека. Има, међутим, нешто што би се, ипак, морало. Морала би Школа да има један скровити кутак, једно побожно, свето место у коме се гаји старинско цвеће и бораве старе успомене. То је оно место коме се приступа са тишином, пред којим се скида капа, поред којег и најнемирнији ђаци заћуте. На томе

месту, у тој градини успомена, један ђачки цртеж војника, један основачки писмени задатак о Отаџбини и један цвет, бар, треба да припадају Војиславу Урошевићу.

Великодреновска ливада и Западна Морава

ЉУБОДРАГ М. ЂОРИЋ
1895-1958.

О доктору Љубодрагу Ђорићу збориће се овде зато што је Дренову и цео крај, у периоду између Првог и Другог светског рата, задужио великим делом народног лекара. Осим што је овдашњем свету то дело значило док је трајало, оно је прешло у памћење и претворило се у пословицу „Зна као доктор Ђорић“ и „Трчи да помогне као доктор Љупче Ђорић“, па је том снагом, многим потоњим генерацијама које су се опредељивале за лекарски позив, служило као обавезујући морални узор. Ма где били, они ће се по тој вредности одређивати према људима; и по њој ће, у неком каснијем времену, Дренова имати Докторку Дану Ђосић.

О породици из које је Љубодраг више ће се казати уз животопис његовог брата Хранислава Ђорића, српског Патријарха, а Љубодраг се родио 1895. године, од матере Цвете и оца Михајла, у Јошаничкој Бањи, где је богослов Михајло Ђорић био учитељ. Када је Михајло добио службу у дреновској цркви и вратио се у Дренову, одакле је родом, Љубодрагу је било 6 година. Пошто је овде завршио основну школу, гимназију је учио у Крушевцу. Тада је остао без родитеља, и будући старији од сестре Радмиле и брата Хранислава, имао је међу њима највише обавеза и брига. Највише помоћи имали су од куће стрица Вилимона Ђорића.

Био је започео студије медицине у Београду кад је избио Први светски рат, и Љубодраг је кренуо на ту страну. Прешао, 1915. године, Албанију, крајем рата студије наставио у Паризу, довршио у Риму. Онда пожurio у Србију и лекарску службу започео у Власини.

Загубиће се и никад се неће знати почетак здравствене службе у Дренови који пада у време док је Љубодраг Ћорић довршавао своје студије у свету и био доктор у Власини, те ћу овде рећи шта сам, док су били живи, разабрао од људи који су тај рад развијали:

У Дренови је, 1920. године, прво основана Здравствена задруга и формиран одбор за прихватање лекова и санитетског материјала добивених из програма Америчке здравствене мисије у Србији. У амбуланту, у напуштеној згради старе општине која је била где је сад двориште предшколске установе, лекар је два пута недељно, четвртком и недељом, долазио из Трстеника. По тадашњем здравственом устројству, у Дренови је, 1921. године, основана Друга санитетска управа (Прва је била у Трстенику) за чијег је руководиоца, и првог сталног дреновског лекара, дошао доктор Милован Петковић из Врњачке Бање. Здравствена задруга из 1920. и Друга санитетска управа ујединиле су своје настојање, у „Декеровој бараци“, из оног америчког здравственог програма, формирана је нека врста стационара, од Савеза здравствених задруга у Београду пристизали су лекови које су задругари и њихове породице, као и лекарске прегледе, уживали уз повластицу.

*Оснивачи Среске здравствене задруге у Великој Дренови
(фотографија из 1924. године)*

Доктор Милован Петковић отишао је из Дренове 1925. године, онда је, кратко време, доктор био Милан Митровић па, пошто су сеоски прваци из целе околине потписали „петицију“ а у Београд је краљу Александру однео посланик из Милутовца Така Додић, у Дренову је, 1926. године, кад су цветали јорговани, дошао из Власине, и био дочекан цвећем, доктор Љубодраг Ђорић. (Узгред: Кад је Така Додић рекао Краљу да га к њему шаље народ, Александар му, знајући тог посланика, вратио: „Дошао би ти и да те нико није послао“).

А оним земљописним луком подно Левча и Темнића, обема странама наслоњеним на Мораву, већ се, мукама и навикама људи, био формирао здравствени регион дреновске Друге санитетске управе. Доласком доктора Љубодрага, тај се регион, са таквим навикама, још више учврстио и проширио. Докторовим знањем медицине донетим из Европе, прво, и његовим људским начином којим је био окренут народу, нарочито. Заволели су га и поштовали онолико колико је требало да им постане и буде „доктор Љупче Ђорић“. Истовремено, такав је још само у Бањи био исто наш Душан Радић, и исто француски ђак. Да им се ништа не умањи од урођене и професионалне човечности, такве је њих, свакако, начинио и велики рат који су преживели. За Љупчета кажу да је, на свом коњу, а касније и чезама којима га возио Солунац Драга Петковић, од Рајинца и Дубича па до Крушевице, крстарио свим селима дреновског здравственог округа, лечио, спасавао, поучавао здрављу, пелцовао децу... За новац није питао. Давао је ко је имао; ко није имао, њему је он давао. Тако је радио народни лекар Љупче Ђорић. А био је познат и по томе што је умео да направи многи лек, и да кад лека није било, за лек употреби реч, макар још за дан живота.

Али се у Дренови, током његовог рада у њој, просторно, функционално и свакојако друкчије, могућности Декерове ба-раке и ординације у старој ошптини сукобиле са потребама и угледом његове здравствене установе. Здравствени задругари одавно су прижељкивали своје задружно здравствено здање.

Родна кућа Љубодрага и Хранислава Ђорића

Са доктором Љупчетом Ђорићем, својим школским и ратним дугом, започели су, 1934. године, изградњу Здравственог дома. Трчали су да помогну сви. И доктор Љупче Ђорић, и због њега, и свог села, и Дреновци из Београда и других места, и учитељ Воја Катунца, свакојако, и са положаја на којима су били. У истом времену у Дренови је грађена и школа, па нам од предака остале лепе успомене, сећање на њихову слогу у рату и миру, и лекција из љубави и бриге за децу и унуке. „Стигао креч“, „Још десет радника треба за темељ“: одмах су остављали кућевне послове и трчали да гасе и копају; на смену, код кућа и о свом трошку, жене су мајсторима спремале храну; Велимир Ерац је, са ранама из рата и једином кравом, свом имовином, док год је требало, из Брајковца превозио камен а из Малог кључа песак. Тако су чинили и други, а кад је једноме од њих у мајдану пропала крава, за дан су сакупили новац и купили му другу.

Тако је Здравствени дом доктора Љупчета Ђорића, 1936. године, био усељен, а 1937. сасвим завршен. Доктор Љубодраг Ђорић и његова генерација нису подигли споменик својим

друговима који су пали у ратовима, нису имали кад, градили су друге и, по својој мери живота, прече споменике. Мислили су, а можда и нису, да ће им онај други, у име захвалности, и њима свима, подићи потомци – Ако им потомци то и никад не ураде, они им, свеједно, ни то неће замерити.

Доктор Љубодраг Ђорић бавио се мало и политиком. Био је демократа и пристао да стане на кандидатску посланичку листу. Са толиким заслугама и онолико народне љубави, успех није долазио у питање, али се и тад показало да у политици није лако победити оне који, не радећи друго, буду само у њој. Нашли му, пакосници, неке давнашње „грехе“, за које нико није утврдио да су постојали, и наврнули воду на своју воденицу. Прича се да је у тој работи учествовао и апотекар Станоје Атанацковић који је у „Лазиној кафани“ тих година имао приватну апотеку. Ако је и тачно, треба му опростити јер је народу оставио целог народног лекара, и јер је, сиромах, као оданик Народноослободилачком покрету, у Крушевцу где је тада био са апотеком, 1943. године, стрељан од Бугара.

Љубодраг Ђорић

После 12 година проведених у Дренови, доктор Љубодраг Ђорић се, 1938. године, преселио у Врњачку Бању. На његово место дошао је, и са великим успехом остао овде 13 година, Пољанац доктор Радомир Љутовац.

У Бањи је Љубодраг провео и рат од чијег је краја, као осведочени стручњак са огромним искуством, радио у репрезентативним војним медицинским установама у Нишу и на Војно-медицинској академији у Београду.

Доктор Љубодраг Љупче Ђорић умро је 1958. године и сахрањен на гробљу у Великој Дренови. Попрсје у кругу дреновске Здравствене станице, ипак, није му подигло село него брат Хранислав Ђорић који је, успоменом на брата али и нечим што успомену чини већом и од ње саме, здрављу народа Дренове и околине чинио вредне поклоне.

*Попрсје
др Љубодрага Ђорића
у кругу Здравствене
станице*

ВЛАДАН А. ЧУЉИЋ
1896-1995.

Владану Чуљићу, једном од 670 Великодреноваца, Селиштанаца и Страгараца који су ратовали ослободилачке ратове Србије на почетку XX века, би суђено да од свих њих најдуже остане на земљи. Да, са чемером и јадам, неправедно и незаслужено, гледа у коју се несрећу претворио његов и његових другова људски идеал, и чиме се све нагрдила њихова крв и мука; да се гледајући и слушајући њега, село што дуже клања покољењу које је у XX веку најтеже и најчасније живело свој живот.

Родио се на Велики петак, 1. априла 1896. пролећа кад су данима падале велике кише, кад се Морава излила и поплавила село, а за брест пред сеоском судницом везивани чамци. Родоначелник им Ђурђе, у неком од бојева с Турцима на Морави још пре Кочине крајине, остао без ува, па том муком потомцима оставио име. За Чуљиће и Ђосиће, пољански учитељ и Цвијићев сарадник Станоје Мијатовић вели да су најстарија дреновска лоза.

Стојна и Антоније Чуљић, уз најмлађег Владана, родили су и синове Душана, Љубомира и Ђурђа, и кћери Милану и Ђурђију. Дужностима у кући и ситним сељачким пословима, којима се од малих ногу у селу заради хлеб и одећа, приучавао се Владан још пре азбуке. Добри учитељи Марко Бабић и Михајло Павловић, поштујући и ове дечије дужности, правдали су доцњења у школу: да се овлада ћирилицом, јестаственицом и историјом, времена је и тако било доста. Одушевљени родољуби, учитељи су и децу научили да воле отаџбину.

Оног лета кад је Владан „изишао“ из школе, разбојници му на Морави убили оца. Браћи, која на Малом кључу вадила јендек, донео био ужину кад се чуло запомагање: у пустој скели нашли само очеве опанке. Исте године, са дугом јасеновом држалицом на старој мотици, огледао се са вршњацима на редовима кукуруза и стекао прве жуљеве. У четрнаестој накалио први калем и видео да му се биљке радују. У шеснаестој, кад му браћа пошла у Балканске ратове, узорао прву бразду, обалио први откос, расуо прве канте бордовске чорбе, први товар шумаровине спустио низа страну – шта све није те године на земљи урадио први пут.

И 1914. у рат му отишла сва три брата. Најстарији Ђурђе, пешак у 15. пуку Тимочке дивизије, у оној кобној септембарској ноћи на Јасеновој греди где страдало и 70 Дреноваца, препливао Саву и дохватио се своје обале. Кад се замирило, почетком 1915. негде под Авалом Владан је браћи носио преобуку и, да се кући донесе нека пара, војсци продавао ракију. Већ се био јавио Окружној команди у Крушевцу кад је, почетком октобра 1915. чуо да му је, у одступању, код Чумића, погинуо брат Љубомир.

У Нишу је деветнаестогодишњи Владан Чуљић, регрут и последња одбрана отаџбине, примио пушку и 200 метака, па преко Косова ступио на онај многострадални албански марш, где био у групи која спроводила непријатељске заробљенике из 1914. и у јануару 1916. стигао у Скадар, па у Драч и на море. На томе путу тешких мука и српске Голготе, Владан Чуљић видео је како у сметовима нестају људи, како од глади посрћу, падају и више се не дижу и људи и коњи, како гладан Спасоје Станковић из Тољевца једе сопствени опанак, како Милија Кривчевић, да својима код куће сачува какавтакав сан, моли комшију Драгана Спасојевића да им кад се врати не каже како је овамо било, како и корњаче, кад се употребе као храна, могу људима да врате снагу... Близу велике ватре није смео јер је знао да ће после бити још горе; преко разливене Маће пренео га Шваба заробљеник, „грдосија од човека“, који, као и други његови, жалио што на Суворору није погинуо. Из албанског беспућа Владана Чуљића изнео његов млади живот сељака земљомученика који ни код куће није од овога баш увек био много бољи.

Од укрцавања у француску лађу, преко Крфа, пута у Солун, обуке и ровова Солунског фронта, прича Владана Чуљића није друкчија од истих толико пута испричаних и записаних: куд се коракне и око баци, свуда зло и од зла горе, смрт и ране на све стране. А усред тог пакла, и после Горничевске битке са Бугарима, и болести, најзад мало изненадног сна: у Бизерти где се опорављао, чудио се виноградима друкчијим од његових у Нерезинама, и поручнику Свети Урошевићу „Безусловном“, Дреновцу који и на пучини Средоземног мора био већи од таласа... Африканцу, власнику плантаже, коме је својим занимањем за винову лозу био ушао у вољу, па га овај остављао онде, учтиво захвалио: „Даће Бог да зликовца вратимо на његово, па да се и ја вратим мојој води и мом винограду“... И после, на Кајмакчалану „где било тешко Богу а камо ли људима“, преко нишана гледао у „Тамо далеко“ и сањао отаџбину, село и кућу.

А у село се, са Бранком Атанасковићем из Страгара са којим се пред пробој окумио, вратио крајем новембра 1918. Из Митровице се најпре утркивали са Ибром, па онда препречили, преко Жељина сишли у Попину и избили на Мораву. Ногама које се три године ломиле најцрњим врлетима Балкана, то није било више од играчке.

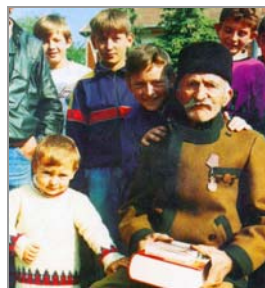
...Четвртина од шест хектара моравске земље покојног Антонија Чуљића није обећавала онај сељаков живот за којим чезнуо, те се Владан Чуљић, жилава и стасита момчина огарављених наусница, и најбољи рвач у чети и селу, обрео „на миразу“ у селу Брајковцу. Онде је, у кући Ђокића, око стрмина са мајданима чувеног пешчара, у својој „малој Албанији“, како се шалио, са супругом Стојанком одгајио два сина и кћер, унапредио затечено домаћинство, подигао виноград, ископао бунар, рукама жилавијим од брестовине што ломиле колску шину, и снагом некад повијеном за пушком а сад за воловима и коњима, за 50 година рвања са земљом „излизао пет плугова“.

И: у свитања са Брајковачког виса више од 50 година гледао је Владан Чуљић како се на Бојинцу пресијава Моравин прелом и расте светлост над великим селом у долини, па се, 1973. године, решио и са породицом вратио у Дренову.

И за све дане свог новог дреновског живота одликовао се строгим редом без којег нема напретка у сељачкој кући. Пословима у обору и штали, донедавно, дужио само себе; старим обзиром према људима и деци показивао како се некад поштовао човек. Како му се године низале, све већом пажњом обасипали га бројни потомци, и нарочито четрнаесторо унучади и праунучади. Школа, Задруга, Библиотека, Село, о свим саветима, указивали му и указују највеће почести; његов лик међу децом, 1991. године, нашао се на омоту корица књиге о Школи у Дренови.

У дане кад се примиче стотој, у зимском пролећу ове 1995. године, све чвршће стеже топлу шипку на шпорету, и опомиње унук: „У животу мора да се жури јер век свакоме не буде сто година. Сви велики послови, и куће да се начине, и њиве купе, морају да се сврше до педесете. А за отаџбину свакога дана треба да се учини по неко добро. И никад да се не каже *мноџо сам дао*. Онда вам се неће, као мени, десити да останете без ње.“²

Деда Владан Чуљић
и ђаци

² Причу о Солунцу Владану Чуљићу под насловом „Цео век стао у његов живот“, 5. маја 1995. године у броју 2.235. објавила је крушевачка „Победа“. Док се текст припремао за штампање, деда Владан се упокојио. Јавио сам ту вест првом човеку „Победе“, сјајном родољубу Миомиру Ристовићу, који је мом тексту дописао ове речи: „На Велику суботу (22. априла 1995) тачније само један дан после 99. рођендана, стари ратник је неповратно отишао на виђење са саборцима који су га, по његовим причама, чешће походили у сну последњих година.“

Ни велики православни празник Христово Васкрсење није спречио његове Дреновце и многе из комшијских насеља Страгара, Селишта и Медвеђе да га последњи пут поздраве на великодреновском гробљу, поштујући родољубље, честитост и достојанство бојовника Владана А. Чуљића, чијим одласком крушевачки крај остаје без иједног живог учесника ослободилачких ратова до 1918. године.“

БРАНКО ЛЈ. ПЕТКОВИЋ
1896-1974.

Бранко Петковић је умео да исприча ову причу:

„О Божићу поседамо тако около огњишта, ватра се разгорела па по чађавим дуварима баца поломљене сенке. А мој деда Јован, рођен за прве владе књаза Милоша, прича живот свога деде Милована: Дренова је тада имала само четири куће а Морава текла границом између нас и Турака. Сече деда Милован дрва у врбаку, а с оне стране запознаје човек. Убио Турчина, па жури да умакне потери; спас му ова обала а по реци сига. Дедо Милован, вичан води и њеној матици, увеже једну за другу, лозом, две крље, па упомоћ Србину. И тако стече кума... А деду Милована, 1832. године, у време грађења цркве, за заслуге сахранише у црквеној порти. Тако сам као ђак, поучен од старијих, и нарочито од учитеља Марка Бабића и Мике Павловића, често стајао пред надгробником међу лескама иза старе цркве и замишљао чукун деду као вештог чамцију како без муке сече полусмрзнути водени ток, или као Карађорђевог четовођу како јуриша на Турке. Више година после тога, кад сам се вратио из рата, дединог споменика не беше тамо. Уградили га за подножник на степеништу“.

Бранко Петковић је одрастао у време добрих догађаја у Србији, с почетка века. Завршавао је Пољопривредну школу у Краљеву кад се у село враћали победници са Куманова и Брегалнице 1912. и 1913, био пред војном обавезом кад се пред судницом села читали извештаји Команде са именима погинулих и рањених на Церу и Сувору 1914, а већ војни обвез-

ник 1915, који је са деветнаест година, из Окружне команде у Параћину, преко Преполца, Призрена, Љум Куле, Струге, Корче и Лерина, са српском војском стигао у Солун, где је у ђачкој чети довршио војну обуку и научио како се „око равна са мушицом и на пушку хитро поставља нож“.

Ратникову збиљу младости започео је на Чеганском положају Солунског фронта, у Шестом пуку команданта Крсте Смиљанића; прву борбу водио са Бугарима на Преображење, 6. августа по старом календару, 1916; месецима живео рововском војном, боловао потом у Бизерти, тукао се опет, повратком, све до септембра 1918, и крајем исте, по свршетку Првог светског рата, вратио се у ослобођену а сатрвену отаџбину.

По повратку из рата из кога је донео нареднички чин, као писмен човек каквих у Дренови тог времена није било много, Бранко Петковић је радио као писар у Ошштини и Здравственој задрузи, службовао у Начелству среза трстеничког, у два маха, 1926. и 10 година касније, биран за председника дреновске општине, и за све време учествовао у пословима за народне потребе. Године 1941, са чином капетана југословенске војске, пошао је у рат против Немаца у коме је заробљен и четири године робовао у Либеку на Северном мору. Повратком из ропства, службовао је неко време у Општини, 1946. и 1947. у Народној читаоници, дуже време затим радио је у Земљорадничкој задрузи, да у „15. октобру“ доврши радни век и продужи да живи поштено и виђено.

Има људи који за живота ураде више него што је за свога живота урадио Бранко Петковић, али по нечему људском није лако међу његовим савременицима изабрати човека који би њему био раван. Та његова реткост и изузетност, за више од пола века постојања Велике Дренове, Селишта и Страгара, одобрила му је глас добра човека, и поштовање вршњака, али и старијих и млађих, па и најмлађих. У његовој појави и нарави, у његовом поступку, било је нарочитог смисла и дара за помоћ људима, и вазда присутне спремности да то учини топло и као по дужности. Нашем сељачком свету писао је молбе, жалбе и друге, тога рода, списе, и увек без рачуна и

користи за себе. Свет је то знао и ту његову страну пристојно користо. Знао је и са децом, и то је сматрао својом обавезом. Да их поучи, подсети шта ваља и како не треба, уживао је да на путу сретне малишана „Чији си благо деди?“ и да му пружи пару.

Као мало ко у Дренови Бранко Петковић је био човек од друштва, али на свој, нарочити начин. Та крупна, усправљена људина сигурна и лака корака, са нераздвојним штапом, више из навике него из нужде, у последњих 10 година живота кући за дана ишла само на ручак, све остало време, по њој знаном реду, обилазила све кафане. Дуго за шљивовицу, најзад само за кафу и воду свуда је остављао по неку пару. А припадање свим људима показивао је и тако што је свакоме палио свећу и био на свачијој и било чијој пратњи.

У међуратном времену док је био председник дреновске општине у селу се знао ред. Жену која је на чесми прала ноге развукао је штапом, мрзео непоштене, силеције и лопове и није им остајао дужан, жандари су морали да га слушају а више власти уважавају. Кад се оно Драгослав Јовановић из Страгара, после бављења у Шпанском грађанском рату и логорима у Француској, 1940. године нашао у билећком затвору, Бранко Петковић је сакупио потписе грађана, ставио и свој, и тако јемчио његову грађанску исправност, а среском начелнику рекао: „То је син честите куће“ и оно своје обавезно: „То је добро дете“. Зар би друкчије могао да поступи онај који је Албанију прошао пешке и био ратник на Солунском фронту. Драга Јовановић му то никад није заборавио.

Последње године живота Бранко Петковић је свој ауторитет уложио у рад сеоског Мировног већа, радио је у Црвеном крсту и Удружењу носилаца Албанске споменице које је било најбоље у Србији. У то време сеоска чесма је посвећена његовој ратничкој генерацији, његовим и памћењем Драгутина Тине Трипковића састављени су спискови ратника Велике Дренове у ратовима Србије од 1912. до 1918. године. Био је члан сеоске Библиотеке и члан Српске књижевне задруге. Читао је добре и ретке књиге, последња коју је прочитао била је *Колубарска бишка Времена смрти*.

Бранко Петковић је умро 6. децембра 1974. године и сахрањен у великодреновском гробљу уз заслужене почасте сеоске управе и пратњу народа колика до тада није запамћена.

*

Потомци Бранка Петковића су син Радош и ћерка Гора, три унуке и унук. Сви имају своје породице.

Споменик Бранку Петковићу у старом сеоском гробљу

ДРАГОМИР Ж. БОСИЋ
1896-1977.

Животни рачун Драгомира Ћосића светао је образац колико много човек може радом у позиву коме се ода, у одговорима и одзивима на изазове етике, духа, времена и историје.

Родио се 13. октобра 1896. године, од мајке Милеве и оца Живојина, дреновских земљорадника. Све школе и све испите, а имао их је и много, и великих, и важних, завршио је и положио са одличним успехом. И ову нашу, дреновску, прву. Заслугом учитеља Михаила Павловића и Марка Бабића.

Шест разреда Гимназије завршио је у Крушевцу, други и трећи разред Учитељске школе у Скопљу, па, у ратним условима, прекинуо школовање и 6. октобра 1915. године ступио у Другу чету Скопског ђачког батаљона Првог прекобројног комбинованог пука, са којом је прешао Албанију, и у јануару 1916. године, изнемогао и болестан, пребачен у Француску. Тамо је, 1917. године, у Српској школи у Ници, положио Учитељски испит зрелости. На основу специјалне конвенције између Краљевине Србије и Француске, као стипендиста Француске државе, на Великој школи за агрикултуру у Грињону, 1919. године, стекао је звање дипломираног инжењера пољопривреде. Време од 1919. до 1924. провео је као професор у пољопривредним школама у Краљеву и Ваљеву и на једногодишњој специјализацији, на Одсеку за селекцију и семенарство у Брну у Чехословачкој. Као асистент на Пољопривредном факултету у Београду, на Катедри за производњу биља, 1924. године, пријавио је докторску тезу на Природно-математичком факултету Универзитета у Нансију, у Француској. Научни степен доктора

пољопривредних наука стекао је 1927. године, одбранивши тезу „Морфолошка, анатомска и цитолошка истраживања културних раса рода TRITICUM из Македоније, и њихова класификација“. Када је због политичке оријентације супротне интересима тадашњег режима, 1928. године, морао да напусти рад на Универзитету, бављење струком наставио је, најпре као сарадник, па као директор, у Огледној пољопривредној станици у Топчидеру, све до пред рат, када је кратко време провео на дужности помоћника министра пољопривреде и исхране Краљевине Југославије. Принудно пензионисан, у окупацији је приватни овлашћени инжењер-агроном, а по ослобођењу је, у ресору Савезног министарства пољопривреде, директор Главне савезне огледне станице, па директор Завода за селекцију и производњу биља и начелник Одељења за научно-истраживачки рад. Јануара 1947. године изабран је за редовног професора на Савезној високој школи за планинско газдовање у Сарајеву, која је ускоро прерасла у Пољопривредни факултет Универзитета у Сарајеву. Предавао је специјално ратарство и више пута, од 1953. до 1956. године, биран за декана и продекана Факултета и продекана Универзитета. Од 1953. године члан је Научног друштва Босне и Херцеговине, а од оснивања Академије наука и уметности Босне и Херцеговине, 1966. године, и њен је редовни члан.

Политички, Драгомир се ангажовао као левичар још док је био студент у Грињону. У Удружењу југословенских студената у Паризу био је делегат своје студентске групе. Био је врло активан у нашој земљорадничкој левици и у најужем руководству Сељачке странке Драгољуба Јовановића, која је и у Дренови имала истакнуте представнике и присталице. Дизао је глас против националне неравноправности у Југославији због чега му је ускраћена универзитетска каријера, а због јавног пропагирања федералистичког уређења државе, 1932. године, хапшен је и суђен по Закону о заштити друкчије државе. У јесен 1941. године, пошто је, као и многи београдски интелектуалци којима је од безбедне главе под окупатором важнија била патриотска част, одбио да потпише Антикомунистички

манифест, утамничен је у Бањичком логору као таоц за Србију. По изласку из логора, са људима левице остао је у вези за све време рата и врло активно радио за народноослободилачки покрет.

Кад је, 1966. године, отишао у пензију, из Сарајева се вратио у Београд, боравио у Бледској улици број 4 где је умро, децембра 1977. године. По вољи из опоруке, смрт му је обзнањена пошто је кремиран и, без присуства јавности, сахрањен на београдском Новом гробљу.

Свеукупан Драгомиров рад у пољопривредној струци и науци одвијао се на широком плану организације научно-истраживачких и високих наставних установа и руковођења њима с једне стране, и настављања властитог изгарања у раду на селекцији, агротехници и производњи ратарског биља, уз сарадњу са младим сарадницима чији је учитељ био. Сва та истраживања тицала су се основних наших култура: кукуруза, озиме пшенице, јечма, шећерне репе, кромпира, сунцокрета, соје, уљане репице, конопље, лана, памука... Његов селекцијски рад са озимим пшеницама, сунцокретом, уљаном репицом, ланом и сојом, резултирао је успеле и признате сорте. Његова озима пшеница „Топчидерка 0136“, од стране Државне комисије, призната је 1931. године, као оригинална сорта, озими двореди јечмови које је створио дали су одличне резултате у великој производњи, о њима се најповољније изразио креатор тог јечма, професор Бечког пољопривредног факултета доктор Чермак, Драгомирове сорте сунцокрета проглашене су за најприносније на нашим њивама...

У наставном и научном раду, третману биологије и технологије ратарских култура, Драгомир је потчињавао и агроекономски и агро-политички аспект. Чинио је тако из уверења да само комплексним обухватом производње биља могу бити изнађена решења за унапређење производних грана. Своја предавања о великим њивским културама надграђивао је компонентом друштвених карактеристика производње биљака, и кроз такав приступ налазио коначна решења питања којима се бавио. Целовитост у излагању материје, осветљена са сваке стране: биолошке, еколошке, економске, агротехничке и дру-

штвеноекономске, била је основа његове учитељске и животне методике. Та целовитост, како је умео да образложи, поред значаја по себи самој, уводила је студенте и у начин мишљења, у научни метод којим се тражи и долази до задовољавајућег решења одређеног стручног питања.

Студијским путовањима, учешћима на симпозијумима и конгресима у Земљи и свету, одличним знањем светских језика и бесконачном преданошћу неумору и позиву, постигао је да му доступна у свако време буду најактуелнија сазнања у области агрикултуре на универзалном човековом простору. Врло рано је упознао карактеристике пољопривреда већине европских, северноафричких и земаља Сједињених Америчких Држава и Канаде.

У току своје веома дуге службе, међу првим бригама била му је она која се посвећује младим кадровима у агрономској струци. Бринуо је ту бригу за омладину у пољопривредним школама с почетка професорског рада, за студенте на пољопривредним факултетима, за младе агрономе у научно-истраживачким установама. У току оних 14 година руковођења Топчидерском експерименталном пољопривредном станицом, око њених лабораторија и огледних поља окупио је млад и полетан кадар. Од 23 инжењера, докторске испите у том времену положило је њих 11. У предратном периоду, прво је био оснивач Удружења српских а потом и Удружења југословенских агронома. Податак да је у тим установама био секретар, потпредседник и вишегодишњи председник до пред сам рат, за југословенски оквир, казује доста. По мишљењу многих инжењера агронома, и млађих и старијих, којима је Драгомир био професор, руководилац или сарадник, он се вазда пуно трудио да помогне њиховом развоју и уздицању у струци и животу. Сам Драгомир често је наглашавао да верује да људе, а нарочито руководиоце и професоре, нико тако добро не познаје, и као људе и као стручњаке, и нико тако тачно није у стању да их оцени, као њихови сарадници и њихови студенти. И да он тај суд сарадника и млађих колега о својој личности, без обзира какав је, позитиван или негативан, признаје унапред као непогрешив, необорив и неопозив.

Почевши од 1924. године, резултате својих истраживања у пољопривредној науци, разматрања стручних питања, реаговања и одзиве по њима и уз њих, популарним стилем и писмено изложио у око 150 публикованих радова. Они се чувају у великодреновској Партизанској библиотеци.

У групама или самостално, Драгомир је учествовао у више регионалних испитивања природних услова развоја наше пољопривредне производње. Том делу његове акције припадају педолошка истраживања Шумадије, Источне Србије, неких реона Македоније, Косова и Метохије, Семберије и Лепенице.

Уређивао је, или сарађивао у њима, следеће едиције: „Агрономски гласник“, „Зборник радова огледних и селекционих станица“, област „Пољопривреда“ у енциклопедијској едицији „Свезнање“, „Радове“ – зборник радова Одељења привредно-техничких наука Научног друштва Босне и Херцеговине, едицију „Лепеница“ и, као сарадник Републичке редакције Босне и Херцеговине, први том „Енциклопедије Југославије“ загребачког Лексикографског завода. Пред Други светски рат, 1940. године, са пријатељима, покренуо је, уређивао и, од скромне службеничке плате, финансирао недељни лист, са друштвено-политичким садржајем, „Наша линија споразума“.

О запажености научно-стручног, научно-популарног, друштвеног и политичког Драгомировог рада, у светској и домаћој јавности, сведоче и следећи трагови:

Академик, професор Бретинијер презентирао је Драгомиров најважнији рад о пшеницама Пољопривредној академији у Паризу. Жири је тај рад оценио са одликом. Професор Зонард, директор Сектора за истраживања у Националном институту у Паризу, цитирао је Драгомиров рад о пшеницама, 24 године после његовог настанка, и, са мањим модификацијама, по Драгомировој методологији обрадио Француски пшенични материјал. И доктор Рогановић је, у својим радовима цитирао Драгомирове радове о пшеници. У књизи *Чишанка за народ*, академик Мијо Мирковић наводи Драгомирове научно-популарне радове као пример одличног научно-популарног

распростирања знања. Инжењери Наумовић и Пешев у своме раду о кукурузу цитирају Драгомиров рад о сортним огледима кукуруза. Доктор Јовановић, у својој *Аграрној полицији* цитира Драгомиров рад о значају детелина у пољопривреди. Професор Ломејко, у својим радовима о меким пшеницама, наводи Драгомиров рад о пшеницама који је претходио радовима ове врсте код нас. Н. Скербец, у својој књизи *Сениурски дојош-ки*, о затворима и затвореницима у време шестојануарске диктатуре, 1932. године, говори о Драгомировом високом држању у затвореничким групама. Доктор Смиљанић у књизи *Сећање на једну диктатуру*, говорећи о разговорима антифашиста о стварању Народног фронта, говори и о Драгомировом учешћу у том левичарском подухвату. Доктор Стојков, у својој докторској дисертацији „Политички развој у Југославији у периоду 1929-1934“, говори о изради елабората „Задаци нове власти“ од једне левичарске земљорадничке групе у којој је учествовао и Драгомир и у вези с чим је, 1932. године, суђен по Закону о заштити државе.

У Првом светском рату Драгомир Ћосић заслужио је „Албанску споменицу“ а у времену после Другог светског рата „Орден рада са црвеном заставом“ и „Орден рада другог реда“. Све што је радио, међутим, припадало је првом реду људског рада и владања.

Од оснивања Партизанске библиотеке у Дренови, 1966. године, па до краја живота показивао је интересовање за њен рад и пружао јој помоћ.

Драгоцену и обимну библиотеку и један милион динара за трајну награду најбољим ђацима дреновске школе у предметима: српски језик, историја, хемија, биологија и математика, тестаментом је, 1977. године, оставио Партизанској библиотеци и дреновској Школи.

*

Драгомирова сестра Вишња Ћосић била је прва жена у Србији која је докторирала енолошку науку. Докторат и студије стекла је у Француској, чему је својим везама материјално помогао брат Драгомир.

Летаи академика Драгомира Госића у дреновској библиотеци

Нашао сам је у Хроници школе беловодске, међу дре-новском децом која су од 1915. до 1918. године, тамо ишла у основну школу јер је нашу окупатор користио за своје потребе. Покушавао сам да о Вишњи сазнам више на земунском Пољо-привредном факултету, али успеха није било. А кад је у Дре-нови било њене родбине која је о њој знала да каже, ја нисам знао ни да је постојала. Тако се неправедно, и опасно, затиру наши светли трагови, и то неће мало да нас кошта. У Вишњи-ном случају међу кривцима видим и себе.

Оно што се зна, као и брат, и она је остала без потом-ства. Превелика оданост наукама плаћена је највећом ценом.

*Изглед зграде Библиотекe у Великој Дренови
која је данас у саставу Народне библиотеке „Јефимија“ Трстеник*

ХРАНИСЛАВ М. ЂОРИЋ
1899-1991.

Место у *Поменику* знаменитих ђака великодреновске Школе Храниславу Ђорићу било би и да није био српски Патријарх. А за 32 године на Престолу Светог Саве, кад је Србима и Српској православној цркви било тешко, а за циљ да их нема радило много, трпњом, стрпљењем и мудрошћу Саве Немањића урадио је више но што се дало и спасио више него што се могло. Скоро цео XX век српског народа стао је у његов живот. На трновитом путу Отаџбине којим за њено добро ходе замишљени и брижни он ће се видети из далека.

Гледано пажљиво, дреновску лозу Ђорића одликује посебност којом она нагиње страни на којој је човек душом. И кад су остајали на земљи да само од ње живе и то су чинили на један нарочит и не сасвим земаљски начин.

Отац Хранислављев, а син дреновског тежака Јована Ђорића, Михајло Ђорић (1874-1907) свршио је био Богословски факултет у Београду и службовао као учитељ у Јошаничкој Бањи. Са супругом Цветом изродио је четворо деце, два сина и две кћери. И Хранислава су добили у Јошаничкој Бањи, 19. августа 1899. године. Две године по његову рођењу, улето 1901, на место Михаила Недића који је тада постао парох пиротски, за свештеника дреновске друге парохије из Јошанице је дошао Михаило Ђорић. У старој породичној кући, у једно лепо национално време, породица Михаила Ђорића започињала је спокојан и срећан живот. Али само започињала. Кад је Хранислав полазио у основну школу умре му од туберкулозе отац Михаило, пет година касније од исте болести умру му мати

Цвета и сестра Радојка. И тугу и животну муку сирочади рано су упознали и Хранислав и тек нешто старији сестра Радмила и брат Љубодраг. А сви ће постати добри људи. Радмила је више година иза Првог рата била поштована дреновска учитељица а Љубодраг дугогодишњи и велики дреновски народни лекар.

Вршњак из истог дреновског школског списка, у време овог писања уз Хранислава једини још у животу, Александар Качаревић памти: У првом разреду учила их Милева Секулић, у другом Вук Секулић, у трећем и четвртном Дреновци Михаило Павловић и Марко Бабић. Осим четвртком, у школу ишли и пре и после подне, чистио им и грејао школску учионицу, доносио воду са чесме и хранио их школски послужитељ Јован Динић.

Новинар Светислав Спасојевић, Дреновац пореклом, пописао је датуме за Патријархов животопис:

Први светски рат, заједно са сестром Радмилом, Хранислав је провео у Дренови и живео од наднице. Кад се, ујесен 1915. војска повлачила из Србије, кренуо је за братом Љубодрагом који је у рат отишао прве године. Опанци од свињске коже поцепали се већ до Мораве, па се по савету старијих да се у рат не иде бос, го и без хлеба, вратио у село. Злопатећи се, учио је немачки и писао писма Дреновцима у швапском ропству. За друге потребе касније ће научити и француски и енглески.

Богословију Светог Саве завршио је у Београду и Сремским Карловцима, права студирао у Паризу, а Богословски факултет завршио у Београду.

Службовање је почео 1924. године као приправник Духовног суда у Чачку. Истовремено је био ђакон епископа жичког Јефрема Бојовића, брата војводе Петра Бојовића, и наставник веронауке у чачанској Гимназији. У Министарству вера положио је стручни испит и, 1. септембра 1927. године, постављен за указног писара Духовног суда Епархије жичке.

У жељи да као свештеник буде у народу, а и због нежног здравља, отац Хранислав, крајем 1927. године, одлази за парокха миоковачког, срез љубићки, и ту остаје до 1931. Потом до-

лази за пароха у Врњачку Бању где је неко време обављао и дужност архијерејског намесника. У то време уређивао је Преглед цркве Епархије жичке и три годишта календара Свети Лазар и постао запажен у црквеним круговима и изван своје епархије. Дотле је, ожењен Десанком, ћерком Владимира и унуком виђеног дреновског домаћина Милоша Недића, постао родитељ синова Михаила и Властимира и кћери Јованке. Поставши удовац 1936. године, животни пут му се окренуо на другу страну. У августу 1938. постављен је за референта Светог архијерејског синода и библиотекара Патријаршијске библиотеке. Узорно је водио и одељење за чување и заштиту наших старих икона. Рат је провео у Београду, победничка му војска, у Загребу јуна 1945. убила сина Михаила.

У јуну 1951. године постављен је за главног секретара Светог архијерејског синода и исте године, на заседању Светог архијерејског сабора изабран за викарног епископа моравичког. У манастиру Студеници, 7. јула 1951. године, замонашио га епископ шумадијски Валеријан. Тада је Хранислав Ђорић, по Герману (Анђелићу) карловачком титуларном патријарху (1881-1888) кога је обожавао, узео име Герман. Уз благослов патријарха Викентија и саслужење епископа Валеријана, Никанора и Василија, у београдској Саборној цркви, 15. јула 1951. године, хиротонисан је за епископа.

За епископа будимског изабран је 1952. године. О тој се епархији, пошто није могао за стално да оде у Мађарску, бринуо радећи у Патријаршији као главни секретар Светог архијерејског синода и уредник Гласника Српске православне цркве. Био је истовремено и администратор Епархије жичке (1953), члан Светог архијерејског синода (1953-1957), администратор Епархије будимљанско-полимске (1955) и Рашко-призренске (1956-1957). На заседању Светог архијерејског сабора 9. јуна 1956. једногласно је изабран за епископа жичког. На томе положају је остао све до 13. септембра 1958. године када је, на изборном Сабору у Београдској Саборној цркви, изабран за Патријарха Српског. Сутрадан је новоизабрани патријарх устоличен: постао је Његова Светост архиепископ пећки, митрополит београдско-карловачки и патријарх српски. Патри-

јарх Герман је, 29. маја 1960. године, узведен на древни и свети трон српских патријарха у Пећкој патријаршији као четрдесеттрећи српски патријарх од установљења Српске патријаршије на помесном црквеном сабору одржаном у Скопљу 1346. године за време српског цара Стефана Душана.

Патријарх Герман

Герман Ђорић био је српски Патријарх у време велике завере против православља, у оној половини двадесетог века у којој је српском народу нането зло, може бити, највеће у

његовој историји, и у коме се, срачунато, из народне судбине протеривала његова историја и подло обезличавало српско национално биће. Патријарх Герман био је, у томе таквом времену, међу оним малобројним следбеницима јерарха Јована који су, водећи, заобилазили провалије које су нам биле намењене. Захваљујући тој врсти предводника ми још постојимо.

Баш оне 1958. године које је Герман Ђорић постао српски Патријарх Цркве су одузете три богословије: на Цетињу, у Сарајеву и Карловцима. Радиле су само богословије у Призрену и Београду. У стратегији његова деловања школству је припадао један од главних праваца, те је упорним и тихим настојањем успео да обнови рад Богословије у Сремским Карловцима и отвори нову Богословију у манастиру Крка. Оба два догађаја збила су се 1964. године. У разним пригодама богословима је поручивао да се оружају знањем и силно се радовао сваком доказу доброга знања у редовима Цркве. За његова времена отворена је и Монашка школа, основано верско добротворно старатељство, покренут лист „Православље“, часописи „Теолошки преглед“ и „Православни мисионар“ и други по епархијама, лист за децу „Светосавско звонце“... Од скромног црквеног буџета за просвету је трошено више од његове половине.

„По природи интелигентан, одличан беседник, одушевљен својим позивом, искрен родољуб“, како га види књижевник Божидар Ковачевић, Патријарх Герман Ђорић држао је превасходно до свога непрекидног контакта са народом. Сваке недеље и празника напуштао је Патријаршију, одлазио у народ, служио свете литургије, проповедао, храбрио. Уз то, сваки час се отискивао на разна путовања, сретао угледне људе, учествовао у раду разних скупова. Већ 1959. године путовао је у Свету земљу (Израел) и истим оним „путем бола“ којим је прошао и Исус Христ, од суднице до Голготе, пронео крст. Посетио је тада све поглаваре источних патријархата (Јерусалим, Антиохија, Александрија и Цариград), поглавара Грчке цркве и Свету Гору. Рекао је тада у Јерусалиму: „Ми желимо да сви поглавари православних цркава буду заједно

као један сноп... да збију редове и свуда иступају заједнички као једна целина“. Одлазио је у посету сверуском патријарху Пимену, посетио готово све православне цркве у свету и указао гостопримство њиховим поглаварима. Екуменском покрету приступила је и Српска православна црква а Скупштина Светог савета хришћанских цркава, 1968. године у Упсали, бирала је Патријарха Германа за свог првог председника у седмогодишњем успешном мандату.

Брижно и од срца односио се Патријарх Герман према нашем монаштву поимајући болно значај српских светиња у којима оно бивствује и служи... Изразиту наклоност, која приличи српском Патријарху, показивао је према манастиру Хиландару и очински се бринуо за његов подмладак и обнову. У својој епархији у Сланцима (недалеко од Београда) обновио је манастир Светог архиђакона Стефана и прогласио га метохом манастира Хиландара. Његовим заузимањем у Београду је основан Хиландарски одбор који развија рад за помоћ овом нашем манастиру и за његово проучавање.

Неимарска делатност Патријарха Германа започела је раније него што је ступио на трон поглавара Српске цркве. Као епископ Епархије жичке започео је обнову манастира Жиче који је 1941. године тешко страдао од Немаца. Само у том периоду резултат његовога рада је 40 црквених објеката „обновљених или од нова подигнутих“. А 1961. године, његовим благословом формиран је при Српској патријаршији Пројектни биро за потребе Српске православне Цркве. По пројектним решењима Бироа урађено је око 200 нових храмова и исто толико других црквених здања (капела, звонара, парохиских домова, нових живописа, дуборезних иконостаса).

На месту старе дреновске цркве Вазнесења Господњег грађене 1832. године за време свештеника Петра Јоксимовића, Патријарх Герман је као своју задужбину подигао цркву Нову Лазарицу. У повељи која је положена у црквене темеље записано је да је „иницијатор и морални и материјални ктитор и приложник овог светог храма“ српски патријарх Герман. Црква је саграђена по угледу на Лазарицу, задужбину Кнеза

Лазара, а спомен-црква је свим борцима Дренове и околине који су изгинули „за крст часни и слободу златну“. Цркву је Патријарх Герман осветио 12. августа 1962. године.

Патријарх Герман у Великој Дренови 1962. године у време праћења цркве

Круна свих градитељских тежњи Патријарха Германа јесте Храм Светог Саве на Врачару. Само до 1977. године, 40 пута је молио световне власти, не да дају средства већ да дозволе наставак градње Храма започете 1935. године. После више није бројао молбе али је наставио да моли, „интервенише“, дела. Године 1984. јуна 19. српски политичар Душан Чкребић обавестио је Патријарха Германа да се наставак градње Храма дозвољава. Литургију на Врачару, 12. маја 1985. године, пред више стотина хиљада људи, служио је тим поводом Патријарх Герман. Наставак градње започео је 14. априла 1986. године, па се тако, спомеником који српски народ из благодарности подиже највећем свом Светитељу и Оцу Цркве, историје и културе, остварује и животни идеал патријарха Германа.

Два раскола у крилу Српске православне цркве, македонски и амерички, две су непреболне ране Германа Ђорића које су прокрвариле првих његових година на престолу српских патријарха. Обадва раскола дело су стратегије коју су замислили непријатељи а спровели изроди српског народа. Поступање које је у том тешком раздобљу чинио Патријарх ни сви у редовима Цркве нису исто разумели, замерали му због одсуства енергичног става, оптуживали га и проглашавали за „црвеног Патријарха“. Њега, „неуморног служитеља олтара, смотреног администратора, старовремског задужбинара, одушевљеног проповедника јединства свих Срба, свих православних и свих људи добре воље“ како га је доживео епископ марчански Данило; њега, који је још 1951. године, по налогу Патријарха Викентија Проданова, обишао српске епархије у Америци и црквене општине у Лондону, Паризу, Минхену и Трсту, и основао рад за организацију Српске цркве изван Отаџбине. Данас је свима постало видно да је Герман Ђорић деловање подешавао условима „кад је вук био млад и покољ чинио“ и циљу да се зло смањи. Неправедно, стављана му је и замерка што се оштрије није поставио према стању на Косову и Метохији, иако се знало да је то његова трећа непреболна рана и да је после Добрице Ђосића он био други Србин који је против тог стања дигао глас. Писао је 1969. године Јосипу Броз и тражио да се стане на пут злоделима које шиптарски зликовци чине тамошњим Србима и српским светињама. Броз је, разуме се, одговорио да му је због свега жао, обећао да ће предузети мере, и писмо проследио управитељима Србије, то јест онима за које је знао да, како је и било, неће ни прстом макнути.

У време када је било забрањено све што је подсећало на српско јунаштво у ратовима за слободу, Патријарх Герман је, по својој личној одлуци, на сваку Томину недељу, прву после Ускрса, држао помен српским ратницима пред спомеником Незнаном јунаку на Авали. Ни једно средство информисања о томе никад није известило.

*Миомир Ристић, Милорад Мушавцић и Милан Рагић
у посети Патријарху Герману 1980. године*

Водећи тежак и препун великих дужности живот, и у таквом животу Хранислав Ђорић имао је један нежни свој предео у коме је живео са Дреновом. Још на фотографији из 1924. године видимо га са генерацијом која је оснивала Здравствену задругу, свом селу је саградио цркву, купио најсавременију опрему за лабораторију Здравствене станице, поклатио му књиге... Према свим тим његовим корацима Дренова је углавном остала равнодушна. Од Хранислава Ђорића, Дреновци су, и даље, више ценили полицајце који им удесе да се искраду са калемовима и оне своје људе који им помогну да купе камион. Ни са које овдашње степенице никад га се нико није сетио ни питао, звао, поздравио, посетио, ни један дан у целом веку честитао. Изузетак је био добри Слободан Недић, који у свему томе није само рођачки био ревностан, и агроном

Милорад Мутавцић и учитељ Милан Радић који су му 1980. године у Патријаршију однели крушке и грожђе. Представили су се именима својих дедова, Патријархових дреновских вршњака. Био је ганут стари Патријарх, у разговору са њима провео два сата, питао за село, причао свој живот у њему и закључио чувеним својим уверењем да ће једнога дана све морати да дође на своје место.

А кад је од мноштва онога што је како не ваља по нешто и почело да долази на своје место, кад се крајем јуна 1989. године из Грачанице, са прославе шестстоте годишњице Косовске битке, вратио у Београд, у својој соби у Патријаршији, под теретом живота и година, пао је и сломио кук. Отада па до ових дана, оболео тешко, лежи на Војномедицинској академији у Београду.

*

Патријарх Герман упокојио се 27. августа 1997. године и сахрањен је у Цркви Светог Марка у Београду.

Дреновци му се, како је требало, нису одазивали за живота. Па не треба изоставити кад учине како треба. На сахрани их је било у повећем броју.

Богато се раширило породично дрво Десанке и Хранислава Ђорића. Од сина Властимира, професора Богословије и врсног зналца старогрчког језика, и кћери Јованке професорице, имају четворо унучади: Михајла, Милицу, Снежану и Славољуба. И петнаесторо параунучади.

Од Дренове до Београда и Канаде сви брижно чувају успомену на свог Великог Претка, и следе Његову веру.

МИЛИЦА И РАДОЈЕ КАТУНАЦ
1907-1987. / 1908-1981.

Постоје слике којима нас дарује детињство и које са временом не бледе, него се оштре и бивају јасније. Између таквих слика, моја је и ова:

Шест ми је година, ратно стање и страх је свуда, али путем, са *џакчићима* на леђима, деца иду у школу, а ја не престајем да плачем. Сутрадан, док је мајка чекала у ходнику, ја сам у учионици полагао нешто као *пријемни испит* за упис у први разред:

„Знаш ли неку декламацију?“, као кроз сан слушам Учитељев глас. „Знам неколико“ кажем одважно и одмах ређам: „Лењи Гаша“, „Пери руке“, „Патак и жабе“, „Пачија школа“... Без погрешке казујем ову последњу, спетљам се само око речи *пачурлија*, неколико пута понављам ту проклету реч а у себи псујем пачиће у свим барама, па да се спасем из неприлике, на своју руку кажем: „Знам Оченаш, и бројим до сто.“ Учитељ ми верује и прилази првој скамији до зида у којој седе три ученика и Вељи Новаковићу нешто шапуће на уво. Потом прилази мени и пита: „Колико ногу имају три ђака?“, као из пушке одговарам „шест“. „Иди провери“, каже и главом показује на скамију до зида. Бројим у себи и избројим пет ногу; збуним се, поново бројим – исто. Ставим прст на чело, пресамитим се преко скамије, откријем подвалу и победоносно кажем: „Веља је шесту ногу попео у скамију!“ Учитељ ме милује по коси и каже: „Иди обрадуј мајку, кажи јој да си постао ђак“.

Од тих невеселих дана истекло је 7 деценија, а ја ноћас под сијалицом, свакојачко опкољен помрачином, ћирилским словима којима ме научио Учитељ Радоје Катунац покушавам да му умањим свој дуг:

О Катунцима, највиђенијој селиштанској фамилији, записао сам, уз животопис учитеља Воје Катунца, што сам чуо од лекара Драгослава Белог Катунца, да им је постојбина у црногорским Катунима, по којима се и презивају. И то је несумњиво. Али је несумњиво и памћење које се сачувало и до Радојевог сина Добривоја, које прапостојбину Катунаца чува у Равним Котарима „Јанковић Стојана и Смиљанић Илије“, што само потврђује нашу сеобарску судбину по врлетима Балкана, и српску неблагонаклону историју.

Билокако, Радоје Катунац, један од седморо деце Станиславе и Светозара Катунца, родио се у Селишту, 19. фебруара 1908. године. Основну школу је, кроз ратне неприлике, прве поратне године, завршио у Дренови, 4 разреда Гимназије у Крушевцу, а учитељску школу у Алексинцу. Учитељску службу започео је у селу Божевцима, у Косовском поморављу.

Женидбом са учитељицом Милицом Ратајац, учитељску службу наставио је у Селишту где је Милица већ била учитељица, а одатле су, 1933. године, обоје прешли у Дренову где су учитељевали по приватним кућама, јер је у старој и доживелој школској згради, од 1930. године, био обустављен рад.

Почетком градње нове школе, 1934. године, уз редовне учитељске дужности, Учитељ Радоје Катунац је, са управитељем школе Стеваном Недићем, међу првим прегатоцима који за ново школско здање следе челника тог просветног дела Радоја Ратајца.

Од уласка Школе у своју нову Кућу, 1936. године, па до почетка Другог светског рата, Учитељ Радоје завршава београдску Вишу педагошку школу, математику и физику, за које области је имао склоност и дар; са свештеником Ранком Бачанином, уз своје ђаке, сад крушевачке, бањске, александровачке школарце, ради да у селу живи Књига; уз учитељску презузима и управитељску дужност, коју врши током целог рата.

Политика и странке, ни пре ни после рата, нису биле у његовој нарави. Кажу да су му пажњу задржале неке идеје из програма Сељачке странке професора Драгољуба Јовановића, али ништа више од тога. Такав, а учитељским дужностима одан целим бићем, могао је током рата, кад су кроз село и кроз школу пролазиле, под свакојаким знамењем, оружане формације, и банде, српских деоба, свака свакој непријатељска, и за собом остављале крвав траг, да остане чист и као Учитељ и као Човек. „У сурово време окупације, сложено и опасно, бавећи се искључиво својим позивом, било је велико умеће и храброст сачувати честитост“, каже о свом родитељу Радојев син Добривоје. Те речи потписујем и ја, Радојев ђачић из доба *Пације школе и пријемној исписи* за упис у прворакиће.

Кад га се из тих дана, и при каснијим сусретима, присећам, видим га као Учитеља кога су красиле многе висине: висина у појави и ставу; висина у говору и кораку; висина у верности позиву; висина у духу. Припадао је оном старијем поколењу српских учитеља у које је вредело гледати и које је вредело следити. Следећи пример, такво виђење потврђује:

Године 1946. прве поратне, са шураком Драгославом, такође педагогом, свршене основце који су хтели, а није се могло, даље, обучио је да им професорска комисија крушевачке Гимназије призна знање за упис у други разред, наредне године. Наравно: и припрема ђака, и боравак Комисије у Дренови, били су о трошку двојице педагога. О таквом учитељском подвигу, у оно време, писала је и „Политика“.

Учитељ Радоје Катунац остварио је оно што нису многи од нас: неопозиво поштовање Дреноваца и Селиштанаца, којима је од свих поштовања најтеже падало поштовање својих. И нова власт је, и због свог угледа, 18. октобра 1944. године само три дана после ослобођења, у састав првог Народноослободилачког одбора у Дренови уврстила и Учитеља Радоја Катунца.

И супругу Милицу је Учитељ Радоје имао „према себи“. Дреновци који их памте ни у разговору их нису раздвајали, па то неће ни овај запис.

Заклети́ва.

Ја Милица Раџајац, сидујући у наставничку службу,
заклињем се свемоћним Богом да ћу краљу С.Х.С. Алексан-
дру Белим верна, да ћу царотина и законским наредбама
и законским Белим покорна, да ћу своје наставничке дужности
ревностно и шадно вршити, и да ћу се држити свега онога
што се не слаже с тојом службом. Тако ми Господ Бог
помогао.

Заклињем се

Милица Раџајац,
учишљица у Селишту.

Дана 5/18 јануара 1909. год изде-
ним сам заклетвом над Милицом Раџа-
јац, учишљицом

Својеручно
Милица Раџајац

Државни:
Председ. мило. суда

ИММО Ф. ИММО Ф. ИММО Ф.

Заклињем се:
Милица Раџајац
Заклињем се:
Милица Раџајац
Заклињем се:
Милица Раџајац

Заклети́ва учишљице Милице Раџајац

Родила се 1907. године, у Дренови. Родитељи су јој Неранца и Милан Ратајац, дреновски протојереј ставрофор. Основну школу је завршила у родном селу, а Учитељску школу започела у Ужицу и завршила у Јагодини. Године 1928. када је било нужно да се школска зграда у Дренови руши, а школу замене приватне куће, било је нормално да се за децу из Селишта која су дотле одувек школу учила у Дренови, таква кућа сада потражи у њиховом селу, а од министра просвете потражи да се постави учитељ. За школу је нађена кућа Благоја Унића, а од министра просвете, решењем број 72.476 од 25. децембра 1928. године, за учитеља ове школе постављена је учитељица Милица Ратајац, која је 2. јануара 1929. године уведена у учитељску и управитељску дужност Школе у Селишту.

Школски надзорник Марко Миловановић, у записнику од 22. јуна 1929. године, записао је: „Дана 9. јуна 1929. године извршио сам завршни преглед рада у овој школи. Наставница г-ђица Ратајац је отпочела рад 2. јануара 1929. године. Наставно градиво је пређено и утврђено, сразмерно времену. Рад и успех наставнице оцењујем оценом *одличан*. Ред и чистоћа су примерни.“

...А, онда је госпођица Ратајац постала госпођа Катунца, па пошто је за две школске године са Радојем утемељила рад Школе у Селишту, заједно су, како је речено, прешли у Школу дреновску.

Смерно одана учитељском позиву и верна заклетви коју је на почетку службовања положила, уз то у свему сагласна са високим моралним начелима и хришћанском етиком, њен учитељски рад увек је оцењиван највишом оценом. Однос према ученицима, колегама, ђачким родитељима, био је онакав какав је очекиван од ћерке узоритог свештеника и супруге Учитеља Радоја Катунца.

У Дренови су живели у кући Миличиних родитеља где су родили и одгајили кћер Веру и сина Добривоја. А онда су, 1947. године, службу наставили у Крушевцу. Милица у основној школи а Радоје у Гимназији где је предавао математику и

физику, дуже време и у вишим разредима. Радни век, ипак је окончао тамо одакле је почео: у Основној школи „Јован Поповић“.

Обновљена Црквена кућа – Прва школска зграда

Као пензионери живели су у Београду где је Радоје умро 1981. а Милица 1987. године. Обоје су (Радојева урна и Миличин гроб) на београдском Новом гробљу.

Ћерка Вера завршила је Фармацеутски факултет и у својој струци радила у Београду. Син Добривоје на београдском Правном факултету магистрирао је на смеру *међународно привредно право*. Радни век, углавном, посветио је спољној трговини и градњи објеката у свету, делом у Италији и Америци. Успешно је водио више међународних арбитражних спорова и то на језицима који су одговарали судијама. Дренови се одазивао лепим даровима: књигама за Библиотеку, и још нечим, завичајном потомству драгоценим, о чему је речено уз животопис деде по мајци свештеника Милана Ратајца.

РАНКО А. БАЧАНИН
1908-1975.

Упамтили смо га по његовој, готово аскетској појави, налик фресци из Каленићког храма, и по вазда журном кораку, којим је 40 година „мерио“ дреновске и страгарске путеве, до домова парохијана, до гробља, до Храма у коме је служио Господу и својој јакој Вери. И као одличног наставника руског језика коме нас учио у дреновској Прогимназији.

Родио се 1. октобра 1908. године, у селу Врачеви код Новог Пазара, од родитеља Аксентија и Николете. Основну школу и Нижу гимназију свршио је у Пазару, а Богословију у Призрену, 1931. године. По налогу Патријарха Варнаве, у чин свештеника рукоположио га Епископ Митрофан, у манастиру Раковици, 1932. године. Исте године уведен је у дужност другог пароха у Даљу, родном месту славног научника Милутина Миланковића, у коме је, међу Србима дубоке укорењености у православну веру и светосавску традицију надоградио духовну основу стечену у родној кући, завичају и Богословији.

Из Даља је, већ 1933. године, благословом Владике жичког Јефрема, дошао у Дренову, да прво буде капелан изнемоглог свештенику Марку Бачанину, свом рођеном стрицу, који је овде служио од 1910. године, па потом, од 1937. године, и стални парох у првој дреновској парохији. На тој дужности је остао до одласка у пензију, 1973. године. Прекид од годину и по дана имао је само на почетку Рата када је, са својим 56. пешадијским пуком из Ђаковице, био у рату са Италијанима и у њиховом ропству, за које време су га у парохији замењивали избегли свештеници из Босне, Новак Станојевић и Јован Обрадовић.

Током целог свог свештеничког века у Дренови, тежио је да позитивну верску атмосферу из богољубивог Даља, коликобило, пресади међу „грешне Моравце“; пожртвованом упорношћу, заслужио поштовање и углед узорног свештеника, али поправком верске климе, не верујем да је могао да буде задовољан. „Наруку“ му није ишло ни послератно време са „новом вером“ којом се стремило „срећној будућности“.

Па ипак, Господ је био милостив према дубокој посвећености свештеничкој служби Ранка Бачанина. Као старешина Црквеног храма Вазнесења Господњег, од 1946. године, имао је срећу да за собом остави крупно градитељско дело: Храм „Нову Лазарицу“.

За нову цркву у Дренови се бринуло одавно, јер је стара, из 1832. године, свој век доживела до неупотребљивости. Године 1958. доласком на Престо Светог Саве Дреновца Германа Ђорића, који је и као Владика жички, нову цркву у Дренови имао у срцу, одмах се приступило Делу. Двоумљења је било једино око места на коме ће црква да се гради. Претесном школском дворишту, ново место за цркву било би добродошло, како је, и као дреновски ђак, мислио и Патријарх, али под условом да се црква гради на плацу Љубише Урошевића. Услову се није дало удовољити, па је цркви остало њено место.

Цркву је, по узору на дворску цркву кнеза Лазара, по чему ће бити и крштена именом „Нова Лазарица“, пројектовао универзитетски професор архитекта др Драгомир Тадић.

Полагање и освећење Камена Темелца, обављено је 17. јула 1960. године. У Камен је положен запис на пергаменту: „Морални и материјални ктитор овог Светог Храма је српски Патријарх Герман. Храм је и спомен-црква свим борцима Дренове и околине који су изгинули за Крст часни и слободу златну.“

Изградњом Храма стручно је руководио јеромонах Мардарије (Шишковић) из овчарскокабларског манастира „Преображење“.

Мајстори на изградњи, из околине Шапца и Чачка, најдуже су били: Душан и Славко Лазаревић, Милоје Лукић, Милољуб Рацић, Драгомир Михајловић, Милоје и Драгољуб

Грујичић, и Милојко Мићић, зидар, искушеник у манастиру „Преображење“. А од овдашњих: Душан Гашић, и Драгомир Станојловић из Селишта; Радомир и Драгомир Стаменковић из Страгара; Милорад Вучковић, Љубиша Чуљић, Миодраг Брођанац, Стојан и Душан Степановић, Милосав Николић, Душан Станимировић... из Дренове.

Храм је освећен 12. августа 1962. године, а освећење су вршили: Патријарх Герман, Епископ жички др Василије Костић и Епископ шабачко-ваљевски др Јован Велимировић. Присутни су били епископи: шумадијски – Валеријан, банатски – Висаријон, мостарски – Владислав, браничевски – Хризостом, председник Главног одбора удружења свештеника – Милан Смиљанић, ужички прота ставрофор Миленко Рајковић, Патријархов школски друг, наш стари протојереј ставрофор Милан Ратајац и други црквени великодостојници. Присутни су били и представници власти из Београда, Крушевца, Дренове..., и велика маса света из села и околине.

Јесте за подизање „Нове Лазарице“ најзаслужнији Патријарх Герман Ћорић, али се мора рећи да је од прве речи за тај циљ, па до освећења Храма, на челу био, и над њим даноноћно бдио, свештеник Ранко Бачанин. Уз њега, неизмерну активност у свему: и као приложник над приложницима, и као помоћни радник са сином Милошем, и угледним утицајем на село, и живом везом између Дренове и Патријаршије, испојио је Слободан В. Недић, који у Поменику има и своју страницу. Обојица су заслужили да им се имена помињу у литургијским молитвама.

Велика помоћ у вођењу послова свештенику Ранку била је и од свештеника друге парохије Боровоја Бајића, а као велике приложнике треба поменути: Светолика Толу Алемпијевића, који је уложио своје велико браварско умеће, председника Грађевинског одбора, Солунца Миодрага Спасојевића, Слободана Чуљића, из дијаспоре...

Драгоцену моралну подршку овом делу, као и свему добром што се градило у Великој Дренови дао је председник ондашње Великодреновске општине Ђорђе Ђола Мутавцић. Био је највећи и последњи Велики Великодреновац.

Црква „Нова Лазарица“ у Великој Дренови

Али, „Нова Лазарица“ није била последње градитељско дело Ранка Бачанина. У Равницама је, на месту нашег дотрајалог „Црквенка“ Светог Илије саграђена и, 12. октобра 1965. године, освећена нова црква. У њеној градњи највише су се zaloжили мештани Селишта и млади свештеник Драган Маринковић. Затим је уз цркву изграђена црквена кућа и купљено звоно, које је 2. августа 1967. године, на дан Светог Илије, осветио Епископ Василије.

Црква у Равницама

Прича о градњи и неимарима дреновских храмова одвела нас од осталог без чега не сме родољубиви свештенички животопис Ранка Бачанина:

У предратно доба, са дренавским школарцима и напредном младежи развијао је рад сеоске књижнице, а при Цркви са њима основао Певачко друштво. Добрици Ћосићу је из своје библиотеке давао да чита не баш лаке књиге (ако је за Добрицу и било тешких књига) Дуранта и Шопенхауера. У Месном одбору Црвеног крста био је дугогодишњи секретар...

Са супругом Ранком (из коњушке фамилије Бабића) родио је кћери Наду и Веру и синове Драгослава и Мирослава. Сви су, са својом децом, чували и сачували часно име оца и деде Ранка Бачанина, који је на крају свог свештеничког рада записао:

„Мирне савести, позивајући Бога за сведока, изјављујем да се никад нисам причувао и од посла склонио: било у парохији где се ради по дужности, било на општецрквеном послу где се ради за добро Цркве и душе своје. Оно што се није стигло, значи да се није могло, па ни Бог ни људи неће бити строге судије. Нека млађи учине и више, или бар оволико, па неће бити мало. *Где ја сшадох, ши иродужи, још смо дужни, ши одужи*, заветује нас и песник.“

Протојереј Ранко А. Бачанин умро је 1975. године и сахрањен у Трстеничком гробљу.

СТЕВАН М. РАДОЈИЧИЋ
1910-1994.

Када сам му се као млад управитељ дреновске Школе, у време свеопште наше „идеолошке усмерености“, пожалио на сумњиви третман извесних педагошких, историјских па и моралних питања, одговорио ми је одмах да су то последице владавине једнопартијског система. Политичким искуством нисам тад, на моју штету, био дорастао да његово знање о узроцима неповољног друштвеног устројства употребим у рационалне сврхе, па чиним то окаснелим сећањем: Већ самом формулацијом у питању узрока оповргао је „текуће уверење“ о његовој „аполитичној нарави“ и представио као човек који зна шта су људске и демократске норме и колика је у оправљању друштвеног пута њихова вредност. То што се у томе времену ни формално није приклонио владајућој страни, потврдило је његов морални, патриотски и учитељски лик; са одстојања види се, као човек ретке озбиљности, са још већим поштовањем.

Учитељ и управитељ дреновске Школе Стеван Радојичић, у целом свом животу у народу и, наравно, у свом школском учитељском животу, сваким кораком, сваким поступком и сваком речи демонстрирао је педагошку науку на највернији и најчаснији начин. И док су појединим учитељима педагошке књиге вределе само до стицања учитељске дипломе, Стеви Радојичићу оне су пуно вределе после стицања дипломе. Тако је било у обраћању деци, у односу са колегама, тако према ђачким родитељима и селу, тако према сваком човеку. Са лепом мером толеранције, али и бригом за свој став, одговорно и преозбиљно вршио је све своје школске и животне дужности.

Велика и угледна задруга Радојичића из жупског села Трнаваца старином је из околине Никшића у Црној Гори. Још у првој половини XIX века, један од предака Балша држао је у свом поседу добар део предела око Лазаревог града у Крушевцу. Његови потомци у Трнавцима имали су 15 хектара ораница и 4 хектара под виноградима, уз то велики воћњак, воденицу, кафану и трговину у Александровцу. Били су на гласу у читавој Жупи. За Балшиног унука Милана Радојичића, почетком овог века, удала се Спасенија Настић, јединица кћи Младена Настића из Дренове. Поред Стевана који се у Трнавцима родио 7. априла 1910. године, Спасенија и Милан Радојичић родили су још три сина. Један ће постати свештеник, један инжењер агрономије, а Божидар Радојичић професор београдског Медицинског факултета и хематолог светског угледа.

Стевану Радојичићу било је тек нешто више од 4 године кад му је на Церу погинуо отац Милан. Основну школу и нижу гимназију, иза Првог светског рата, учио је у Скопљу где је био код очеве сестре и тетке који је у том крају нове Државе вршио официрску службу.

По завршетку Учитељске школе у Алексинцу, отишао је 1931. године за учитеља у темнићко село Крнавицу, а наредне 1932. дошао у Дренову и овде остао само једну школску годину када је био учитељ 1923. годишту, у кући Ђорђа Драганца јер је стара дреновска школа тих година трајала своје последње дане. Из Дренове је отишао у деспотовачко село Поповњу, радио тамо до пред рат, ратно време и прве поратне године као учитељ провео у родним Трнавцима, па 1947. године поново дошао у Дренову да остане у њој до краја учитељског радног века, који му се свршио 1967. године, и потом.

Неколико посебних вредности уградило се у Школу и село радом Стеве Радојичића за 20 послератних његових учитељских година. И нећу ништа ружно да кажем о учитељским генерацијама новијега доба, познајем и у њима врсне педагоге и људе, ама имали су они од раније, кад су били прави, одвише врлих својстава којима се од осталих народних службеника разликовао учитељ, са којима су деловали на ђаке и околину, па за таквим остао дубок траг и туга што их више нема. Такви-ма је припадао и Стеван Радојичић.

Од тих укупно 21 године рада у дреновској Школи 12 је Стева провео у учионици радећи најважнији учитељски посао, а 9 година био је управитељ дреновске Школе. У оних 12 година учионичког рада није било свих ових кутија са памћењем, рачунаљки без памети, медијатека, живих слика и ко зна којих све „иновација“, али се знали и поштовали принципи класичне методике смишљене за деčју природу, па је старо ишчитавање рађало добро читање, па су ђаци учитеља Стеве Радојичића научили таблицу множења, све четири рачунске радње и правило тројно, о брегу научили на брегу, о реци крај реке, о звездама под звездама, о хлебу на њиви где роди, а лепо писање било им писање.

Учитељ Стева Радојичић кретао се међу људима и учио децу без иједног кривог поступка: ако му нешто било право признао га за право, ако нешто није било добро није га признао за добро, следио је строги морални кодекс коме се научио у кући и учитељској школи, никад га нико нигде није чуо да каже недоличну реч, никад никога и ништа није опсовао. По томе је учио и децу. А кад се око обавеза у учењу и понашању догађало да му ђаци не напредују по његовом хтењу па је због тога морао да их укори, онда су и ти прекори имали смањену форму која им увећавала дејство, те су и већи неваљалци њему, ипак, били само „неваљалчићи“ и „битангице“. Али је то било и време кад су ђацима и те речи биле казна која их чинила друкчијим и бољим.

Стева Радојичић био је управитељ дреновске Школе од 1950. па до 1958. године. Могуће је да је у свом дугом школском раду он имао и период вреднији од овога, али је ово његово време нама било највидније и највеће. Те 1950. године истекло је било време дреновске трогодишње Прогимназије и Школа постала Основна осморазредна. Јесте у томе раздобљу наша Школа имала учитељски колектив узоран по саставу, али је Стевино управитељство њоме тој узорности допринело. Све је било на великој висини. И однос учитеља према школи и деци, и деце према учитељима и Школи, и односи између учитеља, и млађих према старијима, и старијих према млађима.

Све је у школи било на своме месту, владао је савршен поредак коме су доприносили сви, и не мало школски служитељи Ранко Баћић и Живота Баћић који су се са својим „господин“ Стевом, старим поштовањем реда, о школском домаћинству старали на најлепши могући начин.

Наставнички колектив на крају школске 1955/56. године

У Стевино доба дреновска је Школа по добром гласу била чувена далеко. Увиделе су то и среске и републичке просветне власти па су је 1952. године прогласиле огледном и обавезале све школе у околини да се на њеном примеру уче школској организацији и устројству наставе и ђачког ваннаставног рада. Тих година у школу је стигао нов намештај, столице и столице сменили су добре старе скамије, опремљена је ђачка кухиња, школска радионица, кабинети за физику, хемију, биологију, употпуњене збирке и учила за све предмете. У Школи су држани, у оквиру синдикалних друштава, огледни часови којима су присуствовали и наставници из других школа, вођени стручни разговори. Рад наставничког већа служио је за пример, рад школског одбора исто тако, оцене школских

инспектора биле су високе, село је долазило у Школу и поносило се њоме. Свему томе на челу је био Стева Радојичић, бдео над целим школским организмом, брижно и преозбиљно чувао сваку школску стварчицу. Али се у том времену још оскудевало за неким наставницима, било се и то о главу управитеља, па се у веселу згуду претворило његово „Ух, ух, како је то смело да се деси?“ кад му учитељица Драгица Танасијевић рекла да мора на порођајно одсуство.

Управитељски период Стеве Радојичића знан је по његовој изванредној бризи за рад сеоске књижнице и читаонице и по плодном раду сеоског Културнопросветног друштва. Учествовање учитељског колектива у томе раду није била обавеза већ његова природна духовна потреба. Била су то добра дела на дреновској драмској сцени и били су то празници наших дреновских зима. Уз улоге у комадима, Стевина је „сценска специјалност“ била шминка, а његово „Фуј Мато, срам те било“, у Нушићевом *Покојнику*, упамтило се по оригиналности.

Умео је тај лепи учитељски свет да нађе време и за поседак и разговор у својим домовима, својски да удеси излет у Клокочан и код колибе Драже Костића у Топоници, оде и до Мораве, и свуд, са чедне, духовите и богате људске стране, да одживи себе. Једанпут се тако, на обали са пецаљкама, нашли Драгослав Жиравец, Слободан Галогача и чика Стева Радојичић. И у томе хобију Жиравец је био најспретнији, Слободан забацио неколико пута па се мануо „ћоравог посла“ и, уживајући у моравском пределу, дошао до Стеве који се, као и свему у животу, и пецању озбиљно предао. „Има ли Стево што год?“ прегласно га упитао Галогача. Са очима на пловку и прстом пред устима, не окрећући главу, Стева му прошапутао: „Пст, пст, пипнула али неозбиљно!“ Препричавајући, сутрадан у школи, догађај из риболова, препаметни Слободан Галогача оценио је Стевин одговор као „чисто административни виц“.

А учитељ Стева Радојичић, уз озбиљне школске послове, озбиљне послове обављао и у пољопривреди, на имању мајке Спасеније која овде код њега живела. Сејао пшеницу, кукуруз и детелину, имао и виноград, лозу није калемиио, све му било обрађено и угледно, имао расне и најбоље краве у селу. Сваког дана устајао у зору и легао после великих вечера, у месецу

имао дан кад на кола товарио врећу пшенице и врећу кукуруза, презао коња и одлазио у Кукљин у воденицу. Хлеб друкчије није јео. Као и за његов велики рад у Школи и Црвеном крсту, и за те његове дужности село је имало пуно поштовање.

Великодреновски прегели

Зашао у девету деценију живота, и мало поболео, учитељ Стеван Радојичић из куће и дворишта поодавно не излази никуда. Кад сам га, ових дана, упитао шта би прво поручио нама учитељима, одговорио ми: „Љубав према позиву, мој Милане“.

Јесте он добио Орден рада са сребрним венцем, Орден заслуге за народ са сребрном звездом и Златну значку Црвеног крста, али ја имам људску потребу да, на крају ове приче о њему, кажем своју учитељску захвалност честитом и чистом учитељском и земљорадничком животу учитеља и управитеља дреновске Школе Стевана Радојичића.

*

Стеван Радојичић умро је 1994. године и сахрањен је на дреновском гробљу. За собом је оставио два сина и кћер који су основали своје породице.

МИЛОСАВ М. ЂУРЧИЋ
1911-1995.

У врх старог дреновског гробља, онамо где косина прелази у зараван, има један споменик који својом монументалношћу зове да му се приђе. То је споменик Момиру Моли Ђурчићу, а смислио га, или га преписао из живота свога оца, свога деде, браће, из свога живота, Молин најстарији син Милосав Мика Ђурчић, грађевински инжењер:

Споменик је од брајковачког пешчара, висок око 3 метра; четворострана призма, са основом и кровом под крстом у лепом је односу, и личи на кућу. А по ономе шта се на споменику види и са њега чита, он је приповетка о кући Моле Ђурчића, њеној посвећености виновој лози и духовном предању које су стари Ђурчићи, Бог ће знати откуда, са собом понели и овамо донели:

На источној, насловној страници споменика – приповетке, у рељефном кругу, су гусле окружене епским десетерцем:

„Од Србије лејше земље нема; Лејше воде од Мораве нема; Еј Мораво, њревели ме ѿамо.“ А испод таквог круга: *„Момир Мола Ђурчић, виноградар, 1890-1952; Сељак у миру а редов у рају.“*

Страницу окренуту бреговима, да памте они и читају људи, Мика је посветио свом деди: *„Драгомир Драга Ђурчић, вођар и виноградар; 1863-1910; Први је искалечио и пошчио соршоменишки виноград на Белом брду 1888 године.“* За заслуге родоначелника, после филоксере обновљеног дреновског ви-

ногорја, све четири стране споменика, до самога крова, у ка-
меној пластици, наткриљују славолуци винове лозе под пуним
родом.

Споменик Момиру Моли Ђурчићу

Да се све ово овако „исприповеда“ на дреновском ста-
ром гробљу, лепо каже и о „приповедачу“ Милосаву Мики
Ђурчићу, првом сину Ђурђије и Момира Ђурчића, који је на
свет дошао 29. септембра 1911. године.

А деда Драгомир је наставио да калеми и потопницама увећава свој виноград. Последњи засад подигао је 1908. године, када је из јагодинског расадника добио 2.500 америчких резница које „одговарају безкредитном земљишту“ како се види из писма управнику тог расадника од 16. децембра 1907. године. А када је тај засад прородио, Драгомир Ђурчић је умро не дочекавши рођење првог унука. После су наступили ратови; Ђурђија и Момир су, између Турског, Бугарског и Швапског рата родили још два сина – Душана и Ђорђа, па је Момир, повратком из Рата и ропства, продужио очево дело у винограду, а синови пошли у основну школу, и уз родитеље упоредо учили и важну школу у винограду.

Мика Ђурчић је у школу пошао пролећа 1919. године, јер је школску зграду, од окупатора нагрђену, требало прво довести у некакав ред. Учитељи су му били Михајло и Емилија Павловић, син и ћерка учитеља Лазе Павловића, и Костадинка Недић. И баш у то основачко, дечје доба, после Првог светског рата, мислим да се догодило најбитније што ће одредити морални лик, карактер, животни став Мике Ђурчића, каквог ћемо касније видети. У Школи ће он научити српску историју, понајвише ону коју је учитељ Михајло у Великом рату проживео, и песме о јунацима из косовског, хајдучког и циклуса Марка Краљевића, које ће код куће, уз гусле, на свој начин доживљавати. А виноград, где посла има и за децу, рано ће га заувек опити својим цветом и видиком на долину и моравски крај, али и замислити над очевим, и других виноградара, од риља и мотике, испрским длановима и ранама на крстима и раменима од машине прскалице; и још више над жуљевима на души виноградара од неправде варошких трговаца и зеленаша који уживају на сељачкој муци. Оданост селу и сељаку у Мики Ђурчићу, и оштра подела света на село и варош, тада се догодила. У крушевачкој Гимназији она ће му се само потврдити и продубити. Али су, свему упркос, отац и браћа, о распустима и он, винограду остајали верни. Кад се Мика уписао на београдски Грађевински факултет, под виноградом у Белом брду, Крушкинцу и Нерезинама било је два и по хектара најбољих „ђурчићких“ винограда.

У Београду је Мика Ђурчић, започињући студије, одмах постао виђени припадник левог крила Земљорадничке странке гласовитог професора београдског Правног факултета Драгољуба Јовановића. Виђени, не само због сељачког одела у коме је пркосно и поносно у њему свуда био, и по чему је, али не и само зато, убрзо стекао и заслужени надимак „Сеља“. Са тим надимком ће се кретати, али само међу тамошњим Србима, и у Загребу где је, после неких демонстрација београдским властима непожељним, наставио студије. А када је пред Рат Земљорадничка странка прерасла у Народну сељачку странку, Сеља Ђурчић је био члан њеног Главног одбора. Професор Драгољуб Јовановић је међу своје чувене *медаљоне* бројних савременика уврстио и Мику Ђурчића, па ћемо га одавде видети онако како га је Професор видео:

„Сеља је највећи чистунац у погледу идеологије... Немилосрдан је према интелектуалцима особито ако им се протело да буду у сељачком покрету. На господу је режао и одваљивао своје крупне увреде за интелектуалце.

У чему је ствар са Сељом? Син средњег сељака у Великој Дренови, селу технички напредном, морално свакаком, био је присно везан за сељачки живот. Учио је за инжењера, али је уверавао да ће се вратити у село, да ће радити за сељаке и за општину и да никад неће ступити у државну службу. Помисао да буде чиновник, изазивала му је гађење. Желео је да за ново време буде оно што је Адам Богосављевић био за седамдесете године... Сеља се мршти на остале сељачке вође. Замерао је штошта и Стамболијском (бугарски вођа Земљорадничког савеза) и Радићу (идеолог имућног сељаштва у Хрватској). Мачек му је више национални него социјални борац; мени није опраштао што увек говорим о радном народу *села и града*. Не прима Сеља грађане ни као савезнике. Не даје ништа за град и за варошане.

Кад дође на седницу Главног одбора, не иступа пред осталима, него ћути и чека прилику да мени све сручи. Живи од неколико идеја, али оне су драгоцене. Још драгоценија је његова искреност. Привржен је сељаштву. Саопштио сам му да сам давно написао да ће се једног дана појавити чисто сељачки идеолози који неће бити расположени за компромис с градом.

Хоће ли Милосав Ђурчић стићи и моћи да буде тај чисто сељачки идеолог... А онда је почео Рат и све изменио. Окупацију је Сеља провео у свом селу, не ангажујући се ни на једној ни на другој страни што није било нимало лако... Као сви чланови главног одбора, 1946. године, издржао је офанзиву нове власти, али се није поколебао. Показао је више храбрости него што је од њега ико очекивао. Свој став јасно је изложио овим тешким речима: *Ко је веран селу, ја сам веран њему. Драгољуб није издао сељаштво, ја нећу издаћи њега*. Иако није био ни хапшен ни осуђиван, заслужио је да буде сврстан међу *јоњене* за сељачки покрет и за нови морал у политици...

Сан Мике Ђурчића да служи у свом селу, у новом поретку, није био остварив. После рата, прве две „петолетке“, свој посао грађевинског инжењера радио је у Пећи, Сарајеву, Новом Саду. А онда је дошао у Крушевац и ту остао до краја. У Крушевцу је прво радио у „Секцији за путеве“ где је показао висок ниво професионалне озбиљности, Ђурчићима пореклом дароване. До данас, и завек, деоница пута од Кошева до Стопање прозвала се, и зваће се, „Микино парче“, јер је, и кад су остале деонице прерађиване више пута, остало у првобитном стању. И мост на Морави, и пруга на правцу Кукљин – Кошеви, којом се, за даље, превозио беловодски пешчар, Микино је дело. У периоду велике изградње у Крушевцу и крушевачком округу, Мика Ђурчић је био онај грађевински инспектор за чије су норме извођачи радова знали и строго их поштовали. У Градском урбанистичком заводу није био директор, али се знало „ко коси а ко воду носи“. Косио је Милосав Мика Ђурчић, па му Крушевац дугује своје лепо градитељско лице.

И док сам слагао ове редове на памети ми је био онај десетерац са насловне стране Споменика на старом дреновском гробљу. Не знам јесам ли се са њим срео у нашој народној епици. Ако га тамо нема, онда су га по свој прилици срочили Микини преци, браћа Милосав и Никола док су, крајем Другог устанка, са породицама, нешто од иметка и гуслама, са оне обале гледали у Србију одовуд Мораве и молили Реку да их „превезе тамо“. И Морава их је овамо превезла заједно са гуслама. Па су се уз те гусле овде патили и

запатели многи Ђурчићи, и међу њима, по чукундеди Милосаву, и наш Мика Ђурчић, који без гусала и јуначке песме није могао ни у Крушевцу, као што без њих, до данас, није могао и понеко од оних који су овде остали, и од епске нарави, попут Микиног синовца Драгомира, понешто до данас сачували.

Морам да кажем још ово: Мики Ђурчићу је мило било да се у *Благе дане* нађе у Страгарима уз гусле и песму Тисе Јаћимовића, шумадијског Филипа Вишњића, и да тамо у свешчицу слаже Тисине епске стихове. Кад је ту свешчицу у којој су били и Суворов, и Албанија, и Видо са Плавом гробницом, и Марсељ 1934..., однео негде да од тога постане књига, одговорено му је: „Не може! Мањка интерпункција.“

Добрица је волео са Миком да се разговара. Верујем, због Микине старе, и старим језиком, добре дреновске приче. Радовало би ме ако је нешто од те приче стало у Добричин Роман.

Мика Ђурчић је био ожењен Вером Стојадиновић, лекарем, првим фтизиологом у Крушевцу. Живели су у својој кући, на самој капији Багдале. Нису имали децу.

Милосав Мика Ђурчић је био велики националист и конзервативац у најлепшем значењу тих појмова. Умро је 30. маја 1995. године, и сахрањен у крушевачком гробљу. Не могу да верујем да је то била његова воља.

*Народни ђуслар и ђесник
Светислав Тиса Јаћимовић
из Страра*

СЛОБОДАН ГАЛОГАЖА³
1912-1979.

Тек што сам био напунио шест година, ујесен четрдесет треће, постао сам ђак великодреновске Школе. Од половног вуненог јастука са црвеним и црним пругама мајка ми сашила торбицу коју сам омрзо оног дана кад је сестра, због моје задевке, потегла њоме и о моју главу разбила прворачку таблицу на којој су с муком биле исписане косе танке и усправне дебеле. Међу старе ствари у ћошку бачваре бацио сам тад торбицу и нову таблицу са тежаним крпчетом о пртеном концу, отада, носио у руци.

А сад, ево, има неколико година како се све чешће нагињем времену око своје дванаесте, и тугујем са сликама предела преко Реке, од простране утрине, са црквом и два бунара, у коме је дечје дане везла моја чобанска дружина. Више тачно и не знам како смо то изгледали у доба кад је поштовање припадало одважнима који су, после киша, јашући на овну прелазили на другу обалу, и, у шајкачи у зубима, са вршка највишег бреста над Реком, скидали на земљу сврачија јаја.

³ Слободан Галогажа родио се 1912. године у Подгорици. Основну школу учио је у Никшићу, нижу гимназију у Новом Саду, учитељску школу у Београду. Честим сеобама оца професора и својом учитељском службом по селима Славоније и Баније, пре рата, Слободанови су завичаји били и бројни, и „свуда где је српска душа која“. Испред усташа је, 1941. године, побегао у Београд. После рата, службовао је у Осипаоници код Смедерева, па у Земуну, одакле је, 1947. године, дошао у Дренову. Одавде је 1956. отишао у Загреб где је умро 1979. године.

У „Лозишту“ бр. 2 из 1979. године, под насловом „Мој учитељ Слободан“, објавио сам о њему ову причу из које се, и за ову потребу, види сва учитељска и људска реткост Слободана Галогаже.

У рану јесен, преко Реке, мени је најлепше било да гледам запад кад се сунце отуда дотакне врхова јасика на обали, и из небеских дубина слушам јецаје црквених звона, суботом у заранке. Мислио сам тада о смрти и крадом, да ми се не смеју, брисао сузе.

Дубоко у јесен, кад у њивама око мог предела остану само купови трске и непокупљене тикве, кад се небо спусти до голих јасика и са Рекиним протицањем повоздан шапуће ситном кишом, седели смо под шаторским крилом које су Руси, крајем рата, заборавили у нашем салашу, ложили ватру, на прутућу разгревали режањ старе сланине, присмакали га са комадом грашене проје, и на смену враћали овце. Таквог једног дана, касне јесени четрдесет и девете, својој дружини под шаторским крилом читао сам приповетку Петра Кочића „Гроб слатке душе“. Слушали ме пажљиво и тужили над животом убогог сиромаша Мије, и знам да сам морао да прекинем читање кадгод је неко од другова трчао да овце истера из тек изникле пшенице. Отада сваког дана, у мој предео преко Реке, у оној недужној торбици, увијену у чист тежан канавац, носио сам своју прву књигу приповедака, и тек онда поново сам заволео и моју стару торбицу од вуненог јастука од чијег на свету није било драгоцене садржаја. Ја и сада верујем да се тако никад не би догодило да те јесени у нашу Школу за учитеља српског језика није дошао највећи од свих учитеља које сам у животу имао Слободан Галогаж.

Нисам тад знао чиме и како, али ми се његовим доласком засветлела Школа, по мало почео сам да разумем зашто уласком у њу скидам капу, више од црквеног да поштујем њено звоно које нас је, клатећи се из багремове ракље, јутром звало у Школу, и да се детиње љутим што од пет часова дневне наставе бар три не припадају српском језику учитеља Слободана Галогаже.

А какав је то тек језик био. Као његове речи, чини ми се, могле су још да теку само Моравине воде у смирај летњег дана и вали топлог ветра над широким пшеничним пољем, ниско уз Реку. Као да је сваку причу нама ђацима знао напамет, никад се није помучио за реч. И све те речи, што их је чупао из

утробе земље, из корења историје људи и народа, из сржи догађаја и ликова, из дубине постојбине своје крви, пуштао да му теку душом, па чисте и јаке доводио до границе усана да их одатле, уз дар чаробног осмеха, ватре лепих црних очију и чеоне боре, умирене или развихорене посади у наша дечја срца. Тим језиком ми смо имали срећу да чујемо, појмимо и у живот изнесемо: „И овај камен земље Србије што, претећ сунцу, дере кроз облак“, и „Нетко беше Страхињићу Бане“, и „Сину Милош у пољу зелену, као јарко иза горе сунце“, и „Цар с' одмиче а Марко примиче, док доћера цара до дуvara“, и „Остајте овдје, сунце туђег неба неће вас гријат ко што ово грије“, и „Младо жито навијај класове, пређе рока дошла ти је жњетва“, и „Било је то у једној земљи сељака на брдовитом Балкану“, и целу „Предраг и Ненад“, и „Почетак буне на дахије“, и „Прву бразду“, и „Кањош Мацедоновић“, и „Светле гробове“, и „Ђачки растанак“, и „Пред Битољем“, и „Роду о језику“, и „Све ће то народ позлатити“, и „Песму мртвих пролетера“, и... Све стихове које и данас знам, тад сам запамтио, и цео Мажуранићев Спев.

Више од свих великана језика и књижевности, учитељ Слободан Галогача поштовао је оца нашег језика Вука Стефановића Караџића и у танчине знао цело његово дело. Сваку причу, сваки догађај, сваку учитељску поуку умео је вешто да обуче у рухо стиха, пословице, легенде, старе мудрости, па су мени слатки били и његови учитељски прекори за ненаписан задатак, ђачки несташлук, ил терање котура по сокацима камо се он, однекуд, о нама целима бринуо. Тад сам и прижељкивао да чујем његово пријатељско и уз шеретски осмех „магарче“ и „лењивчино“, „док ти се отац мучи у винограду, ти крадеш Богу дане“, али тако уверљиво и позивно казано, да никад нисам ни помислио да друкчије може бити. Онда сам се данима понашао онако како ћу заслужити његов осмех по коме ћу знати да ми је опростио, и очи које ће ми казати да више нисам „лењчина“ и „магарац“.

Учитељском колективу учитељ Слободан Галогача био је и душа и савест. Није у његову животу било обавезе да га спречи да помогне колегама. Најчешће стрпљивом и правом

причом, млађе је упућивао како са ђацима и селом да граде меру и успостављају однос, усправљају главу и ведре дух, посустале је учио како да се усправе, сишлим са правог просветарског пута показивао и помагао да поново буду на њему, и све то, до зла Бога, уверљиво и подупрто најлепшим примерима класичног људског искуства из историје, литературе и живота људи који је са најтачније стране само он познавао. Премного је учитељском колективу значио и његов нарочити смисао за хумор, вредело је и због тога постојати у простору његовог присуства.

Учиџељ
Слободан Галојажа

На састанцима наставничког већа кадгод се тражило стратешко решење педагошког и организаторског задатка, лако и убедљиво увек је помогао да се нађе право, са синди-

калних састанака у срезу препричавала се и памтила његова предавања и јављања за реч, за његовог учитељевања у њој, великодреновска Школа била је најпоштованија и најпризнатија међу свим школама, од извора до увира, са обадве Моравине стране. Било је то доба када је у селу цветао и културно-просветни рад чије је драмско поље упамтило учитеља Слободана и као врсног редитеља и глумца.

Никако само нисам могао да знам шта је он то, осим народних приповедака, причао сељацима, иако сам сигуран да је и та прича имала прави садржај. Јер, и они су га поздрављали скидањем капе и свуда говорили да је много начитан. Допадало им се и то што су знали да са женом Милком, исто учитељицом и племенитом душом, чува и двори остарелог, слепог оца, некадашњег директора београдске Четврте мушке гимназије, и што му њих двоје, на смену, читају новине и књиге.

А колико бих сада волео да мој учитељ Слободан Галогача прочита овај мој задатак и да ми каже: „Боље си то могао да урадиш, магарче!“ А ја, грешан, знам да је требало да урадим боље, и боље него што је требало, и још боље но што је и требало и што сам могао, па нисам могао. Јер, ситне су моје речи и слабе су моје моћи кад их узмем да њима испричам свог учитеља, па се и стидим, по мало, пред његовом причом учитељу:

Неких година, иза Првог светског рата, походио је први гимназије и јутром, низ Реку, журио у школу. Септембарске магле поплавиле Реку, шлепере уз обалу, пристаниште, разрушене кућице, врбе над водом, подавили се у њима и бродски писак, и јутарњи дозиви рекиног птичја, и погурени сељак под шубаром што је обалом, на кланицу, водио краву и теле. Укопао га под мостом тај суморни спровод у магли крај Реке, слутио исход, зебо слабом детињом надом, и чекао. Кад се магле растуриле и сунце потекло водом, сељак се враћао само са кравом, затегао се поводник, крава небу подизала главу, није хтела за сељаком, болна рика таласима отицала Реком,

никад у животу није видео толике очи – језера препуна туге, у школу стигао на други час, испричао учитељу, учитељ га помиловао по коси и брисао изостанак.

Са том причом, пре тридесет година испричаном у нашој дреновској учионици, уводио нас у живот, учио да душом поимамо судбине и релације постојања, ја је никад нисам заборавио. Биће да сам по њој целог живота остао веран врзинама, реци и небу, брегу и извору, лептирима и мравима; мислим да сам и њеним позивом научио да се без оgrade отварамо човеку и смислу, чујем и видим ситне ствари, и крварим и капљем унутарњом сузом. И после, кад сам и ја стекао дневник и с њим живео у школским учионицама по Србији, трудио сам се да својим ђацима будем оно што је мени био учитељ Слободан Галогача. Све не верујем да ми је труд био такав да ме неко од мојих ђака, и после тридесет година, неком мојом причом својски потпише.

Педесет и осме године, кад сам из војске у Карловцу ишао кући на одсуство, срео сам на станици у Загребу двојицу својих дреновских вршњака. Служе војску у Загребу. Рекоше да им је ту као код куће. Једне недеље срео их на улици учитељ Слободан, изљубио их као своју децу, засузио, повео својој кући. Гостићи их и туужећи за Дреновом, испричао им да се ту недавно настанио и добио учитељско место у једној максимирској школи. Јединица Драгица стасала им за већу школу, а и Милка је из тих крајева. Кад су морали натраг у касарну, заповедио им да му редовно долазе и исто поруче сваком његовом ђаку кога виде у Загребу. Својим ђацима хтео је да буде учитељ целог живота.

Од тог војничког сусрета на загребачкој станици протекло је 18 година, а учитељ Слободан Галогача у Дренову ни једанпут није дошао. Звали смо га о школским и сеоским светковинама, увек се изговарао. Неки кажу заболео га, учитељским поразом, ружан поступак неког његовог ученика. Пре две године, није могао више да одоли. Дошао. Боравио недељу дана, обишао ђаке, другове, некадашње чланове драмске секције, Школу, Задругу, Библиотеку, Запис. Дуго се распитивао

шта је ко од нас у животу урадио, докле је стигао, шта је достигао. Радовао се свим добрим вестима и учитељски се проверавао, плакао листајући наш Дреновски зборник палих у Револуцији и слушајући прозивку погинулих у Првом светском рату..., и опет водио разговор и доста и пуно причао, и опет смо га ми ђачки и пуно слушали. Могу да замислим како су га слушали и његови ђаци у Загребу, како су га слушали и колико поштовали њихови родитељи, и докле је то поштовање нарасло једним родитељским састанком:

На питање једне мајке због чега учитељ у свом језику са децом уз реч „крух“ каже често и „хлеб“, учитељ Слободан Галогажа одговорио је следећом причом: „У срцу Србије, у предрој Моравској долини, постоји, у свим временима славан, град Крушевац. У подножју имена тога града, тврде језички зналци, живи реч „крух“. У лепом крају хрватске земље, целом свету знаном по томе што недри чувене сликаре, постоји ме-станце Хлебине, име које се разлистало из корена „хлеб“. Пуно је заједничког у судбини, животу, опстанку и језику српског и хрватског народа, па су заједнички и разлози да деца у народима који имају Крушевац и Хлебине, подједанко за своје имају, чувају, говоре, воле и бране и крух и хлеб. Родитељи су тада поздравили учитељево начело, а мајка која је питала устала је и рекла: „Хвала, и опростите учитељу!“

Јесте тада нама учитељ Слободан испричао ову причу из своје загребачке учионице, али нам испричао и тамошњу, страшну из 1971. за време Маспока, и зашто је он, учитељ Србин у Загребу морао тада, пре времена, да пође у пензију.

Кад смо се растајали, дуго ме гледао у очи, разумео сам тај топли, драги, људски поглед, мој стари учитељ сав је био у њему. Као да је заувек одлазио из свог завичаја.

Једног јутра, при крају августа ове седамдесет и девете, јавили су из Загреба: Умро је Слободан Галогажа. Читавог дана листао сам успомену на његов лик, и корио себе што га не знам целог, све слутећи да је то што о њему не знам још лепше и веће од овога што знам. Пред вече, његовим кораком, отишао сам у мој дечји предео преко Реке. Сад то више није општинска утрина већ обрађене парцеле кукуруза, матичњака,

калемова. Нигде ни једне дечје чобанске дружине. Само један бунар. Нема ни највишег бреста са свракиним гаездом, одсекли га оне године кад се посушили сви брестови у атару. Стоји ред јасика на обали и удешавам стојиште да хоризонтом његова вршја додирнем Сунце. Мислим да сам на месту на коме је, пре више од тридесет година, било разапето моје шаторско крило под којим сам вршњацима читао приповетку „Гроб слатке душе“; свуд уоколо, и у Нерезинама, зри лето; високо над мојим пределом, у плавети, играју се ласте; чујем звоно: знам да није наше ђачко. Некоме није било лепо да се оно нија у багремовој ракли и призива заувек одбегле дане, пуштам да ми, низ бору, на сву грудву земље, кане крупна суза. На томе месту, између баба Долине шљиве и деда Добрине јабуке, мом учитељу Слободану Галогожи посадићу храст.

Храст „Зайис“

ДРАГОСЛАВ В. ЈОВАНОВИЋ
1913-1982.

Ако се догађаји и људи у Великој Дренови и околности, из времена од 1941. до 1945. године, узму некад у озбиљно разматрање, кључна личност за такву потребу биће Драгослав Јовановић из Страгара. Животно поље тог човека било је толико пространо, хуманистички јасно и људској врсти драгоцено, да претходној устврдној не може бити поговора. Труд да се тај живот каже за Књигу о Школи тежиће тек неким његовим назнакама.

Покрет за слободу и промену поретка овде је постојао и трајао, имао људе који су га оправљали, и бројне присталице, све је на људској потреби за правдом било засновано, поштењем и вером управљено. Нешто се овде од почетка, ипак, није слагало са револуционарном теоријом: Покрет у Дренови водила су деца из имућних и најимућнијих породица из какве је био и Драгослав Јовановић.

У тој великој страгарској породици, по угледу, памети, поштењу, патриотском раду, добротинствима и богатству чувеној у пола Србије, Драгослав се родио 1913. године. Родитељи су му Борика и Вилимон, деда Сима Јовановић. Добре животне основе усвојио је педагогијом куће у којој се родио, од малена.

Први учитељ у Страгари је дошао 1926. године, па је основну школу Драгослав учио у Милутовцу, свих осам разреда гимназије у Крушевцу, а медицину, 1932. године, почео да студира у Београду. Међу студентима на Београдском универзитету био је тих година врло жив комунистички покрет

коме је и Драгослав приступио. Члан Скоја постао је у зиму 1934, члан Комунистичке партије у јесен 1936, био је те 1936. и наредне године у чланству Политичког актива и Акционог студентског одбора на Универзитету.

Са студијама је био при крају кад је, јула 1937. године, отишао у Шпанију и стао на страну која је од европског фашизма бранила младу шпанску Републику. Ту Републику тада нису бранили само комунисти, нити је Драгослав Јовановић из Страгара, са 23 године живота, једино по налогу своје комунистичке свести, прегазео пиринејске стазе и богазе. Заповедио му тако и његов општељудски назор, оно свето његово осећање за страну која страда и људе који пате, оне, дакле, особине које је у свет однео из деда Симичине страгарске куће.

У Шпанском грађанском рату Драгослав је припадао 14. француској интернационалној бригади, радио у превијалиштинама и болницама уз фронт, провео тамо 29 месеци, и 9. фебруара 1939. године, са својим батаљоном последњи напустио шпанску земљу и прешао у Француску. Са десетинама хиљада тог лепог, доброг и због пораза тужног младог света, у логорима на француској средоземној и атланској обали, провео је целу 1939. и највећи део 1940. године, чијег је 23. септембра на теретном броду, стигао у Сплит, одакле са жандарском пратњом у Загреб па у Билећу. Отуда је, почетком новембра, за слугом оног великог списка са потписима овдашњег народа, које је сакупио и као гаранцију полицији предао добри човек Бранко Петковић, дошао кући у Страгаре где га је чекао позив у Скопље, у стални кадар, одакле се, 1941. године, борио у априлском рату против Немаца, и опет био поражен.

По директиви Покрајинској комитета Комунистичке партије Југославије за Србију, Драгослав је, у септембру 1941. године, постао члан Окружног комитета Партије за Крушевац; од јула 1942. до новембра 1943. био секретар тог партијског форума, потом, до краја рата, био на терену Јабланице и Пусте Реке.

У највећем и најтежем делу ратног времена, дакле, Драгослав је био међу првима, и први, у грађењу и вођењу партизанског покрета и Народноослободилачке борбе у нашем крају. Између Немаца и Бугара као окупатора, и Срба који су

томе покрету били противници, борба се водила у илегалности и ратовањем Расинског партизанског одреда. Покрет је био јак, али га је најпре требало створити. Требало је за социјализам и слободу запалити срца младића и девојака, створити куће за партизанска упоришта и склоништа, требало је придобити сељаке и сељанке и од њих створити партизане, илегалце, курире, одборнике народноослободилачких одбора, сараднике и јатаке који крију, чувају и хране партизане и илегалце, требало је организовати све учитеље, опанчаре, бербере, коваче, рабације, воденичаре, чобане, све родољубе, за помоћ војсци слободе и покрета народне револуције; и требало је сачувати људе. Све то, разуме се, нико није могао да уради сам, али је за челништво у томе подухвату требало имати главу, искуство, срце, порекло..., она својства која је Драгослав Јовановић поседовао и са којима је на челу покрета био. Илегално гнездо Окружног комитета најдуже је било у Читлуку, неко време и у Страгарима.

Чим се рат свршио, Драгослав је на Факултету свршио оно што му је одласком у Шпанију остало недовршено и као лекар у београдским болницама радио све до пензионисања: Борба за човеково добро на пољу медицине чинила му се изгледнијом од оне у политици. Нешто се још у току рата, са неким од моћних партијских људи, био замерио часни унук честитог Симе Јовановића. Нису се њему свидела ни сва поратна наша кретања и владања; добри људи спасли га Голог отока, али је, обманут, разочаран и потиштен, са хипотеком грешника, предано радио свој лекарски посао. По правилу, тако буде са поштеним револуционарима.

Као учитељ страгарске школе, 14. октобра 1974. године, позвао сам Страгарца Живојина Ракића, партизанског курира, да открије попрсје Светислава Тиле Јовановића, и рекао да је наш крај пристао уз покрет и зато што су га водили синови добрих домаћина. Знао сам да је то још било опасно да се каже „јер је таква моћ следовала само металцима“, па сам се тужан питао шта то ураде и човеку такве биографије кад ме тога дана, рекавши да је мој исказ тачан, Драгослав укорио због моје такве „бандоглавости“.

А велику причу Драгослава Јовановића „Драге Шпанца“, „Јове Шпанца“ и „Сеље“, како га све звало његово време, и словом и гласом, од 1972. године, чувам у дреновској Библиотеци, често је читам и слушам, и памтим његов далеки поглед, преко Перпињана и Пиринеја, до Елбасете. Тамо је лечио и шпанске сељаке, јео њихове јабуке, одлазио у њихове домове, на шпанском који је научио брзо причао им о својим страгарским виноградима и Реци која тече ивицом дединог имања, и „није се правио важан“, па га заволили шпански сељаци, и заволила га Шпањолка Хулијана, ученица VI разреда гимназије, која је у оном одсудном Франковом нападу остала на мадридској страни а он из Каталоније гледао на ту страну да је не види више никад...

Рекао нам те ноћи, далеке 1972, Драгослав баш овако: „Волим, бре, ја ту Дренову, не само што сам овде рођен и што знам те старије људе, него и зато што су Дреновци били добри за време рата. А то за мене много значи“. Волели смо и поштовали и ми њега.

Споменик Драгослава Јовановића и његових предака

И често се пред крај живота мајао овде. У великој авлији деде Симице, пуној зграда, уредио стару кућу; ноћима у њој пребирао по животу и тадашњици, срдио се, једио и равнао, а себи, ако је наше питање, није имао шта да пребаци. Узели га у те старе дане у Савет Републике Србије, почасну неку установу, али га за савет Србији нико није питао; стигао је да Историјском архиву у Крушевцу остави 800 страна приче о ратним догађајима; у гробљу на њиховом, Симичином имању у целину сложио гробне каменове свих предака и између њих спремио место за себе; имао је, ваљда, и нека одликовања, да сам га питао рекао би „шта ће ти, бре, то“, па се због тога ни сад нисам распитивао... Лепо о њему, мени је зборио и податак да му се син зове Растко: нису сви комунисти рушили цркве ни историју рачунали од себе на овамо.

Драгослав Јовановић умро је 1982. године. Уз присуство бројних поштовалаца, државне и војне почасте сахрањен је у страгарском гробљу.

Светислав Тила Јовановић

Дужну реч на овоме месту поклањамо и Светиславу Тили Јовановићу, рођеном Драгослављевом брату: Рођен је 1901. године. Био је земљорадник самоуког и лепог образовања, познавао га цео срез, члан Комунистичке партије постао у предратном времену. Ватрено и небојазно пропагирао комунистички и партизански покрет. Од погибије Радоја Крстића из Попине, новембра 1942. године, био је председник Среског народноослободилачког одбора за срез трстенички. Боловао од биргерове болести, па 1939. остао без једне, 1942. године и без

друге ноге, кретао се у колицима. Убили га четници 17. јула 1944. године. Школа у Страгарима има његово име.

Обојици браће, у Страгарима, народ је усправио попрсја.

*

Причом о Драгославу Јовановићу, Добрица је започео своју књигу *Пријатељи мога века*. А прича има овакав крај:

„Једини борац за републику Шпанију из Западног Поморавља, освојио је себи гроб у својим Страгарима. У свету и времену у којем је живео Драгослав Јовановић, то није мала награда за идеје младости... Његовом људском подвигу време је угасило значај. Наш негдашњи завичајни понос сменила је завичајна равнодушност. У њу није сумњао Драгослав Јовановић Шпанац, јер је сумњао у сваку величину нашег века.“

Драгослав је у Београду продужио страгарску лозу Симичиних, сином Растком и унуцима Вуком и Алексом.

Светислав је за собом оставио сина Божидача и ћерку Милену. Обоје су стекли своје породице; Божидарева кућа, са сином Градимиром, вредним радом и потомством у лепом је успону.

Попрсја браће Јовановић у Страгарима

СЛОБОДАН В. НЕДИЋ
1914-1988.

Међу дреновским земљорадницима који су се занимали за питања Школе, просвете и културе, чинећи тако по властитој савести и по свести да су та питања темељи народног напретка, почасно место припада Слободану В. Недићу.

Родио се 1914. године, у време када се Србија смрћу борила за живот, и кад су у борбама на Сави, у августу те године, у ропство пала и оба сина Милоша Т. Недића, од којих је један био Слободанов отац Владимир. Одрастао је између уздаха и суза бабе Драге и матере Стане, ћерке Светозара Ђулаковића, дреновског председника с краја XIX века, на крилу деде Милоша, честите старине и првокласног домаћина који је читао књиге и новине, и поседовао јаке мисли којима је и себе и све око себе „одушевљавао за Отаџбину милу нашу“, како га савршено рече његов брат од стрица, пиротски прота Михаило Недић.

То снажно осећање родољубља деда је посадио и одгајио и у срцу свога унука. У сва четири разреда Школе Слободан је имао све петице о чему обавестише његови вршњаци, доктори Ратомир Ђулаковић и Боривоје Ћосић. Учитељи им били, сестра и брат, Емилија и Михаило Павловић и Радмила Ђорић. Учећи се књизи, али и раду у винограду и на њиви, Слободан је грејао дедину наду у одржање јаке сељачке куће и обнову велике породице.

Од младих дана пристајао је уз све дружине којима се, у међуратном времену, у селу исказивала припадност народном колективу: био у Соколској организацији, и с њом на слетовима у Чехословачкој и Бугарској, у црквеном хору, у сеоској књижници.

Ратне године провео је у немачком ропству, између Ха-
новера и Магденбурга, у лагеру „11А“.

Цео живот проживи већина људи гледајући само оно
што се код нас у селу зове „свој посао“. Слободан Недић је
гледао и своје, али и неке друге, заједничке послове. И сељак и
господин у најлепшем значењу умео је да буде. Није био човек
политике и није поседовао особине предводника, али је сва-
ким својим чином умео да следи неки, само њему својствен,
смисао за садржаје патриотске по нарочитом реду, оне којима
се брани и чува традиција српског народа у њеном узвишеном
виду.

Да се не затре стара светиња, у целом поратном вре-
мену, на Светог Саву, одлазио са унучићима на црквене при-
редбе, годинама, сваког јуна, књигама награђивао најбоље
ђаке дреновске Школе и тужио што је за такву светковину
школа напустила Видовдан. На *Времену смрти* које је покло-
нио Библиотеци написао: „Са драгом успоменом на стрица
Бранислава и оца Владимира Недића, који су, 1914. године,
заробљени од Аустријанаца и пропали у логору Матхаузен,
предајем ову књигу унуцима да се њоме помену дедова и на-
поје родољубљем које је увек било прва врлина нашег народа“.
О великим празницима, свечано обучен, одлазио је у госте
Српском Патријарху Герману Ђорићу, своме зету, и на годиш-
ње скупштине Српске књижевне задруге чији је најупорнији
члан „улагач“ био; после напорног земљорадничког дана,
уморан и стар, журио је од Мораве на пробу хора оне године
кад је село добило „Вукову награду“; сваке Нове године, као не
знам још ко у селу, смештао се у фотељу да са телевизије
прати новогодишњи концерт Бечке филхармоније... А било га
стид да гласно каже своју несрећу што властима није по вољи
„његово уплитање у школски васпитни систем“, јер је „ово
друштво довољно имућно да и без Слободана Недића награди
своје одличне ученике“; што црквено двориште све више личи
на запуштено сељачко газдинство црквених службеника; што
му у школи, неке године, затурили књиге намењене „вуков-
цима“ и што се према томе понели као да се ништа није
догодило, што...

Историјско-завичајни одељак дреновске Библиотеке, за стотину докумената о животу села у прошлости, богатији је радом Слободана Недића. Будући ће нараштај из њих сазнати своје село у давнини: и да је министар народне привреде Краљевине Србије, 1913. године, потписао уверење којим Милош Недић може „произвести сто хиљада зрелих калемова“; и да је Василије Ђулак, Слободанов прадеда по мајци, у међустраничкој свађи у Каленићу, око 1870, убио тамошњег игумана, па доласком кући у Дренову, себи прекратио живот.

Домаћинство Слободана Недића и поштовака

Слободана Недића познавали су и поштовали сви књижари у Трстенику и Крушевцу. Својим потомцима оставио је, за садашње време, необично богатство: библиотеку капитал-

них књига, међу којима је мало оних које није прочитао. А мени, који сам био срећан због његове такве нарави, следује да запишем и ово:

На крају једне зиме неколико година пред крај живота, горе према Нерезинама, док је пословао у матичњаку, грешком је креснуо шибицу. Ширио се пламен од сувог острика, у брду изгорело неколико винограда. Да намири глобу и спреми паре за књиге ђацима, буде по некед и тако по неком божјем закону, у камионе, до касно у ноћ, утоварао бале са калемовима за Русију.

Смрт га, ипак, преварила. Оклизнуо се на леду и сломио ногу. Лежећи у крушевачкој болници, добио је воду у плућима и умро 1. јануара 1988. године. Док је лежао на одру, у току је био новогодишњи концерт Бечке филхармоније.

Неправда је што је Слободан Недић напустио овај свет, не дочекавши да види повратак Светог Саве у школске учионице. А неправду коју му приредила изненадна смрт, исправљају, ових дана, „вуковци“ дреновске Школе. Из књига које им је поклонио земљорадник Слободан Недић научили су да поштују добра људска дела, по чему у Школи оснивају Фонд са његовим именом, за трајну награду новим „вуковцима“.

*

Слободан и супруга Милица, из дреновске фамилије Максића, родили су и подигли две кћери и два сина: Биљану, Мирјану, Милоша и Владимира. Сви су стекли своје породице и сви имају своје потомке.

БОРИВОЈЕ Љ. ЋОСИЋ
1914-1992.

На пољу лекарства и медицинске науке, између немалог броја Дреноваца који су животни позив усмерили у томе правцу, Боривоје Ћосић је онај ђак дреновске Школе који се најдаље добацио: био је професор универзитета.

Боривоје се родио 30. новембра 1914. године, у оно време смрти у Првом светском рату док је на Сувору текла велика битка између српске и аустроугарске војске. Родитељи су му били Милана и Љубиша Ћосић, а учитељи Адам и Радмила Градиштанац и Михаило Мика Павловић. Крушевачку Гимназију похађао је од 1927. до 1934, када је у тој школи директор био Дреновац Љубомир Матић, и као одличан ђак био ослобођен полагања и мале и велике матуре. Медицину је, 1941. године, завршио у Београду и, после лекарског стажа у Нишкој болници, ратно време провео на раду у Великодреновској здравственој задрузи. Током 1943. године успео је да избегне оно хапшење у коме су од стране Немаца одведени и у логору на Бањици побијени сви председници општина у трстеничком срезу, међу којима и дреновски – Недељко Трипковић. Са ослобођењем Крушевца, новембра 1944. године, ступио је у народноослободилачку војску као референт санитета Четврте пролетарске црногорске бригаде, партизанске јединице која је ослободила и Велику Дренову.

Специјализацију педијатрије спровео је, са одличним успехом, од 1946. до 1950. године, на београдској Педијатријској клиници, после које је, по потреби службе, стао на чело Дечјег одељења Нишке опште болнице. На томе месту, 1956.

године, стекао је звање примаријуса. За његов рад велики значај има време током 1956/57. године које је провео на стручном раду у париској Дечјој клиници професора Дебреа где је упознао врхунска достигнућа светске медицине у грани којој се посветио.

Када је, 1960. године, у Нишу основан Медицински факултет, Боривоје је прво изабран за доцента а потом за ванредног па за редовног професора за предмет „педијатрија“, и за шефа те катедре. На тој дужности остао је све до пензионисања, 1980. године.

У време доласка на чело Дечјег одељења Опште болнице у Нишу, као последица скромног наслеђа, општег економског стања у земљи и недавно завршеног рата, та је служба била оптерећена слабостима организационе, материјалне и стручне природе. Боривоје је најпре створио нову организациону структуру Дечјег одељења чија су окосница биле пратеће стручне службе попут посебне лабораторије, рентген-кабинета за децу и млечна кухиња. Упоредо је убрзано радио на стварању способног лекарског и средњемедицинског кадра, на организовању и вођењу службе на одсеку новорођене деце Акушерског одељења Болнице, па на оснивању Дечјег хируршког одељења...

Ради побољшања ванболничке службе дечје здравствене заштите за потребу региона југоисточне Србије, организовао је у Нишу и водио стручно-методолошки и едукативни центар за здравствену заштиту мајке и детета (демонстрациони центар). Тај је Центар својевремено имао крупну улогу у осавремењавању поменутих служба на ширем подручју Србије.

Доласком на чело Дечје болничке службе, Боривоје је, са сарадницима, организовао и водио теоријску и практичну наставу у Средњој медицинској школи у Нишу; са стварањем нове дечје болничке службе Ниш је постао центар у коме се спроводи специјалистички стаж лекара на специјализацији педијатрије и блиских медицинских грана, а са отварањем Медицинског факултета и центар у коме се полажу специјалистички испити. На стручним састанцима лекара дечје и опште медицине, у оквиру Дечје болничке службе, стручно су се обрађивали проблеми из области патологије и здравствене

заштите деце. Ови су састанци убрзо прерасли у рад педијатријског актива Српског лекарског друштва и у „Педијатријске дане“, стручни скуп ширег, југословенског и међународног ранга. И душа, и моторна снага свему овоме нишком здравственом замаху био је професор доктор Боровоје Ћосић.

Поред рада у настави за студенте медицине и стоматологије и лекаре на специјализацији педијатрије, Боровоје је организовао и спроводио кварталне курсеве за лекаре опште лекарске праксе познате под именом „курсеви социјалне педијатрије“.

Научна делатност Боровоја Ћосића обухвата разне области дечје патологије и дечје здравствене заштите: пулмологију, кардиореуматологију, нефрологију, ендокринологију, хематологију, гастроентерологију, церебрална обољења и дечју исхрану. Сва је ова врста делатности презентирана бројним рефератима на конгресима у Земљи и иностранству: у Женеви 1962, Атини 1972, Бечу 1974, Софији 1976, Пловдиву 1978... Домаћи и страни стручни часописи објавили су 115 Боровојевих радова; писац је два уџбеника „Исхрана деце“ 1966, и „Педијатрија“ 1978. године.

Високо вреднујући укупну Боровојеву професионалну делатност, Српско лекарско друштво изабрало га је, 1979. године, за члана своје Медицинске академије. На конгресу Удружења педијатрије Бугарске, 1978. године у Пловдиву, изабран је за почасног члана тог Удружења. Носилац је бројних домаћих и страних признања и одликовања међу којима је и орден рада са златним венцем.

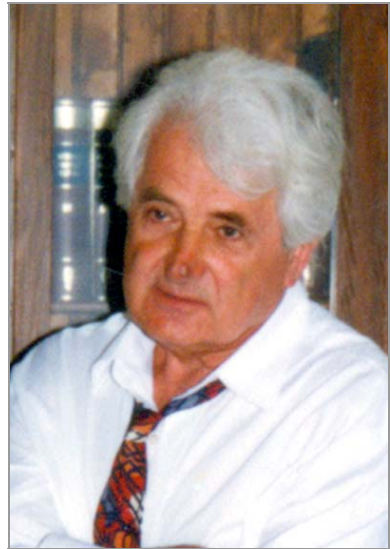
Током многих година проведених на раду у водећим установама нишког здравства, велику је помоћ чинио народу Дренове и околине и увек био спреман да се својим знањем и утицајем стави на располагање родном селу. У зиму 1978. године, на позив дреновске Библиотеке, држао је, за младе мајке, вишедневни течај са темом „Нега и исхрана детета“.

У ове дане, са супругом Милом, бићем само таквог срдечног сјаја, живи у Врњачкој Бањи, познаје све путиће на Гочу и све књиге у Бањској библиотеци „Др Душан Радић“. Сићу често и до Дренове у којој су радо виђени и поштовани.

*

Боривоје Ћосић умро је 1992. године и сахрањен у породичној гробници на старом дреновском гробљу.

Пред храмом Нове Лазарице, о узорном животу и делу професора др Боривоја Ћосића, језиком какав се у Дренови дотле није чуо, беседио је његов наследник на нишкој Дечјој клиници и Педијатријској катедри професор др Радослав Живић, човек узор: моралним својствима, лекаревим моћима, сјајним језиком и вредним књижевним делом.

Др Радослав Живић

Од тога дана између Велике Дренове и Педијатријског актива нишког Медицинског факултета развила се плодна сарадња и пријатељство, који су резултирали десетогодишњим педијатријским меморијалним симпозијумом у Дренови, уз учешће педијатара из Ниша и Бориног завичаја. Та се сарадња временом обогатила и духовним садржајима којима се на најлепши начин чувала жива успомена на професора Бору Ћосића.

Године 2001. умрла је и Борина супруга Милица Мила.

Родили су две кћери: Јелену и Лидију. Јелена је изучила медицину и живи у Нишу, а Лидија архитектуру и живи у Подгорици. Обе имају своје породице.

РАТОМИР РАЦА М. БУЛАКОВИЋ
1914-1992.

Сврстава се међу најзначајније Дреновце његовог и мог нараштаја. Син је угледног, часног и богатог Милосава-Мике Ђулаковића и унук запамћеног Тодора-Тоше Ђулаковића, јединог Дреновског старца са шубаром и „штивлетама“ – дубоким ципелама, које су носили учитељи, наш доктор Љупче Ђорић и чиновници у Трстенику и Крушевцу. Памти се по једној његовој изреци, коју је често понављао мој деда Јефtimiје: „Во се везује за рогове, а човек за реч“. То начело часности и одговорности, прихватили су његова деца, унуци и праунуке, Данине ћерке, Слободанова деца и Рацина ћерка. Ти дреновски Ђулаци јединствени по презимену, били су неко сељачко племство. Живели су као у замку, у чију су авлију улазили само блиски рођаци, надничари и славски гости. Од малобројних богатих Дреноваца у том добу, имали су лепу кућу у великој авлији која је у подруму имала леденицу, зими напуњену леденим сантама са Мораве, а лети коришћене за њихове потребе и славе. Запамтио сам као дете да на свакој сеоској слави Светог Илију, Слободан Ђулак лумпује са капелом медвеђанских цигана виолиниста и својим ледом хлади пиво. Ђулаци су имали господски фијакер са кочијашем који су користили да се одвезу на Светоилијски сабор на дреновско „вашариште“. Домаћица Гина у господском либадету, снаха Миља у варошкој хаљини, девојчице Божица, Рајна и Ружица – господски обучене. Слободан је седео поред кочијаша у новом шумадијском оделу са шубаром. Слободан је користио фијакер и када је своју ћерку Божицу одвозио у крушевачку Гимназију и довозио у село када наступи ђачки распуст.

У таквој Ђулачкој кући, одрастао је и растао Ратомир Раца Ђулаковић. После основне школе уписао се у крушевачку Гимназију коју је учио његов старији брат Слободан. Запамтио сам причу мојих и Ђулакових комшија како је Тоша Ђулак послао у гимназију унука Рацу, намењеног наследника, зато што је Раца био плав дечак, па није желео да му се рађају плави унуци и унуке. Вратио је из четвртог разреда гимназије у село и домаћинство, црномањастог лепотана Слободана, а плавушана Рацу пратио у Крушевац да иде у чиновнике и не дели имање са братом – велике њиве и винограде.

Кућа Ђулаковића у Великој Дренови

Раца је завршио гимназију у Крушевцу и уписао се на Медицински факултет у Београду где се здружио са напредним студентима, постао комунист и по свом карактеру и угледу који је имао на факултету 1939. или 1940. године, био је

изабран за председника Удружења студената медицинара Београдског универзитета. Тада је и постао члан Комунистичке партије. Када је Немачка са својим сателитима напала Југославију, Раца Ђулаковић се вратио у село и довео свог друга Тилка – Јеврејина, чије право име ни ми комунисти нисмо знали. Био је тих, забринут, љубазан и кратковид младић који је живео у Ђулачкој авлији, не појављујући се у селу. Знали смо да се скрива због прогона Јевреја; некако се сазнало да он зна немачки, па је адресирао писма српским заробљеницима у немачким логорима које су доносиле сељанке из Дренове, Селишта и Страгара.

По доласку у Дренову, Раца се као партијац повезао са Среским комитетом Комунистичке партије и био постављен за секретара партијске ћелије у Великој Дренови. Тог пролећа и ја сам се као скојевац из Средње пољопривредне школе у Неготину вратио у село и учланио у Партију. Тада сам и упознао Рацу као човека и секретара. Иако смо били комшије, наше куће нису више од пола километра удаљене, док нисам са Мијом Недељковићем студентом агрономије отишао на састанак ћелије у Рацину шталу, ја никада до тада нисам ступио у Ђулачку авлију. Раца је био тих, разборит, широкогруд младић; понашањем и говором није личио на студента-револуционара; није се разметао познавањем теорије марксизма, ни борбеном бољшевичком реториком, општим својством комуниста мог нараштаја. Веровао је у победу Црвене армије када је Немачка напала Совјетски Савез јуна 1941. и то уверење ширио међу Дреновцима који су у значајној већини били русофили и веровали нама комунистима. Раца Ђулаковић као студент из богаташке, Ђулачке куће, имао је највећи ауторитет од нас комуниста. Када је почело образовање трстеничке партизанске чете Раца је као лекар постављен за шефа санитета. Његов друг Тилко због кратковидости одбио је да иде у партизане. Међутим, одлазак у партизане онемогућили су и мени и њему Немци који су 14. септембра 1941. опколили врњачко-трстенички одред у селу Попини, убили преко четрдесет партизана и разбили одред. А ми смо отишли у илегалу.

У мају 1942. године Немци хапсе Јеврејина Тилка у Рациној кући и одводе га у Гестапо да га убију у неком логору. После неколико дана хапсе и Рацу и воде у Нишки концентрациони логор. Његов отац Мика, утрошио је велике паре да поткупи људе из Недићеве власти који су Рацу спасли стрељања. За време окупације Мика Ђулаковић се истакао патриотском и људском великодушностју. Из Београда је довео Рацину девојку да је чува и храни, а кућу је напунио децом доктора Душана Радића и разним познаницима из Београда и Ниша.

У јесен 1944. када је започето ослобођење Србије и повлачење Немаца, логораши у „Бубњу“ су дигли побуну и растурили логор. Раца ступа у партизане, ратујући до ослобођења Београда. Тада је дошло до отпуштања из војске многих студената да што пре заврше студије. Раца завршава Медицински факултет и бива постављен за начелника у Министарству здравља Србије, одакле је именован за директора Београдског здравственог завода, у коме је радио до пензионисања.

Доктор Раца Ђулаковић се оженио Добрилом, секретаром Црвеног крста Србије, која му је родила ћерку Бојану. И она је завршила медицински факултет и као истакнути научни радник ради у Институту за вирусологију, вакцине и серуме на Торлаку, у Београду.

Раца Ђулаковић као директор Завода истицао се стручним способностима, вредноћом и поштењем и уживао велики углед у Београду. После пензионисања, највише времена, све до смрти, проводио је у селу бавећи се виноградарским пословима и дружећи се само са рођацима. Умро је 1992. године у Београду и сахрањен у Великој Дренови.

Добрица Ђосић

БОРИСАВ С. СТЕФАНОВИЋ
1919-1943.

Није Борисав Стефановић, како је често бивало у судбини човека на овом тлу, стигао да сачини радну биографију у правничком позиву коме се био запутио. Време коме је припадао на томе путу га је зауставило, али га је то време и дозвољавало да се човековим правом на правду позабави на делу борбом за њега у Народноослободилачкој борби и Социјалистичкој револуцији. Јануарског поподнева, кад му је текао четрдесет први дан његове двадесет четврте године, за ту страст положио је живот.

Много се тога из те борбе, страхотним последицама, нагрдило и, накнадним сазнањима, бацило неправедну сенку на њене невинне и светле ликове, чинећи потомцима тако муку да све што је и за њих важно поставе на своје место и виде како треба.

Борисав се родио 10. децембра 1919. године, у Великој Дренови, од мајке Божане и оца Светислава који је био камениорезац и у Дренову дошао из Беле Воде. У првом разреду Бору је учила Емилија Павловић а до полугођа у другом Радмила Ђорић. Од полугођа другог, у трећем и четвртном разреду учитељ му био Михаило Павловић. Велику је људску и учитељску душу имао учитељ Мика Павловић. То како је он бринуо за лепо писање и „правило тројно“ позаборављали су и они његови ђаци који су ових дана „растрошили“ осму деценију, али зато сви одлично памте да је учитељ Мика Павловић, предајући националну историју, приповедао и своје учествовање у целом српском Првом светском рату, да је, кад му се прича

стужила, да децу одбрани од ње, из ормана вадио виолину, водио разред међу леске иза старе цркве и терао га у коло. Иза тога је силазио у кафану и муку давио ракијом.

У разреду таквог учитеља, уз одличне оцене у каталогу и тврди комад проје зарађен длетом оца клесача камена, Борисав је стекао основу са које ће, десетак година касније, стићи на чело оног партизанског разреда дреновске Велике деце, који ће лекцију из историје учитеља Мике Павловића поновити својим животом.

И за тих десет наредних година, иза дреновског четвртог Видовдана, штошта се важно издогађало. Светислав Стефановић се са породицом одселио у Краљево где је Борисав ишао у Гимназију. У оскудици и трпњи, мало у добру, текли ти краљевачки, дечачки дани. Да слакша родитељима који су за његово школовање, и да њему буде боље, одвајали од уста, подучавао је млађе од себе, слушао људе и време, читао књиге, гледао живот..., упијао комунистичку веру и постајао њен заточеник, превратник, револуционар. Члан Комунистичке партије и секретар Среског комитета СКОЈ-а за Краљево постао је 1939. Исте се године уписао на београдски Правни факултет, учествовао у децембарским демонстрацијама против режима и видео смрт најбољег друга Мирка Луковића, наредне године био секретар Месног комитета СКОЈ-а у реону београдског Старог Града, у демонстрацијама 27. марта 1941. био ухапшен, иза слома Краљевине, у краљевачком крају радио на организовању отпора, од првога дана у партизанском одреду „Јован Курсула“ био комесар Чукојевачке чете. Та је чета, тога лета, те 1941, у троуглу између Груже, Жељина и Јухора, око Мораве, окупатору ставила до знања да „Србије још има“.

Када је пропала слободна територија у Западној Србији, расформирала се и Чукојевачка чета, па се Борисав, „ратном срећом“ и партијском директивом, нашао на терену Велике Дренове, поново у свом дреновском основачком, сада већ сталом партизанском, разреду, који се те оштре зиме, на почетку 1942. године, припремао за своје велике ратничке испите.

Расинском партизанском одреду на Јастрепцу, бугарском и Аћимовићевом офанзивом, опстанак је био у питању када је, у априлу 1942, Борисав Стефановић постао његов комесар „Вуле“. Тада је следио тридесетодневни даноноћни, под борбом, марш, преко Малог и Великог Јастрепца, Јаворца, Лепе горе, Копаоника, Голије, Шереметовице и Јанковог Камена, све до Јавора планине и натраг на Јастребац. И у току тог марша, и у свим борбама које је Одред, са Немцима, Бугарима, четницима, Недићевцима, Љотићевцима..., имао током те године, причали су њихови учесници, комесар Вуле показао је одлике одважног партизанског ратника, вештог герилског стратега и народног трибуна. По говорничком дару, према тој истој причи, на терену Топлице, Расине и Поморавља, мало му је било равних. За причу о циљу борбе и да дозове у њу, у тако младим годинама, имао је одвише нарочите сигурности и јаку реч.

А онда, почетком јануара 1943. године, Трећа чета Расинског одреда сишла је са Јастрепца у Поморавље и у атару села Селишта скелом, преко полуслеђене воде, прешла на леву страну Мораве. Чета је имала 43 партизана, у наоружању и два пушкомитраљеза „Брно“, довољну количину муниције и бомби; командир Чете био је Миодраг Чајетинац Чајка, комесар Борисав Стефановић Вуле, трећи члан Штаба Радомир Милуновић Мура, доктор правних наука из Мијајловца, санитетски референт Војкан Ваљаревић Дуда. У Селишту и Пољни Чети су пришли нови борци; у Пољни, Риљцу, Доњем и Горњем Дубичу, Лободеру, Надрљу и код Каленићких колиба Чета је водила борбе са четницима.

У потеру за Четом дало се, по причи, око четири и по хиљаде четника. Био је 20. јануар 1943. године, око 2 сата после подне, када је у Стублу Чета застала да предахне. Четнички је напад био неочекиван, борба је била неравноправна. Погинуло је 17 партизана из Треће чете, сви чланови њеног Штаба и комесар Вуле.

Погинуо је Борисав Стефановић, један од најбољих ђака из разреда учитеља Мике Павловића, један од највреднијих сејача великих речи о великој и несрећној буну, и један од

најзанесенијих сневача комунистичког сна о будућности и свету, дужег од људског века и лешпег од стварности. Из дре-новског партизанског разреда уз њега је тад погинуо и Јован Ђорић Мијушко, син Радоја Ђорића.

О борби расинских партизана и ратној судбини Треће чете Добрица Ћосић је, 1950. године, написао роман *Далеко је сунце*. А када је 1976. године умрла мати Борисава Стефановића Божана Стефановић, учитељ који је на сахрани говорио, говор је започео питањем: Колико је у судбини ове земље старо проклетство по коме, за слободу и опстанак, за више циљева живота, мајке мога народа полажу у гробницу Отаџбине своје синове и сахрањују се после њих...

Поштовала је Велика Дренова живот и смрт Борисава Стефановића. Њено Културно-просветно друштво, од 1947. године, има Борино име. Под тим именом то је Друштво у великом делу послератног времена имало много успеха, а 1977. године највише је допринело да Велика Дренова добије Вукову награду. Те 1977. године, после много труда око обнове, и Дом културе добио је Борино име. Изливена је и крај улаза постављена табла, Дом је отворио Драгослав Петровић Горски, командант Расинског партизанског одреда и Вулетов одредски друг, била је велика свечаност на којој није било места за Борине другове из партизанског разреда које су „социјалистичке“ власти непријатељски прогласиле за непријатеље социјализма и Отаџбине.

У години кад настаје ова прича сеоска је управа продала тај Дом приватним лицима. За један педаљ повише оне потамнеле табле са Вулетовим именом сад по сву ноћ светли једна реч којој обичан свет не зна значење. Иза тог новог имена Дома културе омладина гледа филмове, слуша музику, пије и сања. Сан јој и не наликује ономе са којим је Борисав Стефановић, оног јануарског послеподнева 1943. године, уснуо за-навек.

МИОДРАГ Ж. НЕДЕЉКОВИЋ⁴
1920-2003.

У мом нараштају, не знам колико је срећних Дреноваца: верујем да је најнесрећнији мој комшија, ратни и партијски друг Мија Недељковић, сада грађанин Совјетског Савеза. Не знам у ком граду, колхозу, совхозу, живи тај совјетски инжењер аграрне механизације, сада пензионер; не знам ни да ли се оженио и има ли децу. Не знам ни да ли пати што се на његове очи распада унесрећена „срећна земља социјализма“ коју је он из комунистичких идеала претпоставио својој отаџбини – Србији, Југославији, свом завичају. Просто, ништа не знам о мом најприснијем ратном другу, а обузима ме његова судбина као судбина човека комунистичке идеологије, онако

⁴ Миодраг Недељковић родио се 16. септембра 1920. године. И по очевој и по материној страни наследио је, а кућним васпитањем усавршио, строго осећање обавезе према раду и животу по коме се вазда владао и по коме га, од детета, упамтили вршњаци и сарадници. Учитељ му овде најдуже био Стеван Љ. Недић. У Крушевцу је завршио гимназију, у Београду, 1939. године, почео да студира агрономију: велико занимање за биљке које роде хлеб одвело га на ту страну. У Дренови је, од лета 1941. године, био секретар Партијске ћелије чији су чланови тада били Светислав Јовановић, Ратомир Ђулаковић, Добрица Ђосић и, као кандидат, Милен Радић. Од септембра 1941. године, кад се формирао Срески Партијски комитет секретара Живадина Апостоловића, учитеља из Богдања, Мијина дреновска ћелија прихватила је улогу тог Комитета и вршила је, и извршила је, током целог рата. Иза рата Мија је био секретар Среског комитета Партије у Трстенику и на првим послератним изборима изабран је за народног посланика у Савезној скупштини, а 1946. године отишао је на студије у Совјетски Савез. У граду Саратову, на Средњој Волги, завршио је Факултет агротехнике, после и Факултет журналистике и Високу школу за марксизам. Читао радни век провео је у колхозу места Медноје у Калињинској области Русије.

како ме обузима судбина Русије, која је и мени била отаџбина. Међу неколицином људи на овоме свету с којима бих желео да разговарам пре но што за свагда одем из Велике Дренове, јесте Мија Недељковић, син Божанин и Жикин, у чијем су обору, од 1941. до 1945. године, били скривени комунистичка и партизанска библиотека и архив.

Последњи пут смо разговарали 1947. када се као студент агрономије вратио из Русије да посети своју породицу. У причама о Совјетском Савезу био је и тада верник совјетског социјализма, онолико убеђен у постојање совјетског раја на земљи какав је био 1941. када смо заједно оснивали партијску ћелију и скојевске активе у Великој Дренови и околини.

А када је, јуна 1948, објављена Резолуција Информбироа, Мија Недељковић се преко радио Москве огласио као њен присталица и пропагатор њених ставова. Нисам се изненадио. Кажу, говорио је више пута у емисијама Стаљиновог радија и сарађивао са југословенском информбировском емиграцијом. У тим данима био сам врло жалостан. Због Мијине доследности, због изневере своје отаџбине најдисциплинованијег комунисте кога сам познавао, почеле су нове деобе у мом нараштају и међу нама, Дреновцима. Ако нису биле онако кржаве као у рату, нису мање болне; ране су живе и код „информбировача“ и код негдашњих титоваца. Зар смо Мија и ја један другом непријатељи? мучило ме годинама. И шта ће бити са Србијом ако и нас двојица будемо приморани да пуцамо један у другога, како се најављивало у жестини идеолошког сукоба?

Тај изузетно частан, храбар, скроман човек, тај у мом завичају по моралним својствима, уверен сам, најбољи комуниста, тај комуниста који је био спреман за Москву да жртвује Велику Дренову, за Русију – Србију, за Комунистичку партију себе, целу породицу, тај илегалац чија ноћна пролажења Дреновом, Селиштем, Страгарима, Милутовцем, Коњухом, Мијајловцем, Стопањом, Западним Поморављем, Левчом, Темнићем..., ни један несанко и несанка нису чули, тај погурени ноћник који је прескакао плотове и пробијао врзине да га ни

гладно куче није чуло и залајало, тај жарки револуционар који је четири године шапутао, па је и слободан наставио да шапуће, тај младић који се за време окупације није насмејао, и колико знам само је једну девојку чедно пољубио, својом судбином у мом нараштају понео је крст српске судбине: у Русији је тражио спас, срећу и смисао постојања, а тамо је нашао само свој гроб.

Миодраг Недуљковић у првом разреду Гимназије

Миодраг Мија Недељковић, студент агрономије и члан Комунистичке партаје Југославије од марта 1940. године (у Партију га примио Слободан Пенезић Крцун), највреднији моравски илегалцац у Другом светском рату, отишао је за својом вером најдаље од свих Дреноваца и заслужио је да га Велика Дренова не заборавља док постоји.

април 1991.

Добрица Ђосић

*

Умро је 2003. године, и кости оставио Земљи – идеалу младости.

Напуштен обор Мије Недељковића у коме је пре и за време рата била смештена комунистичка и партизанска библиотека и архив

РАДМИЛА Љ. БОСИЋ
1921-1944.

Кад је Радмила Ћосић погинула мени је било седам година. Кроз доње прозорчиће дрвене авлијске капије, са висине тих година и раскрснице пред мојом кућом, целог живота носим ову слику: Вран коњић малом низбрдицом у благом луку савија према ливадама, а у колима гологлав необријан сељак и мртвачки сандук. Био је крај августа, ветар је из винограда доносио у село мирис зреле оструге и лета на умору, сељаци се, за дугачким сенкама и пред њима, брзо разишли кућама, ја сам се те ноћи у постељи сву ноћ држао за дедину руку а јастук ми био мокар од суза. Више година касније, кад сам схватио да приче о нама има и у гробљу, обичајио сам да пред сутоне испод зеленкастих сенки времена са крстастих надгробника одгонетам ћирилску азбуку и црквена слова, и свако тумарање по брежуљку туге окончам пред црним каменом на коме пише „убили је четници 19. августа 1944.“, осмехом девојке и очима раширеним у даљине на истоку.

Ћћи Новке и Љубише Беље Ћосића Радмила Ћосић родила се 13. маја 1921. године. У дреновској школи где јој учитељи били Душанка Трифуновић у прва три разреда и Влада Ристић у четвртном, била је најбољи ћак. Исто је било и у крушевачкој Гимназији где је ослобођена полагања и мале и велике матуре. Велика јој жеља била да студира медицину али се, може бити и утицајем стрица Драгомира Ћосића, Дреновца великог образовања, уписала на Шумарски факултет. Рат је из Београда довео кући у Дренову.

Као и већина њених вршњака поготову школараца, припадала је комунистичком разреду дреновске Велике деце и по дужностима тог школовања, до одласка у партизане, радила на пословима револуције и слободе. Литературу врсте *Вогенице на Флоси* и *Ане Карењине* сменила је књигама рода *Маџи* Максима Горког и *Како се калио челик* Николаја Островског, читала и бдела над читањем свог новог разреда, дар за књигу и учење уложила у рад за покрет, лепотом, господственошћу и невеликом физичком снагом, чувана и обожавана од свих а понајвише од оца, као кртица настојала да што више уради, исприча, угреје, придобије, ватрено веровала у победу правде и велике комунистичке идеје... Урадила је по гдешто и мушки одважно. С пролећа 1944. док је са Нином Левићанин и Даницом Ђосић из Трстеника преносила објаве за илегалце ухватили их четници, док су их спроводили у штаб, грдила их што служе окупатору и замало их није наговорила да заједно беже у партизане. После тога, и дане и ноћи проводиле су по колибама у Дрењаку и таванима у ступљанском крају, и чекале да цветају липе и стигне веза за одлазак у Одред.

Докторка Даница Ђосић причала ми о Радмилиној души и њиховој тузи по којој су везли зрикавци у далеким дечјим предвечерјима на истеку ферија док су силаском низ талас Дачине пољане, кроз винограде првог шарка, плакале пред скори полазак у гимназију; Милош Стојановић о мајским сутонима у којима су се, иза разбукталих врзина, кроз мирисе трава и багрема у цвету, у групицама уливали у пут према колиби у Поточићима на скојевски састанак са Младеном Младеновићем, и о Радмилиној љубави са Рашком Левићанином; Ђорђе Мутавцић о Радмилиној црвеној хаљини која је њену црнокошу и црнооку појаву чинила још лепшом и пркоснијом онима који су били против црвене боје, а Јанко Миловановић и ово: „Надничео сам, улето 1942. године, у њиховој кући. До подне смо опрскали велики виноград у Церјаку и кући стигли за ручак. Прво ме збуњивала та њена потреба за једнаким људима коју је имала у понашању. И пасуљ и колаче за истим столом служила је и надничарима и укућанима, и жестоко укорила

ако се у томе прегреши. А тог поподнева, кад су прскачи отишли у друго брдо, седео сам у њеној соби и слушао причу о Русији, њеном пространству и њеном социјализму, о селу без надничара и без газда, о неминовности борбе и жртава, о слободи... Иза те приче одао сам се и ја њеној вери, постао сам скојевац, партизански сарадник и, коначно, њен одредски друг“.

У Расински партизански одред, са групом од 24 скојеваца, Радмила је отишла у јуну 1944. године. Августа месеца исте године, у борби са четницима код села Рлице, испод Јастрепца, у коју је ушла под температуром, четници су је заробили и после неколико дана, 19. августа, стрељали је у шуми код села Гаглова.

Од погибије Радмиле Ћосић ево ће скоро пола века. На Радмилино време и његове догађаје ми данас гледамо и са накнадном свешћу и са последицама, знамо и оно што се онда није знало. Видимо тако и да сва противничка страна није држала нож, да је и у њој било људи који су, идући са својим гледањем, вазда гледали и да спасу људе ма где они били; и да је на страни којој је припадала Радмила Ћосић било и оних који су се безумно обрачунавали и са противницима и са својима. Показало се тако да је и свет из визије српских комуниста и дреновских скојеваца био и толико леп и толико далек за људску моћ и снагу, и да толико жртвовање за њега тај свет није заслуживао. Опет, значи, заблуда и грешка. Свеједно: Дреновску, страгарску и селиштанску децу која су томе идеалном свету тежила, у њега веровала и за њега гинула, треба памтити и поштовати. Јер, ко зна шта је са смислом људског живота ако се све човекове тежње саберу једино око циља који се као остварив сазнао искуствима. Можда је и добро да се међу великим тежњама људима увек нађе једна која се гради и од сна и вере у њега.

По томе, значи, треба и волети оне наше невине девојке и дечаке који се ничим нису упрљали, а који су „у име комунистичког сна о будућности и свету, за правду и човечнији човеков живот, неке ратне ноћи између 1941. и 1944, прешли

Мораву и изгинули као борци Расинског партизанског одреда“, и оне недужне наше дечаке које су, Бог зна зашто, одвели да изгину у Сремској равници.

Од њих толиких овде се определисмо за Радмилу Ћосић и зато што у Великој Дренови велике смрти у ратовима, од Првог српског устанка па до Другог светског рата, међу погинулима за слободу, она беше прва девојка.

Радмили Ћосић, 1975. године у парку поред Партизанске библиотеке, село је усправило попрсје.

А слика пред сунчев заод из моје седме, са годинама се оштрила. Због чобанских успомена, маслачака и плавих лептира, понекад у пролећне заранке прођем ливадама. У таквом хтењу посече ме сећање на моју дечју раскрсницу са које вран коњић, мртвачки сандук и гологлав необријан сељак савијају у луку према ливадама. Преко те раскрснице ја морам да прођем а још се бојим да нешто свето не повредим, па се више држим ивице пута док бежим од истине у бајке ливада, маслачака и плавих лептира.

*Споменик Радмили Ћосић
у дреновском гробљу*

ДОБРИЦА Ж. ЋОСИЋ
1922-

По ономе какав му је живот био и јесте, у шта га трошио и колико створио, о Добрици Ћосићу већ су написане, и још ће се писати, целе и велике књиге. За потребу овакве врсте, из тог живота и његових књига, узео се тек по нешто. И рећи, претежно, његовим говором.

Родио се 4. јануара 1922. али је по неопозивом сељачком искуству да је у животу, као и у години и дану, боље све што се раније започне и уради, деда Јефtimiје Ћосић удесио да се у црквене књиге, као датум Добричиног рођења, упише 29. децембар 1921. године.

Отац Добричин, Живојин Ћосић, кошчат и козачке појаве, земљорадник, био је од људи који презиру све опасности, па и сам живот, „никога није мрзео, чак ни оне које су сви мрзели, ако је и имао новаца и било колико да их је имао увек их је са гађењем гурао у свеједно који цеп, веровао је књизи и читао кад није имао преча посла“ и надао се да ће му Добрица постати школован економ веран лози, воћкама и вину. У гробљу се сам оценио: „Много сам хтео, свашта почео, ништа не стигох“. Мати Добричина Милка, бистра, писмена и одважна сељанка, кћи виђеног демократског првака из Орловца Алексе Милетића, била је „мајка и домаћица која је свакога збринула“, одгајила три сина а Добрицу „пошто јој је био првенац приучавала женским пословима, учила паћењу и неумору и уздала се нешто грдно у њега“.

Добрица је имао два деда: „очевог оца Јефtimiја који је на овом свету волео само њиве, биљке и унукe, и мајчиног оца Алексу, који је на овој земљи живео само за политику и

пријатеље... Дека Јефtimiје шапутао му како се мучи гица кад је копач мотиком засече, колико боли струк кукуруза кад га крава нагази, шта осећа јадна земља у суши кад зине на сунце и како цркава кад је кишурине спљешћу; деда Алекса причао му о преласку преко Албаније и Солунском фронту и учио га да мрзи радикале; са деком Јефtimiјем уздао се у добру летину и велику бербу; са дедом Алексом чекао да падне влада, да се распишу нови избори и да њих двојица најзад победе радикалске лопуже. Дека Јефtimiје се на славама и пред исписницима хвалио да ће му унук, ако Бог да, бити најбољи сејач и резач, а деда Алекса га пео на кафанске столове и тврдио да ће дочекати да му унук буде посланик“.

Родна кућа Добрице Ћосића

У школској књизи поука и порука, на своје ђачко дреновско доба, Добрица се сећао овако:

„Негде у мени далеко, беласне се на брду, уз стару цркву међу багремовима, моја прва и највиша школа, у њој строго мине мој први учитељ Стева Недић, мало застиде његов шамар

или повучене уши, једва се окаже жеља да будем добар ђак, па сем сете више ничег нема. Срушена је та стара великодреновска школа и саграђена ова нова, ваша, док сам ја учио три разреда у Кривој Бари, у кући Божидача Настића, а учитељица ми била паметна, строга и лепа Персида Поповић“. А од придрживања вечном ђачком немирлуку у учионици пред долазак учитеља, по казивању вршњака, бранио се тако што је „тада мислио о нечему тужном“.

О том далеком времену Добрица даље прича:

„Иза нашег четвртог Видовдана очеви нам на старе мо- тике, земљом и ковачем изједене, ударише нове јасенове др- жаље. Кад их стискосмо нашим малим длановима, и уским плећима погурисмо се над њима и грудвама, замислили смо се само за тренутак: више нисмо деца, копачи смо, људи смо. И само за тренутак промину туга, осмеђи нам и поглед и душу. Већ увече као млади ратници ранама хвалили смо се рас- пуклим жуљевима.

Али раније од азбуке, поред плотова, у јарцима испод брестова и дудова, мешајући се с прасићима, почеле су, зајед- но са нама, да расту завист и охолост. Јер многи од нас нису имали краве, многима шајкаче нису биле по мери, наслеђене од браће, по некад и од очева; многи су за Светог Саву и Пре- ображење, славу манастира преровског, обували опанке од свињске коже, неки су се замомчили у модрим пртеним пан- талонама, а неки пре таблице понеше копоране од лесковачког шајака.“

По свршетку Ниже пољопривредне школе у Алексан- дровцу, вратио се кући на имање, ту са тугом схватио да зна- њем из школе у животу ништа не може да побољша, са врш- њацима основао књижницу и читаоницу и црквено певачко друштво, гледао муку надничара, очеву и дедину, видео нема- штину, беспарицу, неправду, незнађе, социјални и морални људски пад, читао књиге које му давали свештеник Ранко

Бачанин и студент Милосав Ђурчић, и схватао да „треба мењати и у нешто друго притерати овај псећи, празни, глупи и свирепи живот“.

„А тог лета 1939, у сенкама брестова и багремова, у су-тонима и вечерима, уз плотове и моравске обале, по вино-градима и бостаништима, по стајама и ускислим сељачким крчмама, за младиће, сиромашке, поштене и разборите људе, прво студенти зашапуташе нову веру: социјализам, Русија, пролетаријат, комунистичка партија, наука. Начуо сам о томе понешто, мало разабрао, и у јесен пођох у Неготин у школу“.

У неготинској Средњој пољопривредној школи, септембра 1939. године, Добрица је постао члан СКОЈ-а и војник револуције, тада је одлучио „да буде политички борац а не само пољопривредни стручњак, да буде револуционар и превратник а не поданик и послушник државе и власти“. А комуниста је постао због сеоске сиротиње и због сељанки:

„Нема те мученице која је равна сељанки. Нема тог социјалног понижења равног понижењу сељанке: емоционално, радно, биолошки. Патила је од мужа, од целокупне фамилије, од стоке, од земље, од кухиње. Њен дан почиње од свитања а завршава се пред поноћ. Она ради све мушке и све женске послове. Нема ни своју недељу ни празник. Док се деца играју, а мушкарци одлазе у сеоске кафане, она спрема ручак и чисти двориште. Не радује се ни кад ћерку удаје, јер зна да њено дете треба да понови њену судбину“.

У Народноослободилачком рату и Револуцији Добрица је био илгалац, расински партизан, секретар Среског комитета СКОЈ-а и Окружног поверенства Партије за Поморавље, комесар Јастребачког одреда, од самога почетка међу онима „који по моравском народу сејаху речи велике буне и сањаху комунистички сан о будућности и свету, сан дужи од људског века и лепши од стварности“. Из те сетве, за народноослободилачку борбу и партизанску страну, израстао је и цео Добри-

чин дреновски разред, њоме су током рата за покрет радиле мајке и сестре, очеви ратници и дедови јатаци, учитељи и воденичари, опанчари и гуслари, сељачка сиротиња која је гладна и боса хранила и обувала партизане. По њој је Дренова била најзначајније партизанско упориште у Западном Поморављу, по њој Расинском партизанском одреду дала доста партизана и три политичка комесара, по њој, са Страгарима и Пољном, у целом крају највише допринела делу Револуције и највише патила за слободу.

Добрица је припадао србијанским партизанима који су имали чедну, на жалост и наивну, визију будућег живота и поретка за који су се борили. Партизанска војска у Србији владала се по моралу о коме се знало у народу о чему Добрица каже:

„Командант Одрета и ја као комесар последњи смо примали храну, после сваке борбе критиковани смо на одредској конференцији за пропусте у вођењу акције, месецима сам ишао полубос, носио сам опанке који су на пети били потковани а предњи део је био толико поцепан да су ми вирили прсти“.

Још у току рата, улето 1944. године, постао је уредник „Младог борца“ а по његовом свршетку и агитпроповец, најпре у Покрајинском комитету СКОЈ-а за Србију а од 1948. у Централном комитету Комунистичке партије Србије.

Од 1945. до 1957. године био је народни посланик. У Скупштини Србије и у Савезној скупштини 12 година је представљао трстенички, жупски и копаонички срез. Сва села годишње обилазио најмање три пута, слушао људе, разговарао, примао критику власти, исправљао неправду, учествовао у привредним, просветним, здравственим... иницијативама.

„Никада нећу заборавити своју моралну драму коју сам тих година имао као човек и комунист. Наша партизанска обећања народу у мало чему су била сагласна са праксом. У мом трстеничком срезу, како сам накнадно чуо, у то доба

откупа хапшено је или саслушавано око девет хиљада људи. Срамоћени су и вођени у затвор најугледнији домаћини, управо они људи који су партизанске илегалце чували жртвујући своје породице четничким одмаздама. Уплашена лица, ратни сарадници и моји сељаци питали су ме: зар и ово доживесмо од вас и од тебе Добрице? Сматрао сам то великом неправдом према сељацима али и историјском неминовношћу. Патио сам и стидео се“.

Тих првих поратних година Добрица је вернички припадао Партији али га је неодољивом снагом привлачило и другачије, слободно и критичко мишљење по којој се потреби кретао у кругу младих интелектуалаца, касније истакнутих уметника и научника (Мића Поповић, Борислав Михајловић, Михајло Ђурић, Војислав Ђурић, Антоније Исаковић и други). У то време започео је и озбиљан рад на књижевности, пише *Далеко је сунце*.

Збирајући, од тог времена па до наших дана, Добричин политички, друштвени, културни, и јавни рад, који је по оригиналности идеја и спремности да се сукоби са владајућим мишљењем без премца у политичкој и културној историји српског народа у овом веку, публициста Славољуб Ђукић у књизи *Човек у свом времену* пише следеће: „Добрица је написао дуг лук самоеманципације: од припадника партије класичног совјетског модела до протагонисте демократског социјализма; од агитпроповца до иницијатора у стварању Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања; од страшног Југословена до човека који је отворио косовско и српско национално питање. У политичким круговима важи за најрадикалнијег критичара нашег поретка. Иако се разишао са Комунистичком партијом, није постао антикомуниста. Никада се није одрекао хуманистичког и етичког садржаја социјализма. Сам непрестано истиче да је за просвећени, цивилизовани, демократски социјализам без монопола ма које партије.

Он је познавао све водеће људе у новој Југославији. Са многима је друговао и био пријатељ. Као писац кога је узбуђивала драма и трагика *информбироваца*, први је Југословен

који је неслужбено, својом вољом, посетио Голи оток, запрепастио се оним што је тамо видео и о томе обавестио Александра Ранковића. Заточеници Голог отока причали су да се тамошње стање потом унеколико поправило. Учествовао је у стварању Програма Савеза комуниста Југославије, нашао се у вртлогу будимпештанског устанка, провео је 72 дана на *Галебу* пратећи Тита на путу по Африци, побунио се против екскommуникације Милована Ђиласа и Александра Ранковића, са Душаном Пирјевцем водио је прву полемику у Југославији о националном питању. Тешко је најзад наћи човека који је колико он исписао толико студија и расправа о југословенству и антијугословенству, о националним идеологијама и национализмима.

У српској култури, у овом времену, није било личности која је као Добрица Ђосић окупљала толико значајних имена једне генерације српских интелектуалаца. Својим духом, стрпљењем, способношћу за контакте, политичким талентом, он има особине вође и масовика. Политичари су га доживљавали као челног човека опозиције, што је он и био. И људи који су се око њега окупљали наметали су му такву улогу.

После разлаза са Партијом, против њега се окренула велика машинерија система и странке на власти. Више неистина и оптужби није изречено ни о Александру Ранковићу. Скоро 20 година био је мртва мета у коју се пуцало без икаквог ризика, а са реалним изгледима за некакву политичку добит“.

Добричин дефинитивни раскид са партијом на власти збио се крајем маја 1968. године, на 14. седници Централног комитета Савеза комуниста Србије, на којој се заложио за критичко разматрање владајуће идеолошке концепције у националној политици са посебним освртом на такву политику на Косову и Метохији. Тада је доживео фронталну осуду. Против његових ставова, осим Раје Недељковића, гласали су сви чланови Централног комитета Србије. Сутрадан се поново јавио за реч и рекао: „Као писац живот сам посветио тражењу истине о људима, друштву и животу. Али, ја могу да следим револуцију, а не резолуције, ја могу да тумачим епоху, а не

пленуме, ја могу да служим слободи и добру људи и народа, а не могу да служим дневним политичким потребама. И после овог пленума ја ћу остати на уверењима која сам до сада имао, а која сматрам комунистичким и хуманистичким. Свим срцем желим да будућност порекне моје јучерашње критике наше политичке праксе и моја страховања за неке исходе социјализма“. На несрећу социјализма, Југославије и Србије, скоро будућност и њена трагична стварност потврдиле су Добричина виђења.

За две деценије апсолутне изолације и редукованих грађанских права, у којима су титоизам и југословенски информациона систем омогућавали и подстицали свакога да о њему каже шта год хоће, а њему онемогућавали да каже било шта, Добрица је некако успевао да часним радом настави своју борбу за истину и слободу. Од 1969. до 1972. године био је председник Српске књижевне задруге у коме је периоду та стара установа српске културе доживела препород; 1977. године примљен је за редовног члана Српске академије наука и уметности и у приступној беседи рекао да је српски народ изгубио све ратове у овом веку: „Сви су, од 1912. до 1945, на бојном пољу били победнички а сви изгубљени у миру“. Последњих година изолације, погледе на текућа стратегијска питања нашег простора износио је у Удружењу књижевника Србије, у Француској 7 у Београду, и преко његовог гласила „Књижевних новина“.

А у времену оне несрећне изолације, у коме се и овде сиротовало моралом и духом, нека Велика Дренова, неки Трстеник и неки Крушевац, по чијим се савестима и паметима „одвијала борба за чистоту комунистичке идеологије и социјализам“, покидали су са њим све живе везе, придружили се „пресуди највећем српском националисти“, и крили се од њега кад је долазио у завичај и кући у Дренову. Од његових ратних другова свикнутих на „револуционарну дисциплину“ по којој су га одмах доживели као издајника, било је, додуше, и таквих који су у то шапатом сумњали, јаднији су и опаснији били они који су, ружећи његову „издају“, а прочитавши од свега њего-

вог једва некако *Далеко је сунце*, говорили: „А њему као писцу свака част“. Тих јадних наших година, кад су професионални хајкачи, преко телевизије, радија и новина бесомучно кидисали на њега, бринући за мајку и њену бригу за њега, писао је из Београда: „Драга моја нано, опет је преварен наш народ. Ти се ниси плашила ни четника док су ти ножем претили синовима, па нека те сад не уплаше ни ови мангупи који владају у име социјализма“.

Откад је схватио да је опет преварен наш народ, много је урадио да разобличи преваранте, много да разбије трагичне народне заблуде и много, много радио на књигама.

Од политичког и јавног живота Добрице Ћосића, ма колико за политичку и културну историју српског народа и једне епохе, тај живот важан и редак био, вредније и дуговечније је Добричино књижевно дело.

Написао је шест романа, укупно четрнаест томова, седам хиљада страница.

Далеко је сунце, од појаве 1951. године, најбољи је роман о партизанском рату. Посвећен борцима Расинског одреда, написан је и дужношћу да се сведочи патња, борба и нада српских партизана и да „потомци знају како је једна генерација романтично и фанатично гинула за један свет који то није заслужио“.

После *Далекој сунца* Добрица је засновао романсијерски циклус у 12 томова – сагу о људској судбини на српској земљи од дна XIX века па до Другог светског рата. Прва књига тог књижевног пројекта били су *Корени* 1954. године. То је слика села Прерова (Велика Дренова) у последњој деценији XIX века, „то је прича о нашим коренима ураслим у разривено моравско тло, у распарану и распорену сељачку душу, у страсти људи, у историју крви народа и земље Србије, то је и човекова мука и песма да се буде“.

После *Корена*, мимо хронолошког следа у заданој породици романа, написао је *Деобе*. Том тротомном књигом Добрица је, како каже, „испричао своју истину о злу, несрећи, беди и трагици људи који су били четници у Србији за време

Другог светског рата“. „У Деобама ја нисам мрзео четнике, мучио сам се да их разумем, тумачим и њиховим патњама браним од зла и заблуда у њима“.

Морално-политички и идеолошки прелом који се у њему догодио повратком с пута по Африци где је био са Јосипом Брозом на „Галебу“, формирао се у императивни налог по коме је Добрица написао *Бајку*. Оне у које се уздао опомињао је да ту бајку ћуте у мраку и самоћи, а сам се у томе роману дубоко замислио над својом епохом и својом утопијом: Бог и Луцифер (Анђама) променили су нарави, па модерни Фауст пита: Шта човек не сме, шта не може и шта није.

Изоштрена погледа на прошлост српског народа и пошто је учинио строго разграничење истина и заблуда, Добрица је приступио раду на свом највећем роману. У четири књиге написао је *Време смрти*, трагичну приповест о бивствовању српског народа у Првом светском рату.

Време зла у три тома: *Грешник*, *Оштрагник* и *Верник* непревазиђена је приповест о трагизму људи који су били заточеници комунистичке идеологије односно бољшевичке религије.

Добричина виђења тема и питања којима се заокупљају живот и човек штампана су у књигама *Моћ и стирење*, *Акција*, *Прилике*, *Одговорности*, *Стварно и моћуће*, *Мића Појовић – време*, *пријатељи*, а његов живот и рад описао је Славољуб Ђукић у књизи *Човек у свом времену: Разговори са Добрицом Ђосићем*.

Књиге су му превођене на светске језике и читају се по целом свету. Због антистаљинистичког опредељења, без његових књига остао је једино народ Толстоја и Достојевског. На простору домаћег читалишта, упркос идеолошкој анатем, Добричини су романи, после књига Бранка Ђопића, имали и имају највећи књижевни тираж и највише читалаца. И програми школских лектира и ђачке читанке, ни у времену заробљеничког менталитета, нису могли без његових књига и текстова према којој чињеници је, равнајући је са сваким својим јавним поступком, исказивао нарочиту врсту одговорности.

Везу са завичајем и Дреновом, све до оне проклете екскомуникације, и кад је она прошла, Добрица је неговао и негује брижно дужнички. „Као писца не би ме било без Дренове. Ако неки писац има дуг према завичају, онда сам то ја: Све моје школе и сви моји универзитети су у мом завичају“, говорио је.

У Крушевцу, Трстенику, Бањи, Краљеву, Александровцу, Брусу..., разговорима, предавањима, симпозијумима, од „Архитектуре моравских градова“ до залагања „За читање Душана Радића“, учествовао у животу завичајне културе и просвете; Крушевцу и околини, што се дуго крило, даровао хуманистичко-филозофску идеју Слободишта.

Две Нинове награде, за *Корене* 1954. и за *Деобе* 1961, поклатио је Великодреновској књијници; предложио и до животворности, 1966. године, разрадио идеју о оснивању Партизанске библиотеке, дао јој много књига, учествовао у њеном раду, доводио из Београда и слао у Дренову књижевнике, професоре, филозофе, музичаре, глумце, бринуо се о посвети сеоске чесме ратницима од 1912. до 1918...

У дане кад се ово пише, а ти су дани међу најсудбоноснијим у историји нашег народа, не припадајући ни једној политичкој партији и одмеривши се као опозиција сваком злу, иако зашао у године и уморан, оснива Свесрпски савет, настоји да свом народу оправи пут, од Стокхолма и Тел Авива до Париза и Њујорка, иде по белом свету не би ли човечанству договорио истину о Србији и Србима.

Његовим земљацима који по нешто знају о књигама и људима и којима су крај узглавља вазда *Корени* и наше Прерово у времену смрти, не пристаје друго него уверење које заступају угледни књижевни зналци а које гласи: На српском језику од његова постанка, о судбини српског народа није написано веће књижевно дело од књижевног дела Добрице Ћосића, ђака дреновске Школе.

*

Тече 23. лето откако је 1991. године за *Поменик* исписано дотадашње сведочанство о Ђаку наше Школе Добрици Ћосићу. У то време историја је, овде где смо, по ко зна који пут

узимала свој сурови залет; настављало се „време смрти, зла и горега“, како је Добрица насловио одговор угледном Европљанину, који је за готово примио оно ушта су о догађајима у Босни и на Косову „уверавале“ међународне комисије и мас-медији „делилаца правде“ са Западних страна. Али да бар започнемо ведрије:

На Цетињу је прво, 28. октобра 1990. за *Време зла* Добрици уручена „Његошева награда“ (новчани износ је приложио Фонду за враћање Његошеве капеле на Ловћен), а из дреновске Библиотеке је отишао телеграм: „Његошевим именом уз Ваше дело, до ловћенских висина узрасло нам Бело брдо. Хвала Вам на томе дару.“

Онда је за Видовдан 1991. у писму учитељима и деци, Добрица рекао:

„Мудро су мислили наши преци који су Видовдан прогласили школским празником да њим означе крај школске године и буде видело знања и врлина стечених у Школи трудом учитеља и деце. Није било ни мудро ни лепо што смо се одрекли таквог празника.“

Одатле смо отишли у госте Беловођанима и њиховој „Розети“ и тамо расли док је Милован Ћилас говорио окупљеном народу и рекао: „Добрица Ћосић је најзначајнија личност новије српске историје – громада коју нико не може да помери...“

...А за то време Југославија се убрзано распадала; у Србију су из Хрватске пристизале колоне избеглица; између Срба и Хрвата, у Лици и на Кордуну, борбе су се распламсавале; Срби у Крајини, са Доктором Јованом Рашковићем, формирали су аутономију... И чуо се Добричин глас: „Хрватска има ултранационалистичку и шовинистичку власт и не могу се натерати 700.000 Срба да живе у тој држави“.

Почетком 1992. Срби и Црногорци су остали у Југославији; у Босни је буктао рат; Земља је била под санкцијама; Србија „српски“ издељена на странке; социјалисти и Слободан Милошевић на власти; нигде ниједног пријатеља; светла ниот-

куда... У таквим неприликама, са 70 година напорног живота, ровитим здрављем и неокровљеним романом свога доба Добрица се одазвао зову Отаџбине: 15. јуна 1992. године изабран је за председника Савезне Републике Југославије.

У ту службу уложио је целог себе. Узроке сукобима на тлу, већ бивше, Државе, предочио је светским моћницима који су „учтиво“ поздравили његов избор за шефа непризнате Државе, и остали при својим „виђењима“. На конференцијама у Лондону, Женеви, Бриселу... где се тражило решење југословенске кризе било је и људи који су знали дело и живот Добрице Ћосића, уважавали његово залагање за континуитет Југославије, ослобађање од санкција, за мир у Босни..., али не и више од тога. Са хрватским председником тражио је решење за сношљиве односе и међусобно признавање, са босанским за прекид рата Срба и Муслимана; знао је односе снага у свету и настојао да се из обруча ослободимо „сагнувши се, али не и клекнути“; успео је да за план Сајруса Венса и Дејвида Овена о подели Босне придобије председника Републике Српске Радована Караџића, али не и босанске Србе; у Србији није могао да уразуми ни власт ни опозицију...

Између председника Србије и председника Југославије, самовољом првог, није било могуће усагласити договор о вођењу државне политике, односи између њих су се заоштравали, уз председника Србије, по својим плановима, стали су Војислав Шешељ и радикали, Добричин пут борбе за „активни мир“ и решавање кризе разговорима са Хрватима и Муслиманима оцењен је као „издаја српства“; Вучелићева Телевизија Добричину државничку активност сместила је на маргине информативног програма – све је било спремно да се председник Југославије разреши дужности, што је и учињено 1. јуна 2003. године са образложењем: „кршио је Устав“.

Добронамерна јавност у Земљи и свету била је збуњена: разрешен је дужности човек који је имао памет, углед и вољу да уради да се бар смањи просипање преостале крви на простору „балканског зверињака“. Патријарх Павле Добрици је први захвалио за искрену службу свом народу, а Добрица је

свом дневнику поверио: „Мој главни циљ је био подстаћи промене у друштву и држави, спасти државно јединство Србије и Црне Горе, остварити мир. Трудио сам се да будем узор демократизма и државничке скромности, радио сам 15 сати дневно... Па ипак, није било услова да свој национални и државни програм развијем и у потпунијем виду обзнаним народу.“ У четвртој књизи Пишчевих записа *Време мржње* описао је ту „најмрачнију годину“ у свом животу, а у књигама *Аутиоритет без власћи* и *Добрица Ћосић или председник без власћи* ту годину су описали и његови сарадници – професор Светозар Стојановић и Драгослав Ранчић.

Али Добрицу Ћосића није било могуће разрешити дужности Писца према свом народу који је у Писца гледао и веровао му. Тих дана, на позив из Приштине да прими књижевну награду „Златни крст кнеза Лазара“, одговорио је: „Нека Крст кнеза Лазара остане у Грачаници где се и сачинио да нам буде у судбини. Његова сенка је у мојој души и не треба је позлеђивати“. А у Вишеграду, на скупу посвећеном Иви Андрићу, рекао је: „Наша је грађанска и патриотска дужност да се са ђуприје на Дрини заложимо за народно јединство, частан и праведан мир у коме ће се са свим прогнаницима из Босне у свој завичај вратити и његов најумнији песник Иво Андрић. А са њим и Меша Селимовић, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић...“

Априла 1996. године, у издању Београдског издавачког графичког завода појавило се *Време власћи* (прва књига) – роман о Ивану Катићу, „логорском човеку XX века“. На књижевним вечерима широм Србије и Републике Српске у дворанама није било места за све који су желели Добрицу да виде, чују, поздраве, изразе поштовање. Био сам на таквом месту у Деспотовцу, 28. августа 1996. у „Дане српског духовног преображења“. Добричин улазак у учионицу Ресавске школе покривене небом, 500 људи је поздравило устајањем. Говорили су Павле Ивић, Љубиша Јеремић и Димитрије Тасић. Добрица је из Књиге читао тестамент Вукашина Катића сину Ивану пред одлазак на губилиште.

У међувремену је у Паризу био на отварању прве српске књижаре у Француској, а у Народној библиотеци Србије говорио је о књизи његове светости патријарха Павла „Молитве и молбе“ и рекао: „Нама је подарена књига човека који у овом добу на српском језику најубедљивије и најчасније изговара позив и завет: Будимо увек и свуда људи!“

Време власџи награђено је: у Бања Луци „Кочићевим пером“ и наградом „Кочићевог збора“ – „Петар Кочић“; у Билећи наградом „Светозар Ђоровић“. Новчани износ награда Добрица је поклатио ратној сирочади у Републици Српској. Следице су награде: „Меша Селимовић“, „Лаза Костић“, Народне библиотеке Србије за најчитанију књигу.

Године 1997. после две и по деценије, Добрица је у Љубостињи присуствовао „Јефимијиним данима“, а сутрадан, 22. јуна (треба ли да кажем) на мом одласку у пензију, у нашој Библиотеци, читао је и предао ми „Запис за Милана Радића“.

У нашој Партизанској библиотеци, са темом „Писац и завичај“, о Добрици је беседео академик Драган Недељковић

Исте године, 5. октобра, у нашој Партизанској библиотеци, са темом „Писац и завичај“, о Добрици је беседео Професор Драган Недељковић, члан Европске академије наука,

уметности и књижевности. Ово су биле његове речи: „Велика Дренова има, за сва времена, свога виђеног заступника у парламенту српске, словенске и светске књижевности. Са Добрицом Ћосићем и његовим делом ви сте на велике двери ушли прво у српску историју, а убрзо потом у историју Европе и Света. Имате разлога за осећање поноса и одговорности. Јер, Добрица Ћосић је неимар српских књижевних катедра које наликују монументалним романескним здањима Виктора Игоа, Балзака, Емила Золе, Лава Николајевића, Фјодора Достоевског... Век Велике Дренове, захваљујући Добричином делу, трајаће докле год је српског народа и српског језика, а можда и дуже...”

Крушевац му је, 15. априла 1998. године, о 40-годишњици „Багдале“ уручио „Златни прстен деспота Стефана Лазаревића“. У сали Народног позоришта слушали смо Добричину беседу о завичају:

„И ја сам међу оним срећницима који су завичајем награђени. Његовом историјом и културом, језиком и људима, лепотама и богатствима. Свим тим и много више, мене је завичај наградио. Завичај ми је понудио путоказ на раскршћу историје, био мост преко бездана зла нашег века, лествица уз стрмину људске и српске неизвесности. Завичај ми је у другом српском времену смрти живот сачувао, када то ни мајка није могла. Он ми је омогућио да ступим у свет у коме сам могао да постанем писац...”

...Ја и јарко и тамно памтим моју Велику Дренову, њене људе претоварене искуствима животне муке и за све спремне; памтим поље – Реку и Бело брдо са виноградима, где ми је деда Јефtimiје љубављу откривао живот и лепоту биљака; памтим животне неуморе и патње мајке сељанке, и патње већих мученица од ње; памтим беду дреновских, страгарских и парцанских надничара, којима је сваки дан био гладна година.

Мој завичај је и село моје мајке Орловац, и Милутовац, где ме је деда Алекса пелцовао политиком за народ а на његовом надгробном споменику је записано – настрада од народног добра.

Моја планина је Гоч, одакле сам први пут видео и запамтио моравску долину целу и доживео први сетни сутон младићства.

Моја река је Морава са сребрнастим брзацима и вировима зеленијим од детелине, док њом нису запливали заклани људи.

Мој завичај је Александровац са Нижом виноградарско-воћарском школом и интернатом, где сам сазнао да постоји наука о воћкама и виновој лози и први пут чуо да је комунизам срећна будућност.

Мој завичај је и Жупа, најлепше српско виногорје, у коме се догоди последња битка у *Деобама*; и Копаоник, наша планина најближа звездама, где се стварно збило откриће; и Западно Поморавље са дугуљастим небом над Далеким сунцем и Коренима.

Мој завичај су и манастири Љубостиња и Жича; мој завичај су и наше сељачке пијаце – Врњачка Бања и Краљево, где сам доживео прва социјална понижења и сазнао да постоје два супротстављена света – село и град.

Мој завичај је и Трстеник у коме сам рано заслутити моћ власти и новца, и где чудним случајем нисам заклан 1942. године.

Мој завичај је и Крушевац – царски град са Лазаревом кулом, Окружним судом, касарном, хотелима 'Париз' и 'Евро'-па', у коме сам појмио косовски мит и српску епику, историју, државу, урбану цивилизацију.

Мој завичај је и Расински партизански одред где сам полагао ратну матуру, испит људског братства и магистрирао из области колективно несвесног.

Мој завичај су Расина, Јастребац и Топлица, где сам се борио за идеале и заблуде, храњен пројом и сељачком доброто.

Мој завичај је мој универзитет. У њему сам појмио шта је човек; шта није човек; шта не може и не сме човек.

Завичај је моја примарна, првородна слика света; антрополошка, језичка, психолошка, етичка матрица мог књижевног дела.

Велика Дренова је имагинарно Прерово – село мојих романа; Крушевац је имагинарна Паланка – варош мојих романа; Трстеник је имагинарна Чаршија – среско место мојих романа; Гоч, Јастребац, Копаоник су имагинарна Планина мојих романа. Ликови у романима *Далеко је сунце*, *Корени*, *Деобе* и многи јунаци у *Времену смрти* су имагинарни људи мог завичаја.

Мој је завичај и оданост и значај који су ми људи указали у мом дугом и напорном животу.

Завичај ми је дао разлоге да волим народ коме припадам; засновао ми наду у добру будућност српског народа; зажегао ми и сумње у његову будућност бољу од садашњице.

Ја сам данас неспокојан човек а спокојан писац. Када од мене остану само моје књиге, ви, моји земљаци који ћете ме надживети, нећете ми ни у чему остати дужни. Благо вама. А ја вама – јесам дужник и без наде да ћу се свом завичају одужити.“

...Местима и пределима којима је текло *Време смрти* и *Време зла* одазивао се са књижевничким поклоњењем: Мионици на „Мишићевим данима“, Ваљеву на трибини „Ваљевски крај у романима Добрице Ћосића“, Нишу на позив ученика Гимназије „Светозар Марковић“... Пред културном и јавном елитом грчке престонице Добрица је рекао да су његове књиге преведене на тридесетак светских језика, али да је најсрећнији што је роман *Време власи* штампан на грчком, јер Грчку сматра другом отаџбином.

И док се свет дивио Добричиним књигама, „правдољупци“ из Хага и њихови налогодавци отишли су најдаље: позвали су Добрицу да сведочи у процесу Слободану Милошевићу. Позиву се није одазвао, него је и позив и свој одговор „суду“ послао председнику српске владе Зорану Ђинђићу, који је изјавио: „Писац *Времена смрти* наша је национална величина првог реда, па нико не би требало да буде у искушењу да га ни за сведока позива на начин на који се да сведоче позивају криминалци...“

А када су 24. марта 1999. године на Србију кренули бомбардери 19 најјачих земаља света, Добрица подиже глас:

„Опстанак нас приморава на најтежи патриотизам – на спремност за одбрану и храбро подношење несреће. У овом бесмисленом, геноцидном рату победник може бити само његова жртва – Српски народ... Косовско питање је претворено у америчко питање...”

О том „малом светском рату против Србије“ још је рекао да ће се тај рат памтити као „рат савршено организованог лагања и тоталног бешчашћа. У том рату ниједан од ратовања није испољио част и достојанство... Са политичарима и генералима, портпаролима и новинарима, лагали су и научници, писци, уметници, професионални миротворци, плаћени борци за људска права и црквени великодостојници.“

...Двадесетпетог октобра 2003. године, наша Школа је славила 190 година живота. Због болести супруге, није могао да се одазове позиву. Писмо које је послао доживео је као свој домаћи задатак који су му за овај Дан задали његови давни учитељи, и на крају писма рекао:

„Ја сам у овој Школи стекао нека основна знања за смислен живот.

Од учитеља Стевана Недића и учитељице Персиде Поповић, научио сам азбуку и основе граматике српског језика на коме сам написао своје романе и друге књиге.

У овој Школи сам стекао свест да је свеколико људско знање потребно опстајању и напредовању, садржано у књигама.

У овој Школи сам појмио да је Слобода одредила судбину српском народу.

У овој Школи сам наслутио врлине и мане, моћи и немоћи људи на српској земљи.

У овој Школи сам схватио да је тежња да се буде међу најбољима, највиша људска вредност.

Ја сам постао Писац и зато што сам у овој Школи поверовао да је то најтеже постати.“

Деветог марта 2005. године умрла је Добричина супруга Божица. Остао је без верности која нема замену; без кућног „дирека“; без првог читаоца романа у рукопису; без најискре-нијег критичара. На ту вест вратио сам се свом управитељству нашем Школом и сећао се једног Добричиног писма: Божица је у школу пошла пре времена. Учитељ је питао за име а она је одговорила „Ја сам Божица“. „А како ти је презиме?“ Божица је слегла раменима. „Онда иди кући и питај маму и тату да ти кажу презиме.“ Божица је отишла, баба Гина јој је рекла да је њено презиме Ђулаковић, Божица се вратила у школу, казала презиме, учитељ се насмешио, деца се закикотала, а Божица је поруменела од стида и села у прву клупу. „Са тим лепим стидом“, каже Добрица, „започело је њено школовање. Са срећним осмехом, мени је саопштила да је историју уметности дипломирала са десетком“.

Сахрањена је 11. марта на Новом гробљу. У раку сам јој сипао прегршт земље из њене дреновске авлије. Да је брани од иловаче у највећој престоничкој њиви.

Исте године, 14. априла, Академијина Библиотека и Издавачко предузеће „Филип Вишњић“ представили су Добричина Дела у 25 књига.

А 25. октобра те године, после 37 година, дошао је у своју Основну школу, слушао децу како причом о Учитељу Кости Думовићу и његовим ђацима славе своју Школу, па ганут заветовао кћер да се брине да са оне биографске стране сваке његове књиге никад не изостане реченица: „Добрица Ђосић је завршио Основну школу у Великој Дренови.“ На првој Књизи Сабраних дела која је тада предао Школи написао је:

„Ђацима и наставницима Основне школе у Великој Дренови у којој сам научио српску азбуку и појмио свети књиџа, са жељом да у мојим књиџама пронађу истине које ће их подстићи да служе људском добру и Србији, да се поносе својим завичајем и њрецима, да им слобода и достојанство буду највеће вредности. И знање! Знање!“

Октобра 2005.

Добрица Ђосић

Почетком лета 2007. године, другом књигом *Време власџи*, окончао је роман свога доба, роман реку о Преровским Катићима. У роману је назначена идејна, психолошка и морална структура титоизма и његове власти, а Душан Катић, човек власти и књижевни јунак романа, у својој „Хроници наше власти или како смо постали оно што јесмо“ спори се са Пишчевом тезом (не бих могао рећи неосновано) из Прве књиге по којој је власт установа насиља и ограничења слободе.

У Трстенику је, 16. октобра 2008. године, на књижевној приредби „Савремена српска проза“, 25. по реду, разговарано о „књижевном портрету“ Добрице Ћосића. Разговарали су: Светозар Кољевић, Богуслав Желињски, Мирослав Егерић, Душан Берић, Миодраг Радовић, Милан Радуловић, Предраг Палавестра, Марко Крстић, Гојко Тешић, Радован Бели Марковић... Имао сам срећу да „Гласом из Прерова“ учествујем у разговору, да при крају обавестим да је Добрица те године, као и сваке раније, Библиотеци коју је основао, поклонио хиљаду књига из своје библиотеке, међу којима је и његов последњи роман са драгом и болном посветом која гласи:

Ја, син Милкин и Жикин, и унук Јефџимијев, Добрица Ћосић из Велике Дренове, где сам завршио Велику школу живоџа и сџекао она знања која има у Србији само Велика Дренова, најписах и Време власџи, друџу књиџу, и дарујем је Парџизанској библиоџеци, мојим Преровцима, са нагом да ће у овом роману џронаџи и неку људску, дреновску судбину, да засветџи у џи-ховом џамђењу и џамаи која их оџкољава. Сарадник библиоџеке:

Добрица Ћосић

Два пута сам прочитао ту књигу и оба пута дуго остао замишљен над последњом реченицом...

„Између те реченице и оне којом је 1951. започело *Далеко је сунце*, на 6238 страница романа, преко Србије и њених путева и беспутица, изаткана несаницом и сузама у многим сванућима, и исписана ћирилицом и *руком која мисли*, пружила се реченица о српској судбини у XX веку. У библиотеци српског језика, о тој судбини не нађох већу књигу ни моћнијег писца.“

Тада, у Трстенику, Добрица је говорио о „Српској кривици“ и рекао:

„Ми не можемо оздравити као нација ако савесно не проговоримо и о својим заблудама и злочинима које смо чинили у Другом светском рату, грађанском рату, титоизму, Милошевићевом режиму, ратовима са Хрватима, Муслиманима и Албанцима... Ако сви ћутимо сви смо криви. Треба прво да разговарамо сами са собом и сагледамо се истинито, па тако самосвесни да ступимо у дијалог са светом...”

Још у току рада на Сабраним делима, Добрица је сређивао и своје *Пишчеве записе*. Ти записи, на 2000 страница коначно сабрани у шест књига, од 1951. до 2000. године, са заједничким именом *Лична историја једној доба*, својеврстан су најреалистичнији Роман Пишчевог доба, са мноштвом ликова и Главним јунаком.

Као и друге Добричине (назовимо их тако) публицистичке књиге, ни *Лична историја* не би била каква јесте без Добричиног драгоценог сарадништва са ћерком Аном, доктором књижевних наука, марљивом радилицом наслеђеног и стеченог књижевног дара и најлепших својстава предака Мајкине и Очеве лозе. Таква се нашла и у очевим књигама; такву смо је, 27. маја 2005. године, дочекали у Очевој и Мајкиној Школи и Библиотеци, када је на дужности председнице Управног одбора Задужбине Десанке Максимовић предводила учеснике научног скупа у циклусу „Десанкини мајски разговори“ и, надам се, родитељима и њој отворили чест. Родила је ћерку Милену и сина Николу – Божици и Добрици унуку и унука. Милена је завршила књижевност а Никола правне науке.

И ово сведочење о Добрици, од 1991. на овамо, мако-лико непотпуно, не би ваљано служило намени без истицања Добричине непрекидне бриге за Косово. Записује се у дане близе Видовдану 2013. године, када је обзнањена књига *Косово 1966-2013*. допуњена записима насталим после 2004. године када је настало њено прво издање. И та оба издања приредила је Ана Ћосић Вукић, одабраним текстовима и записима о косовском питању и српско-албанским односима из Добричких књига, дневничких бележака и архивских докумената.

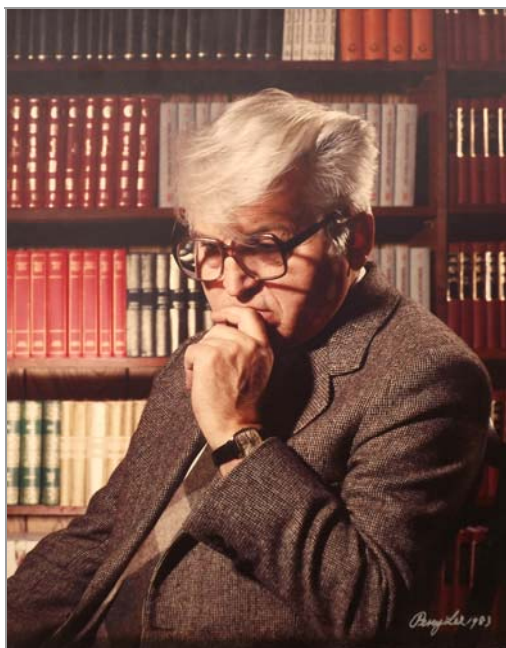
Уводом „Ћосићев косовски бој“, књизи нас је привео њен издавач Манојло Вукотић, речима Добричине муке за косовску истину: „Његов косовски бој почео је тамо далеке 1966. године... Ћосић се одметнуо од своје партије. Од система и државне политике. Од српског вођства. Тадашњег и свих будућих. Све је напустио и само је Косову остао веран. Пола века... Сву своју људску, политичку, литерарну, полемичарску, државничку, националну, страст излио је, искалио у идеји да Косово и Метохија морају да остану Српска земља. И када је први, и дуго једини, предлагао да се та старовековна покрајина подели (*ослободимо Србију од Косова, одбранимо Србију од албанске варваризације, извршимо разједињавање Срба и Албанаца по принципима историјског и етничког права...*) **бранио га је**. И не само Косово него цело српско национално питање.“

Било је реалних прилика да се то оствари али Добрицу нико није послушао. Данас је и то касно. Са Косовом се губи и српска етничка земља, од Зубиног Потока са Ибарском долином до Рашке и јужна страна Копаоника. А може се наслутити шта ће бити даље. „Незналице историје не могу да воде Србију“, са болом закључује Добрица Ћосић.

Много добрих речи изговорено је о Добричиним Књигама од стране књижевних величина из света и нашег језика. Преписаћу само ону коју је казао један од највећих европских слависта, професор на Сорбони Жорж Нива: „...Имам утисак да је Добрица Ћосић који је био демијург четири времена – смрти, зла, власти и обмане, желео да овим последњим временом наметне неку врсту романескне покорности... Времена се смењују, слепила историје настају и нестају, звук се шири јабучарима Прерова и свих Прерова Европе, али писац који је прешао огроман Зодијак људског – мирује: точак романа окретаће увек и увек млади људи који ће улазити у књигу и читати вас, Пишче.“

Дана 18. маја 2010. године, у Москви, Добрица је постао први добитник награде „Пушкин“ за изузетне заслуге у књижевности, у оквиру Првог словенског форума уметности „Златни витез“. А 17. јуна исте године у Амбасади Русије уручена му је јубиларна медаља поводом „65 година победе у Великом

отаџбинском рату од 1941. до 1945. године“ којом је одликован по указу руског председника Дмитрија Медведева. Свечаном уручењу од Дреноваца били су присутни Добричини брат Богосав и братанац Александар, Вукоман Петковић и Милан Радић.

Академик
Добрица Ћосић

И једно признање од наших Прекомораваца: Завичајно друштво из Старог Трстеника подарило је Добрици „Велику моравску повељу“, „за велико књижевно дело о српским временима двадесетог века, и за његово човештво у свим временима“.

И, на крају, који није крај:

Недавно, у разговору са књижевником Радославом Братићем, Добрица је рекао: „Нисам стигао да напишем још три замишљена романа и легенду о Светом Максиму Капсокаливиту, светогорском монаху из XIV века који је по Атосу градио и палио саграђене цркве...“

Овим исказом и себи је присвојио право на речи Стефана Цвајга из студије о Достојевском: „То што не можеш да завршиш, то те чини великим.“

ДАНИЦА И. ЋОСИЋ
1922-1973.

У свакојаком своме животу, и Велика Дренова имала је људе који су били њени добротинитељи. Било је у њој тежака вазда спремних да својим воловима узору сиротињску њиву, учитеља који су живели само да описмене децу и науче их да воле Отаџбину, ковача чије су мотике прекопале све винограде на Брду и све њиве у Долини, писара који су бесплатно истеривали неправде, воденичара који су млели без ујма и заматак проје преносили до обале, људи који су, да спасу човека, без премишљања скакали у Мораву. Било је дакле и Дреноваца спремних увек и само добро да чине људима. Како је време пролазило изгледа да су се такви људи редили, па је драгоцене било њихово постојање а потреба да им се памћењем укаже част и поштовање бивала већа.

На понос Дреновин и за њену срећу, томе ретком људском соју припада и Докторка Даница Ћосић. О њој ће се будући да је она савременик Књиге о нашој и њеној школи, говорити документима садашњег живота. Само, она је Дренови служила онолико верно и фанатички одано колико је незахвално ономе који се подухватио да причом о томе остави траг. Просто због тога што је Даничино лекарско дело од оне врсте добра која не могу да стану у причу, прича за њих нема веродостојну моћ.

У 70 година постојања дреновског лекарства није Даница само најдуже овде била доктор. И за тих 17 година у Дренови, и за оних 13 у Крушевцу, и за свих оних откада је формално напустила ординацију, лечила је дреновски свет и бдела

над његовим здрављем начином у коме учествује знање првога реда, савест вишега реда, пожртвовање највишег реда. И поврх свега нека дирљива, стара брижност коју је за сву чељад велике задруге поседовао патријархални домаћин.

Даничин отац Исидор Ћосић и његов старији брат Гвозден, синови дреновског кмета Милана Ћосића, још су живели у задрузи када се 6. јула 1922. године у тој кући родила Даница. Домаћинским владањем на земљи и дућаном у Дренови који је водио отац Исидор имала је у међуратном времену та задруга више од већине сеоских кућа, што је значило доста, али и строго уважавање дужности и поштовање реда све чељад, наравно и деце. Од свих тих дечијих радних дужности највише су Даницу привлачиле оне у Ливадама, поред бело жуте, и у целом кључу најлепше, ћосицке колибе. По ваздан је тамо ишла за коњем Путком чијом се снагом окретао долап и у дугачком летњем дану поливали поврће и калемови. У смирају дана, кад се јасикама и јасењу у ливадама истопе сенке, пела се Путку на леђа и путем према кући маштала о хајдуку Ћоси, родоначелнику најбројније сеоске лозе, који је у неко старо време, кад су пред зулумћарима сви Дреновци измакли у Срем, са братом Чуљом остао на огњишту и око Мораве са Турцима чинио бој. Необична је била та наклоност девојчице према коњима, тим племенитим животињама, и одважност да на њиховим леђима јури Дачином пољаном и Ливадама. Село се на ту слику било свикло и касније кад је Даница одрасла било му лепо да је гледа на коњу у њеним обиласцима родбине у селима око Дренове.

Даничин први учитељ био је Стеван Недић кога је у разреду наследила учитељица Персида Поповић. Под кровом до-трајале старе школске зграде тих година деци није било безбедно, те је Даничин разред учио у Кривој Бари у кући Божи-дара Настића. Када је 1934. године започета изградња нове школе, Даница је већ похађала крушевачку Гимназију коју је завршила ратне 1941. године.

Жељу да студира медицину морала је да одложи до конца рата. На Београдски медицински факултет уписала се 1945. године, али је усред студија, својом судбином у времену

зла, три године од њих одсуствовала. Тако је њен долазак у дреновску ординацију, без њене кривице, закаснио за седам дугих година.

У току рата Даница је припадала омладинском покрету који је пружио отпор окупатору и тежио социјалистичком друштвеном поретку. Опредељење њене дреновске генерације претежно је било партизанско, комунистичко, праведно и слободарско. Као примеран ђак тог разреда, сејала је комунистичку идеју и веру у Русију, тајно растурала пропагандни материјал, плела тајне везе са својима, прикупљала храну, одећу и санитетски материјал за партизанае на Јастрепцу. Успела је да умакне четницима када су је на путу од Трстеника према Дренови, у лето 1944. године, ухватили у једној илегалној акцији. У партизанае, на Јастребац, са повећом групом младих Дреноваца отишла је у јуну 1944, носила енглеску пушку, водила борбе са четницима, видела смрт партизанке Радмиле Ћосић, октобра те године сишла у Крушевац, постала члан Комунистичке партије.

У Београду је, журећи да се што пре врати у Дренову и настави велико дело лекара Љубодрага Ћорића и Радомира Љутовца, учествовала и у пословима свога времена, опажала како се опходе вође револуције, у шта се промећу идеали њене генерације. Кад је наступила 1948. година и Титов сукоб са Стаљином, истина о совјетској Русији у доживљају и свести српских партизана још је била у сфери бајке, Даница је стала на руску страну, и у Рамском Риту, на Голем отоку и Светом Гргуру, од јуна 1949. до марта 1952, провела тридесет и три месеца.

Са њом је тамо било још седамнаест њених другова из дреновског партизанског разреда. Земаљску правду као невини идеал коме се жртвовало све, и љубав према Русији тамо је требало платити системом „топлог зеца“, пити из крвавих шака сопствену мокраћу, унижавањем и обезличавањем испод сваке мере, уништењем језика и његовим свођењем на реч „банда“ као појам за властито биће, са покајничким погледом у земљу у „музеју живих људи“... А неки живот тек је требало започети.

После се вратила на свој факултет, завршила га 1955. године, на стажу у београдским здравственим установама провела годину дана и 1. јануара 1957. године, кад јој било 35 година живота, дошла у Дренову да јој постане и остане Докторка Дана Ћосић.

У време кад јој се Докторка Дана вратила, Дренова је била седиште општине (комуне како се тада говорило) за подручје од Беле Воде и Брајковца до Риљца и Мијајловца у коме су простору, Коњух, Милутовац и Медвеђа, уз Дренову, као природна средишта били од давнина. Свеукупни морал и радни полет од поратне захукталости још нису били смалаксали, сви заједнички послови радили се да се најбоље ураде, нико није питао плаћа ли се то и колико, нико није гледао на радно време, у свим колективима махом је био млад свет, пуно се дружило и друговало, све скупа, једно мило време. За Голи оток се знало али је он већини био далеко, а они који су се отуда вратили ни најближима нису причали шта их је снашло.

Ординација Докторке Дане била је у приземљу Дома старе Здравствене задруге. Особље су, уз њу, чиниле бабица Даница Јанићијевић, медицинска сестра и администратор Милкана Милић и чистачица Душанка Несторовић. Апотеку је водио фармаколог Крагујевчанин Станиша Магдић. Доста година касније, о томе почетку Докторка ће дати овакву слику: „Дом је без воде, оскудева се у инвентару, стетоскоп је једино дијагностичко средство, терен се обилази пешице, вакцинације и систематски прегледи деце сва су превентива, за превоз хитних случајева до болнице, Општина уступа тек набављен и једини аутомобил“.

Општина и председник Ђорђе Мутавцић, иако у оскудици, првенство дају Данином здравственом програму, па се, 1958. године у Милутовцу и 1959. у Медвеђи, отварају амбуланте са лекарем, медицинском сестром и бабицом. У Дренови, исте 1959. године, Докторка формира сталну стоматолошку службу, коју је све до 1988. године, када је отишао у пензију, носио одличан стручњак и врстан интелектуалац Небојша Станковић. Године 1960. здравствена служба Доктор-

ке Дане набавља рентген, а три године касније, самодоприносом народа, и амбулантска кола; увећао се број здравствених радника.

Развојем службе и хватањем корака са временом расте углед дреновске здравствене установе али се није по томе постигнућу на даљину прочула Докторка Дана Ћосић. Тај глас створе нека друга, лекарева и човекова својства, за којима у њену ординацију долази народ из Левча, Темнића, Топлице... Уз тај глас пристају и стручне потврде здравствених установа од Крушевца до Београда, па се Даниним угледом гради и, за Дан ослобођења 15. октобар 1966. године отвара, нови здравствени објекат. Објекат се посвећује палим борцима народно-ослободилачког рата, има централно грејање, воду, савремену ординацију, лабораторију, зубну ординацију са зубном техником, рентген-салу са новим рентгеном, апотеку... Око објекта се формира парк са растињем, травњацима, цвећем, стазама, клупицама, корпицама... За успомену на брата Љубодрага, дреновског лекара у међуратном времену, Патријарх Герман Ћорић поклонио је те године фотоколориметар, најсавременији уређај за комплетну лабораторијску анализу.

Није се на томе зауставила Докторка Дана Ћосић. Да за млађе сачува Дом Здравствене задруге и сећање на његове неимаре, ратнике са Солунског фронта, и прошири поље за рад у оквирима позива, преуредила је из темеља она стари Здравствени дом и, уз два стана за здравствене раднике, у њему оформила: саветовалиште за мајке и децу, деčју амбуланту, демонстрациону кухињу, простор за патронажну службу, саветовалиште за труднице и контрацепцију, кинофицирану салу за здравствена предавања, курсеве, течајеве. Уз присуство народа у великом броју и бројних здравствених угледника и званичника из Београда и ове околине, тај је објекат отворен 24. октобра 1971. године којег је дана obeлежено пола века постојања здравствене службе у Великој Дренови. Здравствени колектив имао је те године 17 радника.

Кад је саздала овакву целину за савремену праксу медицинске науке у свом селу, Докторка Дана је у Дренови остала још три године. После је прешла у Крушевац и у „Жупском

рубину“ била лекар још 13 година. И свих тих година, и после, врата њене крушевачке ординације и њене куће Дренови су била широм отворена, и Дренова је кроз њих свакодневно пролазила.

Ни докторки Дани Ћосић ни оном многим свету који је код ње одлазио за лек, није било од нарочитог значаја када је она, из „Рубина“ 1977. године, стекла стручни степен специјалисте опште медицине. Сваконоћним тихим праћењем струке она је вазда припадала оној врсти специјалиста која је то и без формалнога реда.

А нигде не постоји врста специјализације и науке која лекара научи да се болесником бави и у сну и која га обавезе да се свакоме, и било коме, одазове у било које доба дана и ноћи, и свакога дана и сваке ноћи. Из истих стопа невољнике је сама водила у више здравствене установе, предавала их у руке лекарима у Крушевцу, Бањи, Краљеву, и обилазила их док не оздраве. Тако је чинила Докторка Дана Ћосић, по томе су је знали, уважавали и поштовали људи њене професије око-ло Дренове.

Узме ли се на знање да је она сваку дреновску, селиштанску и страгарску кућу простудирала и са генетске и патолошке стране, да је знала да приђе са благотворном мером присности, а увек остане на потребном одстојању, да је умела и са децом, и сељанкама вечним мученицама, да је по посебном свом унутрашњем налогу олакшала старост дреновској целој генерацији солунских ратника, да је многе излечила својом, Данином, чудотворном псовком, да је патила од потребе да помогне бескућнике, незбринуте и бедне..., мора се размишљати о силама које некога учине таквим и у времену кад таквих остане мало. У Данином случају то је свакако њен смисао да тачно прихвати, 23 века стара, начела хеленског лекара, може бити и доследност, упркос свему, младалачком завету моравских скојеваца, и хумана освета злу које је много испатила. Овде је, можда, све то имало своју меру утицаја, но ипак ће бити да је пресудило оно са чиме се она родила и чему се од малих ногу свикла упијањем етичких норми старог сељачког света коме су основне биле две вредности: поштовање човека и рада.

А хајдучки је умела да подвикне кад се у служби наруши ред, и потом зачас све доведе у ред; у пролеће, кад се рано испразне чекаонице и свет размили по кључу, да са особљем око амбуланте сади и полива цвеће; много части да учини свакој кући коју удостоји присуством на славама и весељима; све око себе, и себе, да разнежи у летњим вечерима на седељкама у Реци, на Белом брду и код Црквенка у Равницама, и да заплаче кад је на одласку у пензију 1987. године Дренова у њену част приредила свечаност и уручила јој Повељу признања и захвалности за велико дело које је целог живота улагала у здравље народа.

Изломљена тешким и страшним животом Докторка Даница Ћосић живи данас у Крушевцу али се са Дреновом разговара свакога дана.

*

Животни век Велика Докторка завршила је у свом стану у Врњачкој Бањи, после дуге, тешке болести, 19. августа 1991. године.

Са ошкривања бистре др Данице Ћосић

Сахрањена је 21. августа у дреновском старом гробљу, пратњом, у Дренови, дотле невиђеном. Од Цркве до гробља народ је однео на рукама. Пред црквом сам јој држао посмртно слово које се завршавало речима: „Частан живот и лепо име светлеће јој се онолико колико се над њеним дрењачким пољем и ливадама буде светлела Звезда са Њеним именом“.

На гробљу је казивана песма коју је Данином животу посветила Вукосава Андрић.

Своју малу али вредну библиотеку завештала је дреновској Библиотеци. Народ Дренове и околине, 16. октобра 1994. године, у дворишту здравствене станице, уздигао је њено попрсје, рад академског вајара Миливоја Мићића. На дан откривања попрсја изведен је програм – прича о Њеном страшном и великом животу. Говорио је и бисту открио трстенички примаријус др Александар Милићевић.

О десетогодишњици и двадесетогодишњици смрти, село је у Цркви присуствовало опелу, а на гробљу парастосу.

Није имала породицу.

Биста др Данице Госић

БОРЂЕ М. МУТАВЦИЋ
1923-1976.

На дан сахране Ђорђа Мутавцића, 24. новембра 1976. године, гомилали се по небу тамни облаци и промицао крупан снег. Из целе околине слепо се тога дана у Дренову свет: сељаци и чиновници, професори и привредници, политичари и писци, новинари, сликари, глумци, сви који су знали и по нечему запамтили Ђолу Мутавцића, а на дреновском гробљу, први пут откад оно постоји, говорена је Змајева песма „Светли гробови“. Говорио је Медвеђанин професор Момир Брадић.

А Ђола Мутавцић, осим наше дреновске, са четири разреда, није имао друге школе. Њу једину, од 1931. до 1934. године, учио од учитељица Надежде Ристић и Милице Катунца и од учитеља Стевана Радојичића, у кућама Симе Мандића, Мицка Мутавцића и Ђоле Драганца.

Столарски занат, у предратно време, Ђола је учио код Љубомира Радића (Љубе Малога) који је познавао душу срчевине и чамовине и коме то, али ни ретку својеглавошћу и поуздану процену свега и свакога, није оспорио нико. У ратно време Ђола је припадао скојевској групи коју је водио Радмило Пантић, припадао генерацији коју је створио и судбински одредио рат.

Био је први председник Уједињеног савеза антифашистичке омладине Србије (УСАОС) у Дренови 1944. и 1945. године, кад је омладина брала жито на њивама тек нешто старијих вршњака који су били на Сремском фронту, у кафани Душка Петровића спремила и давала приредбе, у читалачким групама читала *Како се калио челик* и журила по несвршеним

пословима у младој слободи. После се нашао у Срезу (трстеничком), био тамо организациони секретар Среског комитета и потпредседник у два Среска одбора. У то доба електрификације и индустријализације градила се и „Прва петолетка“, запињало се, и Ђола је запињао, и радило и дању и ноћу; истовремено био је то и период информбироа и откупа у коме се догодиле несреће, много шта ставило на пробу и довело у питање, па се тако стицала и позиција за учествовање у деоби заслуга и грехова.

Сам је тражио да се врати у Дренову, 1955. године, кад је она постала седиште комуне са 19 села. Ђола је био њен први председник, и одатле почиње онај његов период који ће му онолико света довести на сахрану и „Светле гробове“ на његов гроб.

Сиромашна је била Дреновина комуна председника Ђорђа Мутавцића али била лепа најбољим школама у срезу (тада крушевачком), најбољом здравственом службом докторке Дане Ђосић, књижицама и читаоницама, домовима културе и Народним универзитетом у Дренови, земљорадничким задругама, специјализованом организацијом за производњу калемова у повоју... И све је то радило добро и изгледало лепо, и све је то било у вољи оних који су радили и оних за које се радило, и свакоме је било стало да се резултатима радује и њима хвали, и било је много приредби, такмичења, смотри и прослава, и све се то знало и у околини. И долазили су људи да виде, и срели су, чули и упознали Ђолу Мутавцића, и били освојени, заплењени, чашћени његовом појавом и оригиналношћу, и клањали се, честитали, писали..., и име Дренове проносили светом.

Основао је Ђола у Дренови „15. октобар“, предузеће производа од пластике, и „Прогрес“, предузеће производа плетених од прућа, и саградио велику школу у Милутовцу, и још пет малих, и док се градиле носио бетон и фарбао прозоре, и све ове велике зграде у Дренови, и зграду Општине, и треба оставити траг, да знају деца, да у школама није одувек било централно грејање па ни пара за дрва, али да је постојао

председник општине коме је прва брига била да се заложе све пећи у свим учионицама од Брајковца до Божуревца, иако у његовој кући неће бити заложена ни једна, и да је тај председник имао најпоштованије школе у срезу а на партијски конгрес ишао у туђем оделу.

А било је и у Ђолино време злонамерника и кривотворника који су наопако видели, и једино по несрећним душама и кривим очима. У то његово општељудско, родољубиво и од личног увек прече, људи просто нису умели да верују, наградили га незахвалношћу, ту негде за њега је започела да ради и његова смрт.

Моје радно сарадништво са Ђолом Мутавцићем започело је 1965. године, кад су њега биле мимоишле све функције у власти и политици али не и она непролазна: рад за опште добро, кад је отишао у пензију и посадио виноград у Дачиној пољани, а ја дошао да руководим дренавском школом. Изненађивао ме смислом за питања школске организације, уређења школске средине, сарадње са селом. Тих година смишљали смо Партизанску библиотеку у којој се сви послови радили бесплатно а чланарина плаћала „према свести, части и могућности“, Ђола јој био први председник. Ничим никад није условљавао свој допринос, „кад ви кажете, ја увек могу“ говорио је, сваком задатку стратешки приступао и радио га упорно и тачно.

Умео је да говори да га слушају, и да ћути. Умешан у сваком друштву, сигурно и питао и причао са академицима и професорима универзитета, и исто прихватао разговор о резидби са сељацима. Људе је мерио аршином срезаним да измери њихов допринос заједништву и вишем циљу, по томе их усвајао за пријатеље, отварао им капију и кућна врата, посађивао под орах, кад другог није било јео са њима печен кромпир и пио вино, њихово бављење у свом дому претварао у празник...

Ђолина нарав поседовала је особине за лепе почести. И романтичарски визионар, и сељачки бистар и мудар био, и душа му имала нешто од песничке грађе. У занети дух и

чудесну неку топлину увијао је и љуљашку на ораху за прве унучиће, и радни сто од јапије старе куће на коме постају Добричини романи, и колибу у Дачиној пољани на којој су увек отворена врата и у којој за свакога борава флаша са ракијом, и упор којим је, кад је то било опасно, 50 људи из Дренове и околине учланио у Српску књижевну задругу и заслужио њену медаљу, и псовку онима што су, зарад новог живота, дошли да му наложе уклањање последње воденице на Морави, и окаснело писмо ратницима на Солунском фронту, и ону реченицу коју сам дословце упамтио: „Па ја сам их навек грдио што не граде, не смем сад да им не дам“, кад је пустио да му се посече орах са љуљашком и у двориште зађе са „Плантажином“ зградом.

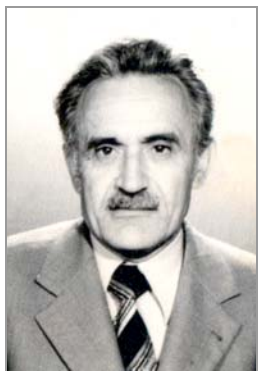
Урадили су се у Дренови и после Ђолине смрти добри послови. Али је тим добрим пословима до њихове пуне висине увек фалило онолико колико се његовим одласком изгубило, па му дугујем признање: У свим данима и ноћима Велике Дренове после Другог светског рата, за њено колективно добро, Ђола Мутавцић је од свих нас најдуже и највише био будан.

Ђорђе Мутавцић рођен је 11. августа 1923. године, од мајке Даринке и оца Милутина Мутавцића.

*

Штета је за Велику Дренову што је живео мало. Само нешто више од 53 године.

Са женом Зором родио је кћер Загорку и синове Милића и Драгана. Загорка се удала за Тунижанина и има своју породицу Хедија и Зенеб Бен Амор. Милић има кћери Весну и Невенку а Драган сина Ивана и ћерку Ану.

РАДОСЛАВ Б. ИГЊАТОВИЋ
1926-2006.

Подаци за поменички животопис Радослава Игњатовића међу последњим су, ако не последњи, које сам у овом кругу мога труда докучио. Ти ме подаци, особито својом радном професионално-научном страном, задивили и уплашили. Задивили до патриотских суза, како је са мном било током готово целог овог рада, а уплашили јер се могло догодити да Књига остане без тог животописа, и што, ако се у Досином случају то избегло, никако не значи да се нећу огрешити о људе и дела које нисам сазнао а којима је овде било место.

Схватање животног пута Радослава Игњатовића изнова ми о нама утврдило старо уверење: Док су се ђаци дреновске Школе који су остали у селу нечувеном марљивошћу предали раду на њивама и у виноградима по чему се прочули далеко, дотле су други наши људи, идући за животним судбинама и радним позивима, по беломе свету постизали дела којима се уграђивали у врхове човекове службе добру Отаџбине и тако на светао начин проносили име своје прве Школе и свога села. А то како се према неким од њих, и у нека доба, опходили они који се у тој Отаџбини именовали као владоци, нешто је сасвим друго, како се и на примеру живота Радослава Игњатовића показало.

Радослав се родио 7. октобра 1926. године од мајке Симке и оца Божидача Игњатовића. У првом и другом разреду дреновске Школе учитељ му био Влада Ристић, а у трећем и четвртм Љубиша Маџарац. Гимназију је потом започео да учи у Крушевцу али му рат ту школу прекинуо. Као припадник

народноослободилачке војске, у октобру 1944. године, распоређен је у Команду места у Трстенику, примљен је тамо и у Савез комунистичке омладине Југославије (СКОЈ). У септембру 1945, пошто му је уважена молба за демобилизацију, наставио је крушевачку Гимназију коју је, градећи за време ферија пруге „Брчко – Бановићи“ и „Шамац – Сарајево“, завршио 1947. године. Исте се године уписао на Технички факултет Универзитета у Београду.

Спремао се за почетак студија у трећој години када је, као „информбировач“, у августу 1949. године, био ухапшен. У затвору у Крагујевцу и на Голом отоку, до априла 1952. године, провео је 32 месеца. О тим „нашим“ истражним затворима мало се прича, по нешто се сазна из романа *Трен 2* Антонија Исаковића, али су та три крагујевачка Досина месеца били такви да је чак и Голи оток после њих „доживео као препород“. А голооточки „препород“ „препородио“ га таман за тамошњу болницу у којој је провео шест последњих кажњеничких месеци, у коме је времену управа логора његовима у Дренову јавила његову смрт. Ипак је дошао кући и донео овде 48 килограма телесне тежине и велико трајно оштећење на срцу. Шта је донео на души, знају он и Бог.

Па се човек и по другим судбинама, као и по судбини докторке Данице Ћосић, увек запита откуда човеку толико воље и моћи, и откуда онолико воље и моћи и Доси Игњатовићу да одмах настави студије на Рударском факултету, да 1955. године постане дипломирани инжењер рударства, и да као најбољи студент у генерацији добије награду Београдског универзитета. И откуда му, иза тога и све до данас, онолика воља и снага за домете у рударској струци и науци о којима ћу надаље сведочити, по свему мање спретно него што ти домети заслужују, и мање, на њихову штету, праведно но што сам, из разумљивих разлога, то могао у области школске науке Досиног рођеног брата Родољуба Игњатовића.

Од 1955. до 1958, у Руднику хрома и антимона „Лојане“ код Куманова, био је главни инжењер и технички директор рудника. Од 1958. до 1960, у Предузећу за истраживање и

експлоатацију минералних сировина „Градина“ у Рашкој, био је технички директор Предузећа. Од 1961. до 1963. и од 1966. до 1974. био је директор Рудника магаезита „Бела стена“ код Баљевца на Ибру, а од 1963. до 1966. главни инжењер за развој краљевачког „Магнохрома“.

У рударској својој пракси и рударском животу, начином који знају само рудари, за сва та времена Доса је истрајавао и знаменитим доприносом рударској науци. Таквим радом, на Политехничком Факултету у Мону у Белгији, стекао је у међувремену диплому доктора наука, и, од 1974. године, на Универзитету у Београду, звање редовног професора Универзитета, и катедру на Техничком факултету у Бору.

Од 1956. па до ове 1991. године, за руднике, рударско-геолошке институте и бирое у Македонији, Босни и Србији, те у Француској, Белгији, Аустрији, Италији и Грчкој, са угледом светског експерта, на краћи и вишегодишњи рок, учествовао је у спровођењу 23 експертизе и стручне консултације, међу којима је, од 1958. до 1963. године била и она која се тицала „Истраживања минералних сировина у срезу Краљево“. На међународним конгресима у Француској, Енглеској, Немачкој, Турској и Румунији, сам или у коауторству, имао је десетак саопштења која су објављена у стручним публикацијама тих држава, и, од Брезовице и Бора, до Београда и Бледа, петнаестак саопштења на југословенским симпозијумима и конгресима.

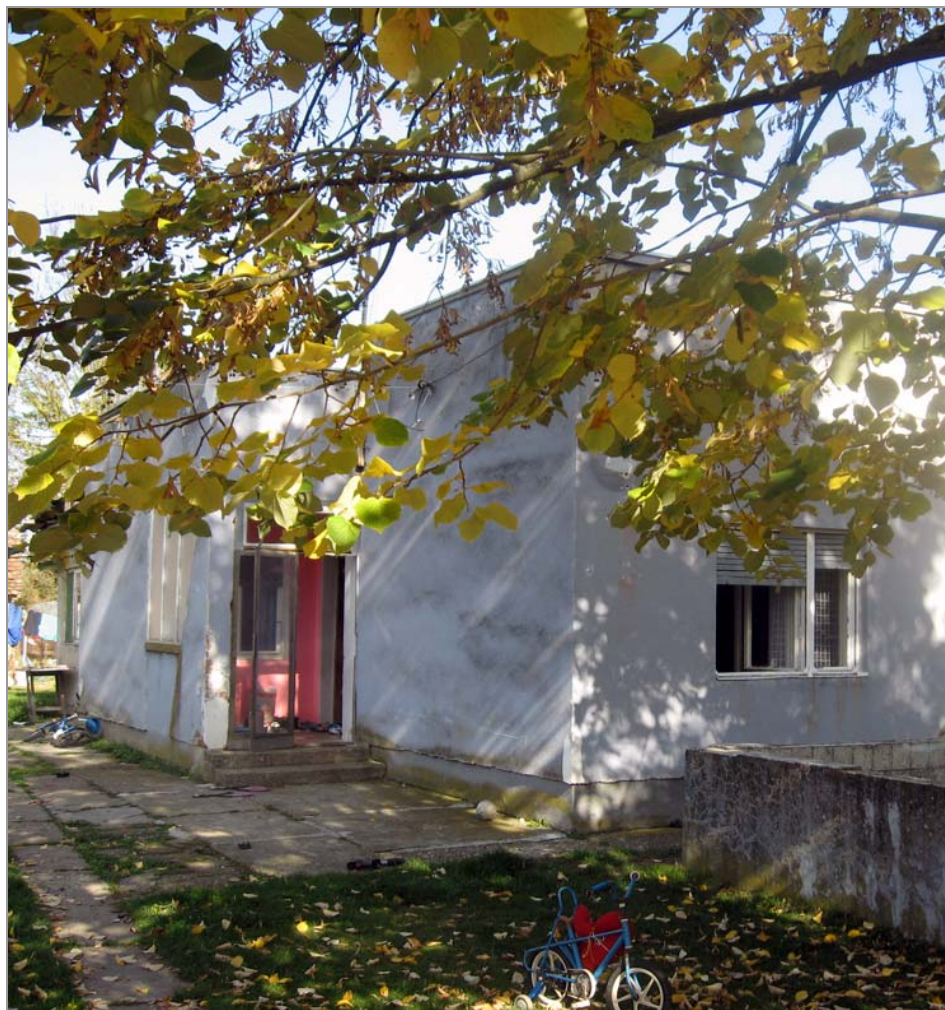
У поводу патената који су одобрени у иностранству, тамо је, у Бечу, Атини, Берлину, Сиднеју, Риму, Мадриду, Паризу, Лондону, Прагу, Сао Паолу..., публиковано 17 Радослављевих списа, а у Југославији су одобрени следећи његови патенти: „Поступак за гравитацијску концентрацију у густим течностима и суспензијама“ (остварен у 4 иностранна и више домаћих предузећа, института и лабораторија), „Поступак за концентрацију магнезита у тешким суспензијама...“ (остварен у два иностранна и једном домаћем предузећу), „Поступак за гравитацијску концентрацију ситних класа минералних сировина...“ (у фази истраживања).

У Белгији су, 1971. године, објављене две Досине научне монографије; београдска „Савремена администрација“, 1980. године, штампала му монографију *Теорија концентрације минералних сировина*, а Технички факултет у Бору, 1983. године, издао му књигу *Физичке методе концентрације минералних сировина* као универзитетски уџбеник. У разним домаћим зборницима објављено је још двадесетак његових радова.

Све што је у рударској сфери урадио Радослав Игњатовић казивало га и казује као радника у првом реду српске науке о минералима и рудама, оне врсте те науке чији је извор у практичним развојним и производним програмима рударства и индустрије, и која се, поставши из тог извора, њему опет враћала. А о том Досином рударском принципу, по коме се знање струке, увећано за сопствени научни улог, веже за живу рударску праксу, боље од свега говори оних 60 његових студија и пројеката којима је био руководио, одговорни, главни или самостални пројектант. Те студије и ти пројекти вертикале су за биографију његових рударских дужности: од главног инжењера рудника па до редовног професора Рударско-металуршког факултета. По години њихова настанка сазнаје се колико је допринео Руднику, Предузећу, Фабрици, Установи, ширем простору... којима је радно припадао:

Године 1956. урадио је „Генерални пројекат за отварање рудника антимона *Лојане* – Куманово“; 1959. урадио је „Главни пројекат за експлоатацију андезита у руднику *Бисина* код Рашке“; 1962. урадио је „Главни технолошки пројекат постројења за уситњавање и прање магнезита из рудника *Бела стена* код Баљевца на Ибру“; 1969. урадио је „Главни технолошки пројекат сепарације за концентрацију руде магнезита у руднику *Шумадија* код Чачка“; 1977. урадио је „Студију извршења индустријских испитивања руде магнезита из рудника *Голеш* у постројењима *Мајнохрома* у Краљеву“; 1981. урадио је „Студију о могућностима производње доломита на Ртњу за потребе индустрије и грађевинарства“; 1982. урадио је „Програм из-

градње сепарације рудника антрацита *Вршка чука*“; 1987. урадио је „Студију о примени магнетита из *Мајданијека* као суспензоида у процесима гравитацијске концентрације...“, а списак свих студија и пројеката и цео пут Досиног рударског живота налази се, пописан, и у дреновској Библиотеци.

Кућа Радослава Досе Ићковића у Дренови

На том дугачком списку од 159 Досиних стручних и научних задатака у које је сложио неизбројане дневне и ноћне, летње и зимске рударске несанице и јаве, између свих тих

земљиних руда и минерала, најчешће је, ипак, боравила магнетијумова руда магнезит. Његовим знањем о магнезиту користи се цео свет, у тајне те руде, можда, од њега на свету нико није боље упућен.

Трудом да назрем рударски живот и дело Радослава Игњатовића стигао сам, ваљда, да назначим вредности за ме-родавнији суд. Али је мени и толико било доста да се, поштујући људе који у земљиној утроби сневају све своје овоземаљске пејзаже, поклоним Досином неимарском рударском делу.

Немоћан да о свему кажем лепше и више, утеху сам нашао у могућности да обавестим: Уз Досу Игњатовића, на Техничком факултету у Бору, као универзитетски радник успешно и виђено послује још један ђак дреновске Школе. То је Родољуб Д. Станојловић из Селишта, рођен 1. јануара 1951. године. Будући овакви наши дреновски радови имаће обавезу да и о Родољубу известе.

*

Радослав Доса Игњатовић умро је 2006. године. Урна са његовим пепелом налази се на београдском Новом гробљу. Био је ожењен са Рајком Коларевић из нашег села. Родили су два сина: Бранислава и Мирослава. Обојица живе у Београду. Мирослав са породицом, Бранислав породицу није стекао.

ДРАГОСЛАВ Д. ОБРАДОВИЋ
1928-2006.

Кад смо започињали послове на Књизи о школи, учитељ Драгослав Обрадовић већ је био на постељи, тешко оболео. Отуда се трудио да се свега сети, на праву страну упуту, опомињао ме на важне људе и догађаје. На два дана пред смрт крушевачка „Багдала“, на страници „(Не)обични људи“, објавила је причу о њему, Госа је то стигао да види, сложио се и поручио да му се то каже на гробу. 28. октобра 1990. године, на трстеничком гробљу, ту сам му вољу извршио... А спремао се био да за који дан пође у пензију: „Хоћу да се и на мојој кући пуши оцак“ говорио је док смо именовали учитељске послове које у Дренови треба обавити и који кад обично већ буде касно дођу на ред.

На почетку 1991. године, у Трстенику се, по старој традицији, држао сабор просветних радника на коме су, на одласку из учионица и под седу главу, пристајањем на све и поремећеног реда, учитељи пристали да од представника националне, и може бити „поштене“ интелигенције буду обавештени да је у српској историји постојао човек именом Растко Немањић, да је са оцем градио Хиландар, и шта је било на Врачару 1594. На тај сабор нисам отишао а да је Госа био жив због њега бих отишао и од њега тога дана чуо ово: „Па добро, јесмо ми свакојако били за Југославију и поштено служили тој идеји, али, и кад су сви Срби пристали на свакојаку Србију, да им учионице остану без Светог Саве, Доситеја и Вука, ни за живу главу нису смели да пристају српски учитељи“.

Обичан је човек био Драгослав Обрадовић, али и необичан у свом времену по томе што је припадао малобројном

реду послератне учитељске генерације који је патриотски и учитељски трагично одболовао цело своје време, у своју службу школи, професији и социјализму уплео вајкадашње аршине за правду и истину и владање по учитељској етици са светлих страна историје српске педагогије, и, у условима душевног терора, часно вршио своју учитељску и националну дужност. То би требало да значи да су постојали и учитељи који су, заблудно али и за властите привилегије, злостављали ове прве, и иза њих они најбројнији који су, пристајући на све „што се морало“, са себе скинули одговорност и по учионицама починили несреће са несагледним последицама по нацију и њену будућност.

Драгослав Обрадовић се родио 3. јула 1928. године, од мајке Милосије и оца Душана. Оснивач лозе Обрад и жена му Видосава у Гушицком потоку „затрсили су луг“ и стесали своју оцаклију, негде на измаку Карађорђевог времена. Госин деда Коста Обрадовић Клубаровић био је коњички наредник у Балканским ратовима, прешао је Албанију и завршио у Јонском мору, у Плавој гробници; из његове куће, тих страшних година, за Србију су пуцале пушке његова четири сина и његова пета. Ни два му се сина нису вратила, а Госин отац Душан Обрадовић учествовао је у Мишићевој офанзиви на Суворору 1914, на Врачем брду главу спасао захваљујући опанцима од свињске коже које је имао на ногама, а остатак рата провео као бугарски роб...

Уз овакву причу растао учитељ Госа Обрадовић, са њом се пео и на кобилу „Кушљу“, беле гриве и белог репа, и Хајдук Вељков коњ се тако звао, на којој је, као најбољи и најмлађи јахач међу браћом, у галопу јурио од Топонице преко Великог поља до Гашинца где су биле клубаровске појате.

Првак у разреду учитељице Катарине Маџарац постао је 1935. године, у ђачким бојевима између дреновске Горње и Доње мале имао улогу коморције, за првог Светог Саву декламовао „Мрве хлеба“, за другог „Осветника“, и у сан и у дан полазио са сабљом, седлом и кожним камашнама – деда Костином коњаничком опремом са Једрена, што је висила на зиду собе у којој је коначио.

Током рата, док је у Крушевцу ишао у Гимназију, обавио је неколико скојевских послуха, и плаћао скојевску чланарину. Јагодинску Учитељску школу похађао је одмах после рата, између два разреда градио пругу „Брчко – Бановићи“, „Шамац – Сарајево“, Нови Београд, са полугођа четврте године, у недостатку учитеља, отишао је у село Реткоцер у срезу јабланичком, кад се свршило то полугође, положио учитељски дипломски испит, али је, уз учитељску диплому, те 1949. године, под сумњом да је ибеовац, у нишком, крушевачком и трстеничком затвору, стекао и горко искуство о животу, и прерано сазнање: шта све јесте и може да буде човек, и страх од људи за цео живот.

И са таквим искуством на почетку и са тим страхом од људи, Госа је још имао снаге да буде, и био је одличан учитељ и деце и људи, савестан и одан раду и позиву као мало ко, и током свог учитељског радног века заслужио, код ученика, колега и у народу, за ово време најређу награду: беспоговорно поштовање. Леп и стасит, са добротом која зрачи из сваког његовог геста, и када се љути, са сталном бригом да никога не повреди, са вечитим осмехом и присношћу у опхођењу, са смислом да се окаже, запази и поучи, обради слово и исприча лекцију, окупи људе и поведе акцију и коло..., био је оличење оног нашег учитеља, прегаоца и романтичара, какав се усталичио у нашим најлепшим представама. Иза њега, такав није остао ни један. А и сам је знао да је време такве наше слике ишчезло за свагда, као што су и они који су га добро знали, знали и за његову унутарњу, састављену сенку туге налик оној у виноградима иза олујног облака.

Госа Обрадовић био је учитељ у Лободеру, Брезовици, Лопашу и Трстенику. У Лопашу је направио нову школу и био јој управитељ, у Трстенику је био просветни саветник, васпитач у Ученичком дому, управитељ Основне школе. Ту је најзад, пошто је још раније завршио београдску Вишу педагошку, одсек историје, био наставник тог предмета. Историја је за њега била она учитељица живота, грандиозна и бесконачно тужна прича о судбини људи и народа, саздана понајвећма од страница које су наши преци крваво позлатили борбом за слободу. И док школски планови и програми за те странице

нису имали довољно места и времена, а већина учитеља недоставнички преко њих претрчавала, Госа је, вазда пред очима имајући ону слику деда Костине коњаничке опреме са Једрена из дреновске собе за дечје коначиште, са својом историјом био на своме огњишту, старински домаћин. Исто онако како му је та слика, кадгод је био у искушењу да поступи криво, по сопственом признању, увек на време засветлела и оправила му пут. Па како ће се то онда онима који одавде буду сазнавали Драгослава Обрадовића равнати учитељ над којим се врши душевни терор са истим учитељем коме се поверавају дужности просветног саветника и управитеља школе. То и није лако схватљиво. Драгослав Обрадовић добио је и орден за рад са златним венцем, и био примеран управитељ школе, па су му „ревносни чувари самоуправљања, социјализма и Отаџбине“ некога дана предочили да ту дужност више не треба да врши. Зато што су они децу, народ, социјализам и Отаџбину погрешно бранили од учитеља Драгослава Обрадовића, због тога их нису ни одбранили.

*

Био је ожењен учитељицом Надом Бајић која је као и Драгослав припадала „првом колу“ просветних радника нашег краја. Родили су сина Љубу који са својом породицом живи у Београду.

Драгослав Обрадовић са учитељима

ВУКОСАВА ЛЈ. АНДРИЋ
1928-

Првом реду српских сељака песника, тамо где су Момчило Тешић, Добрица Ерић, Милена Јововић..., припада и Вукосава Андрић, ученица дреновске Школе. Том реткошћу којом се увећава моћ нашега села у литератури, *Поменик* је уводи у свој први списак.

И пре Вукосаве по неки од потомака Димитрија Радића, рођеног око 1830. године, поседовали су особину да запазе нешто што већина света не зна да постоји, и да то „нешто“ кажу језиком који људе примора да чују. Један Димитријев унук Милан Мица Радић, из старог ратног списка дреновских ђака, такав је био. Његова „решења“ у поступцима и говору никако нису долазила са веселе стране живота, јер такве није било, живот му био црн да гори није могао да буде, а он у цепу зубуна носио читав свежањ, његовом руком исписаних, патриотских песама којима учио комшијску децу. Такве, људи обично врстају у оне „који немају преча посла“; са мање неправде нису били ни према његовом вапају да му се испод имена, године рођења и смрти, на гробу напише и „није живео ич“.

Испричав ово у поводу песничког животописа Вукосаве Андрић као подсећање да се та врста људи таква вероватно роди, и да јој састав чине и подземне честице невидљиве људске грађе око које се, у Вукосавином случају, истоврсног плетива нашло и са друге стране: њена бака Даринка, жена Драгића Радића, рођеног Мициног брата, поред најтоплије руке на свету, имала је, по Вукосавином казивању, и нешто веће; „била је и астролог и биолог, умела да репродукује приче и романе, на свој начин и комедиограф била“.

Вукосава Андрић рођена је 7. јула 1928. године. Девојачко, дакле, њено презиме јесте Радић. У три разреда дреновског школовања, које је и њено целокупно школовање, учитељи јој били Катарина Маџарац, Стеван Недић и Десанка Вукићевић.

Смрт деде Драгића Радића, у ратној болници у Нишу 1914. од „пегавца“, само се временски била удаљила од куће Десанке и Љубомира Радића кад су ту кућу походиле нове, и за то доба, незапамћене смрти: умрло им деветоро деце, Вукосавиних сестара и браће. И пре Вука Карацића, и после, свачим се од смрти бранио јадни свет; за ту одбрану Вукосави послужи њено име; брату Вуји, деветој родитељској и њеној рани, не поможе ни то. Речима које следују Вукосава ће сама саопштити важно нешто о себи:

„Са страхом и тугом рано се у моје детињство уселило и бунтовништво према свету и човековој судбини. Сазнањем да је живот неодгонетнута загонетка и *шарена лажа* и њиме узнемиреном душом, тражила сам кривце за догађаје у мом дому. Нарав ми се бојила пркосом, кривце нисам нашла, али сам наставила да чепркам по том свом невидљивом и непознатом постојању. Тишина је годила мојој глави и очима док сам гледала облаке, звезде, реку; читала сам књиге, волела птице, дрвеће и цвеће. Са децом сам се дружила али је међу нама била нека преграда коју нисам могла да прескочим; онда се то стање претворило у речи, у неред бујице речи у мени, трајало је то више година: лакнуло ми кад ми је пошло за руком да се поверим песми. Чудновато за неписмену сељанку и за то доба, највећа подршка мојој песми, и њен критичар, била ми бака, тај свачији душебрижник и мој штит. Без ње и песме не бих преживела тугу за браћом и сестрама“. А:

*Свиџање још ђамџи
њен лаки ход
џуџем до хлеба
неџроходним.
Туџа је врџлозима
џроб јој издубила*

*Сунце је зашло
у њеном оку.
Тихо је минула
сџазом наше радосџи.
На расџанку
џоклонила нам је осмех.*

Живот Вукосаву Андрић није штедео. Рано јој је умро и супруг, деца и унучићи растурили се по свету, с времена на време дођу и код ње, па су јој то једини сунчани дани. У својој дреновској кући, попут озбиљне мушке главе, води бригу о деци, домаћинству и земљи.

Дом Вукосаве Андрић

Вукосавине песме, од 1959. године, објављивали су часописи и листови: „Сунцокрет“, „Завичај“, „Књижевност“, „Расковник“, „Браничево“, „Панорама“, „Корац“... Има их и у „Цветнику“, антологији српских сељака песника, Зборнику „Орфеј међу шљивама“. На Књижевном митингу поезије у Белотићу „Нолит“ јој је, 1969. године дао прву награду, добила је и сребрну плакету „Коста Абрашевић“.

Песме су јој преведене на француски, талијански и енглески језик; била је у Уређивачком савету „Расковника“, часописа за књижевност и културу на селу у време кад су тај часопис уређивали Драгиша Витошевић, Владета Кошутин и Добрица Ерић.

Године 1983. крушевачка Издавачка организација „Багдала“ објавила је збирку Вукосавиних песама са лепим именом *Плешиво*, али би јој, како сама каже, тачније име било „Румени гласови туге“.

*

А 2006. године, у издању „Багдале“ изашла је и друга књига Вукосавиних песама са именом *Моји белоходи*. Исте године, 10. марта, о тој збирци, али и о Вукосавином песништву у целисти, књижевни разговор су водили „Багдалини“ уређивачи и писци Гордана Влаховић и Милош Петровић, уз моју припомоћ, и уз присуство лепог броја „песничке духовне родбине“ из Дренове и околине. Разговор је вођен у Школи у организацији Школе и Библиотеке. О Вукосавином песништву студиознији приказ написао је професор књижевности Светислав Ристић.

У истом духовном роду, помен заслужује и Вукосавина сестра Даница Радић (удата Зећ), од Вукосаве плоднија и жанровски разноврснија. Писац је поезије (љубавне, родољубиве, рефлексивне), романа *Теодорина исповес*, а лепу склоност испољава и на ликовном плану мотивима необичне технике, од пољског цвећа.

Обе сестре су створиле своје породице.

МИЛУТИН Р. СПАСОЈЕВИЋ
1928-1989.

Милутин Спасојевић је први међу ђацима дреновске Школе и први Дреновац који се одао рударском позиву. Био је рударски инжењер.

И стасао је, и целог живота радио, и умро је Милутин у времену за које се сад не зна под којим ће именом трајати у будућности. Док је трајало то се време звало „изградња социјализма у Југославији“. И поред очите спремности да се, са много разлога, о томе времену суди негативно, кад се све буде слегло и увело у мир историјске озбиљности, ипак неће бити могућно да се оспоре и вредности које је то време родило. Између таквих вредности, којима се одликовала прва етапа, било је и фанатично предавање раду а демонстрирали су га, усвојивши етичке радне норме Алексеја Стаханова и Алије Сиротановића, часни сневачи човекове светле будућности.

Између тих наших великих и чедних сневача сна Павла Корчагина налазио се и Милутин Спасојевић. И касније, кад је схватио и видео да се његов идеал суновраћује, кад је завладало време ни мањег рада ни бољег живота, кад је било извесно да се живи на грбачи потомака, Милутин је остао у оном малобројном реду који је запињао из петних жила остајући доследан својој вери и служећи јој онако како су култу рада сељачки служили његов деда Лазар и браћа му Драган и Момчило Спасојевићи. Онако и друкчије.

Милутин се родио 25. септембра 1928. године. Стара дреновска задруга прадеде Станка Спасојевића биће на окупу до Милутиновог другог разреда основне школе. Била је то кућа

сложних и раду заклетих Спасојевића у којој се живело тешко и добро, али горе него што је заслужено, и уживао углед који не мимоиђе оне што на муци постану људи.

Само два прва разреда Милутин је учио у дренавској Школи. Први код учитељице Катарине Маџарац а други код учитеља Стевана Недића. У Крагујевцу, боравећи код тетке, материне сестре, завршио је трећи и четврти разред основне школе и тамо почео да учи Гимназију. Походио је њен трећи разред оних дана октобра 1941. године кад су немачки војници из школских учионица у Крагујевцу на губилиште одвели српску децу. Стрељана је и његова генерација тринаестогодишњака али је Милутиново одељење, по распореду за тај дан, у школу требало да дође после подне. Најдуже ће о томе догађају сведочити „Крвава бајка“ песникиње Десанке Максимовић а Милутин ће од њега Гимназију наставити у Крушевцу.

Крајем рата 1944. године већ је био члан Градског комитета Скоја што је било нормално будући да је његова кућа, и нарочито отац Радош, овамо у Дренови важно радила за комунисте и партизански покрет. Још је био гимназист кад је отишао на радну акцију на Руднику. Важно нешто у њему одредило му и наредило да се, 1946. године, упише на Београдски рударско-геолошки факултет. Не зна се шта му било важније: учење или дужност секретара Скоја на Факултету. Тих година се мало спавало а патриотизам мерио и на радним акцијама. Милутин је 1946. градио пругу „Брчко – Бановићи“, 1947. „Шамац – Сарајево“, 1948. Нови Београд. Рударски факултет завршио је 1953. године.

За потребом базичне привредне гране земље отишао је у Сарајево где је, као главни инжењер, па технички и главни директор предузећа „Геоистрага“, у рудницама, на бранама и хидроцентралама Босне и Херцеговине и Југославије, провео 10 година, време од своје 25. до 35. године. Године 1963. дошао је у Београд, на радну дужност генералног директора предузећа за геолошко-геотехничке и рударске радове „Геосонда“ на којој је дужности остао до 1976. године. „Геосонда“ је за време Милутиновог руковођења њоме израсла у велико и

угледно предузеће и потврђивала се као таква великим пословима у земљи и на радилиштима Северне Африке и Блиског Истока.

Од 1976. па до 1982. године Милутин је био председник београдске општине Палилула и њен заступник у Скупштини Главног града. Од 1982. до 1986. године обављао је дужности директора Завода за планирање развоја града Београда. Није та делатност била у сфери његове основне струке, али је, природом моћи да схвати и научи, и тамо створио резултат достојан његовога дотад стеченог угледа.

Ма колико дотле много урадио, на правом послу рудара о коме је сневао од студентског доба, и по сопственом налогу, тек је имао да уради. Вукли га нафта и гас у утроби српске земље и веровао је у њене дарове. Сан му се обистинио 1986. године које се са старим ентузијазмом и силним рударским искуством ставио на чело предузећа „Југопетрол-нафта“.

Чудна и чудновата је та рударска страст, то довијање да се земљино језгро додирне и примора да служи човеку, то неразликовање обданице и ноћи, ведрине и невремена, тај неумор што траје и у кратком починку. Тој слаткој рударској муци предао се Милутин Спасојевић, створио одред заљубљених у нафту, оформио атмосферу, ломио, немилосрдан према себи, сваку препреку, преживљавао и проживљавао сваку бушотину, радовао се добром знаку и streпео, живео за финале истраживања на првом пољу и његово пуштање у производњу... А кад се стигло дотле, кад се спремао дан за радост првим резервама нафте и гаса на пољу „Сираково“, није издржао Милутин Спасојевић. Убила га мождана кап, 19. априла 1989. године. Не умру рудари само у рударским несрећама под земљом. По неки од њих умру под небом, горе на земљи, од рударског живота и од велике рударске среће.

У своме радном веку, другога није имао, стигао је Милутин да допринесе и рударској науци. Није иза њега остало никакве имовине а остало је више студија и стручних радова какви су „Истраживање боксита Источне Босне“, „Хидролошка истраживања у циљу одводњавања површинског копа

Добро село“, „Истраживање угља базена Забрђе – Угљевик“, „Глинаста исплака“, „Затварање дотока воде главног извозног окна рудника угља Мостар“, „капацитет пумпе у дубинском бушењу“, „Фактори од утицаја за добијање језгра“, „Фактори који утичу на избор дијамантских круна при бушењу у средње тврдим стенама“..., Онима којима је од властитог прече богатство отаџбине и то је некакво имање. Милутинове књиге „Рударски истражни радови“ и „Истражни радови“ служиле су и служе студентима на факултету а инжењерима за разрешавање практачних рударских проблема.

„Утицај технологаје бушења на издашност водоносних колектора са пукотинском порозношћу“ назив је докторске тезе којом је 1981. године Милутин стекао титулу доктора техничких наука. На Рударско-геолошком факултету у Београду имао је звање доцента из предмета „Истражно и експлоатационо бушење“.

Признањима своје раду, причали су они који су му били близу, није придавао значај, по нечему другом се владао. То је владање искључивало бригу за себе а људима је, кажу, свакојакo био штит. Треба веровати томе суду. У називима признања која га ипак нису мимоишла не стоје заслуге, стоји рад. Његови су ордени рада са сребром и златом, племенитим вредностима за којима рудари трагају до краја живота.

У Дренову је Милутин долазио увек кад је својом струком требало да јој помогне. Било је то доста пута. Највреднији и најдуже вредан селу ће бити онај његов дар који се зове Дреновин водовод и дренамска вода.

А то што се у животу најдуже владао по изворној етици свог скојевског доба некимa може звучати и порочно. Ми му то пишемо у врлине.

Пепео Милутина Спасојевића почива на Новом гробљу у Београду.

СЛОБОДАН Д. ЈОВАНОВИЋ
1929-1985.

Први Слободан међу Србима био је, кажу, Слободан Јовановић, угледни професор Универзитета, академик и писац бриљантних историјских књига. Зла судбина нашег народа сведочи се, дакле, и податком да је име Слободан младо у Срба. И у оној нашој Уписници учитеља и ђака погинулих за слободу од 1912. до 1918. године, између њих 397, има 32 Живојина, а нема ни једног Слободана. Наш Слободан Јовановић, у поводу чијег имена и ове везице, име је стекао иза времена у коме је Србија за Слободане опасно смањила број Живојина.

О Живојинима и Слободанима нас двојица нисмо имали реч, а да смо и та би била од оних које је он претварао у празник душе и језика; било како било, син Анке и Душана Јовановића, унук Вилимона Јовановића и праунук Симе Јовановића из Страгара, Слободан Јовановић, животом на једној лепој узвисини, био је и Слободан и Живојин.

Препознаће који су га знали у оваквом почетку његову реч, а Слободанов почетак пада у дан 2. октобар 1929. године.

Њима које зову „Симичини“ оставио деда Симица, од друма према Вашаришту па до Реке, антек пола мале долине, све уз кућу. На тој земљи, која роди хлеб и све уз хлеб, и из ње, са Белим брдом и небесима, у сва доба дана и године, пред очима, израстао Слободан; кад му устребао даљи видик, брзином би искорачао узбрдицу до винограда у Коснцу. Оног лета и јесени 1937. кад је његов стриц Драгослав Јовановић, као интербригадиста, причом о Србији и Реци која тече ивицом дединог имања, задобијао љубав шпанских сељака,

Слободан је у тој Реци учио да плива и завиди јабланима који су расли на обали. Тад је пошао и у школу која је радила у кући Љубисава Атанасковића и где му учитељи били Љубица и Милорад Ковачевић и Драгиња Кораћ; наредног пролећа, кад је са бабом хранио живину, упамтио кукурузно зрно које се откотрљало у камење, и тог лета гледао како из камена расте модар кукурузов струк.

Дечачке, ратне године провео је у Страгарима и рас'о у кући која је носила народноослободилачки покрет: из ње је стриц Драгослав водио Окружни партијски комитет, у њој је стриц Светислав, као председник Народноослободилачког одбора за срез трстенички, јавно пропагирао комунизам, у тој кући, која је волела народ, коју је волео народ, и у којој је хлеба и уточишта било за људе, склонила се за време рата и Београђанка Криста Ђорђевић, симпатизер покрета и жена велике културе. То што је тих година штошта однео, донео и допринео мање је важно од онога што је у тој кући о животу и карактеру научио, а научио је што се нигде и никад више не научи. Назрело се тих година да му ни јабланови висином неће много умаћи.

Гимназију, иза рата, учио је Слободан у Крушевцу, а учитељску школу, као најбољи ђак, у Београду. Учитељску службу започео је у селу Крајчићима код Прибоја, био мало у Милутовцу, па 9 година у Горњој Омашници где га, из учионице, из сеоских акција, и отуда где се играло коло и лопта, запамтили и ђаци и село.

Онда је дошао у Дренову и у њеној општини две године, на леп начин о коме се рекло у другим приликама, водио школство и културу, па отишао у Крушевац. Завршио је, у међувремену, прво Вишу педагошку школу, па Филозофски факултет, група српски језик и књижевност, али је и као потомак Симичине српске куће знао шта, историјом и душом, Крушевац значи Србији и шта му дугује свако ко дође да се са њим воли. За више од 20 година поклонио се томе граду начином којим се и граду напише биографија.

Крушевцу је Слободан био председник Општине и управник Народне библиотеке.

И он је крушевачкој општини домаћински бринуо бригу привреде и пољопривреде, градио је и он фабрике, путеве, нарочито школе, али је, и у новије време, Крушевац, за ту своју фабричку и привредну страну, имао од њега и значајније вође. Али оно што је извесно, јесте следеће: До Слободана, а ни после њега, Крушевац никада није имао председника који је за страну на којој је град душом, урадио више и лепше од њега. Души града Слободан је удахнуо своју а она је била чудесно нарочита.

Било је то једно време Крушевца у коме се остварио процват Народног музеја, Крушевачког позоришта, „Багдале“, Библиотеке, Галерије, Слободишта, Археолошког парка, домова културе и школа на целом општинском подручју; време у коме је Крушевац проширио своје везе са светом, довео у своје наручје најпаметније људе које има народ, и други народи, окупио под своје крило своје људе и са њима растао у висину. Свему важном у Крушевцу и општини Слободан је био присутан. И појавом и говором био је онај репрезентант и новог града и старе српске престонице који је ту дужност вршио на задовољство и понос свега што је у Крушевцу и шире било осећајно, паметно и родољубиво.

Град Крушевац и Слободан Јовановић имали су срећу да буду заједно у време велике прославе „Шест векова Крушевца“, 1971. године. Све је урађено како је доликовало Лазаревом граду и Србији: одржан Симпозијум посвећен историји Крушевца, у Археолошком парку подигнут споменик кнезу Лазару, оснивачу града, Споменик у славу рада у „14. октобру“, Споменик расинским партизанима, на Беловићу, исликана Мозаик сала „У славу Крушевца“ у згради Општине, пуно зидних слика по установама, остављено и других трајних трагова, одржано много културних и пригодних програма.

Али се те 1971. године збило и тужно сведочанство о Крушевцу и Србији. По догађајима на ширем југословенском простору и Србима је требало испоставити рачун: прослава у Крушевцу била је „одвећ српска и национална по чему и опасна за Заједницу“, у Одбору који је усвајао Програм били

су и челни људи Србије, неко је морао да плати, платио је Слободан Јовановић. Отада па до смрти био је под присмотром, контролисан и ухођен као српски националиста по чему је патио све последице које му такав статус произвео.

Они су били дрво Слободана Јовановића

И у таквим условима ипак је, на дужности управника Народне библиотеке, уврстио крушевачку Библиотеку у ред најбољих које има Србија, донео јој сва велика признања, и највише – награду „Милорад Панић Суреп“. На скуповима библиотекара Србије и Југославије чекала се и слушала његова реч, изванредно био уважаван и од руководиоца и од библиотекара Националне библиотеке, а на „Вечерима међу књи-гама“ Слободанове библиотеке гости су били и, у то доба властима, непожељни писци као што су Антоније Исаковић, Матија Бећковић, Мирослав Егерић и други. Тада је и то имало своју цену.

И све ово до сада мало је за слику Слободана Јовановића: Од малена је било чим запошљавао јутро и радећи дочекивао ноћ, и чинио то вредно и спретно, па га због тога звали Шиља; кад је пролазио улицом, макар и крајем, сви су га видели; кад је од Споменика на Видов дан полазио пред поворком на Слободиште, као да је са Споменика сишао Бошко Југовић; кад је говорио, а говорио је тихо, сви су га чули. Тај његов говор и разговор имао је неку чудновату језичку надградњу говора најпааметнијих сељака коме је до савршенства, линијама на хартији и у ваздуху, помагала његова исто чудновата рука. Кад је причао о човековом извору, причао је о чудесној клици која се између камена развила у модар кукурузов струк; кад је, као председник општине, иза поноћи обилазио „комуналце“, молио их да улицу „умију“ а траву у парку „очешљају“; кад је тражио име за збирку песама Вукосаве Андрић, брзо је нашао „Плетиво“; кад је био уморан, говорио је да је умор најлепше човеково стање; кад је шакама загрлио чашу са вином, очима је миловао винограде и одсутно рекао да вино не сме да се испије пре него што му руке не даду топлину крви, па га запамтиле првакиње београдске сцене. Тим говором поверавао је и сазнање „да човека мораш да чуваш јер је човек ломљив: зачас може да се нађе у комадима које је после немогуће саставити“, па је чувао човека, и цео му животни начин био складан као раскошан јесенски пејзаж мале долине, Реке и брега у његовом страгарском детињству.

Имао је и један строги кодекс језика којим се речи и синтагме „предах“, „кукање“, „тиха лука“ и „не може“ нису признавале, и речи „човечанство“, „народ“, „живот“, „лепота“ и „љубав“ високо узносиле. Био је одиста непоновљив као велики песник, много песничког је и било у њему, песници су од његовог живота и лика правили поезију.

А знао је, идући за својом старом крви, пред хиљадом људи, и у прилици, да се изује, поврне ногавице и рукаве, и преко стотину метара препуне совре, не додирнувши ни једну чашу и кашику, прође бос; да са Циганима свирачима и кафанским светом дочека зору, њему је све личило, живео је пун живот.

Кад сам му се пожалио да деца у Страгарима још седе у предратним скамијама, сутрадан је камион дотерао сточиће и столице за обе учионице и плус телевизор, није презао ни од једног добра које је било у његовој моћи. Стварно верујем да у целој Србији као он није био нико, и да је требало да буде председник Србије. А већ министар за просвету, за културу, за пољопривреду. И то какав.

Иако изненада, лепо га тог 22. августа 1985. године испратио Крушевац, и цео крај до Београда. Све што му на гробу рекли пријатељи била је истина. И да није било лако живети његов живот, и да није лако било свакоме ко га је хтео само за себе, и да смрт која га узела преко реда, на туђ дан, има свој укус који јој се не сме оспорити.

Док су га спуштали у гроб, Цигани су певали „Ђелем, ђелем“, и јецала је виолина.

*

Слободанова супруга Слободанка, учитељица, родом из шумадијског села Чумића, умрла је 2012. године. За собом су оставили синове Зорана и Душана који са својим породицама живе у Крушевцу.

РОДОЉУБ Б. ИГЊАТОВИЋ
1929-1994.

Дреновска школа, међу свим својим ђацима и учитељи-ма, није имала никога који се толико високо виноу у простору науке о васпитању и настави колико њен ђак и учитељ Родољуб Игњатовић. Учитељско дело Родољуба Игњатовића, у оном временском оквиру који се ограничава „радним веком“, ових година приводи се своме крају, па је и време да се започне са његовим сабирањем. У историји српске педагогије у којој су пописана педагошка дела и имена Јована Миодраговића и Сретена Хацића, људи из нашег завичаја, без ризика да се почини грешка, дописује се и Родољубово име и његов педагошки рад. Родио се 8. марта 1929. године, од родитеља Симке и Божидача. Први разред дреновске Школе, у кући Божидача Настића, учио је код Персиде Поповић, други, већ у новој школи, код Стевана Недића, трећи код Љубише Маџарца, а четврти код младе учитељице Наде Андрејевић, за чију бригу о ђацима Родољуб има највише хвале. Рат је већ био почео кад је у Крушевцу завршио први разред гимназије. Више полагањем разредних испита него редовним похађањем наставе, уз лекарске потврде доброг дреновског доктора Радомира Љутовца, за време рата завршио је малу матуру и постао скојевац. Рат је у Дренови био завршен кад је Родољуб, радећи у Омладинској организацији, у кафани Душка Петровића, од књига свога брата Радослава, комшије Радоја Кошаревића, који је био на сремском фронту, и својих, „по задатку“ формирао Омладинску библиотеку. „Велики су, лепо и тужни били ти

први дани наше слободе. Скоро свакога дана сахрањивали смо наше дечаке погинуле на сремском фронту“, записао је на једном месту.

На јесен 1945. године уписао се у учитељску школу у Јагодини. То је оно време у коме се .веровало да су све борбе за правду на земљи за свагда добијене, кад се у младој слободи журило за пословима, и ноћу и дању учило, радило и градило, па је и Родољуб, по свршеном првом разреду, градио пругу „Брчко – Бановићи“, после другог „Шамац – Сарајево“, после трећег Нови Београд. Са таквим полетом ушао је и у 1948. и њене догађаје, који ће му „обележити“ живот. Смислом за преданост идеји, организацију и реч, у Школи је он дотле већ постао скојевски руководицац и стекао надимак „Ћилас“, па је, у октобру те 1948. године, после говора над гробовима Црвеноармејаца изгинулих за ослобођење Јагодине, био оштро укорен, и узет у сталну присмотру. Онда је, са полугођа четвртог разреда, у недостатку учитеља и као одличан ђак, а више да се удаљи из средине тако брзо спремне да се „политички мења“, и будући да се у такву своју промену није много уздао, пошао за учитеља у Стару Бању, у срезу јабланичком. Кад се свршило то његово учитељско прво друго полугође, у јуну се вратио у Јагодину, положио учитељски дипломски испит и, уместо да се на дреновским феријама припрема за почетак своје прве редовне учитељске школске године, пошто се није променио, постао је „информбировач“, лето одлежао у јагодинском и крагујевачком затвору, а 11. новембра 1949. године постао заточеник Голог отока. Вратио се отуда у мају 1951. До јесени 1952. био је без посла а њеног 1. септембра постављен је за учитеља у Доњем Дубичу. Маколико успављујуће и невини шуми Љубостињска река, њен шум је три године бесаних ноћи гуснуо страву голооточких морских таласа. Имао је тада само 23 године а већ ужасно животно искуство и прескупом ценом плаћено заблудно занесењаштво дреновског скојевца. Душевног понора спасао се урођеним нервом за учитељски позив и потпуним предавањем учионици, учењу и васпитању бистрих малих планинаца. Тада је започео и ванредне студије психологије и педагогије на Београдском филозофском факултету.

Родољуб Ићашовић као учитељ у Великој Дренови

Са захвалношћу се сећао помоћи дивног човека, тадашњег начелника за просвету среза трстеничког, учитеља Мије Симића коме није било тешко да високо оцењује Родољубов учитељски рад, и свога страхопоштовања према учитељском колективу дреновске, тада огледне, школе у коју је, у јесен 1955. године, за учитеља дошао. И маколико тај велики, тај славни дреновски школски колектив и заслужио страхопоштовање, Родољуб му је у сваком погледу био дорастао. Као огледна, дреновска школа је тих година имала поприлично савремених аудиовизуелних средстава, али је пуна дидактичка снага још увек била на страни оног очигледног наставног материјала до којег су учитељи долазили даноноћним властитим радом на његовом стварању. Инвентивношћу и знањем стеченим на факултету, Родољуб је у томе предњачио. И док је бесмртни Драгослав Жиравац предавао историју, са децом и селом обележавао 150-годишњицу Првог српског устанка, свирао, помало, виолину и препарирао сваку птицу коју му довели дреновски ловци, сјајни Слободан Галогажу расађивао у ђачке душе свој српски језик, лепа прзница Богосав Гилић, уз

предавање математике, великим сеоским оркестром веселио Дренову и брао велике награде, а остали се трудили и успевали да им у много чему буду равни, Родољуб је, и буквално, по свуноћ правио, а сутрадан у настави примењивао, своју упоредну словарицу, своју светлосну нему карту Србије и Југославије, чија сијалица, кад се знање и жичица споје, засветли, свој фланелограф, свој календар природе. Све школско стављао у погон, у све школско разумевао се, мерио децју интелигенцију и по тој мери, „кршећи“ класичну шему разредно-часовне наставне форме, удешавао методски поступак.

На растанку са Родољубовим „дреновским периодом“, „писац“ ових редова, који се, сапутнички, дотакао те дреновске школске атмосфере, има потребу да каже овај благослов: Нека да Бог да се то доба наше дреновске Школе још једанпут врати.

А Родољуб је, 1959. године, „одбранио“ дипломски рад „Утицај сеоске и градске средине на интелектуални развој ученика“ и свршио Филозофски факултет, па се, пошто је краће време у трстеничкој Гимназији предавао филозофију, запутио у Босанску Крајину. Нешто га вукло да у бањалучкој Учитељској школи, силним учитељским искуством и знањем педагошке теорије и праксе, пуних 11 година, оствари веома велики и веома важан утицај на формирање генерација босанских учитеља.

Годину и по дана, по преласку из Бања Луке у Сарајево, уређивао је угледни педагошки часопис „Наша школа“. Половином 1971. године изабран је за саветника у Педагошком заводу Босне и Херцеговине на коме се месту, у звању вишег научног сарадника, и данас налази. Пре тога звања, 1982. године, одбраном тезе „Могућности испитивања и побољшања интерперсоналних и интраперсоналних својстава и односа у групама адолесцената“, стекао је научно звање доктора педагошких наука. Највеће и најважније звање, како уверено и са поносом воли да каже, стекао је у лепим и тешким приликама, далеке 1949. године, у јагодинској Учитељској школи директора Милорада Павловића.

Свеколики Родољубов педагошки ангажман био је подређен основном циљу: да ученицима помогне да што боље уче и да се правилно васпитају као људи. Основа личности, по њему, су њена етичка својства до којих се не стиже напречац и само причом. То градиво иште суптилност у обликовању, стварањем пре свега, повољне психосоцијалне климе. У школи треба да владају односи који ће је учинити кућом радости, уместо што су школе често „куће оплакане“. О учитељској равнодушности судио је као о погубном својству: „Само одушевљењем учитељ успева да покрене ученике у жељеном смеру. Од индиферентности до песимизма, који је човекова трагика, мали је корак. Младо биће и због ситница често доспе у безизлаз. Равнодушност учитељева тамо ће га и оставити“.

Уз 5 уџбеника и приручника за основну школу, Родољуб је публикувао преко стотину научних и стручних радова. Њихова библиографија и неки од њих налазе се у Партизанској библиотеци. Учествовао је на многим научним скуповима у Југославији и иностранству, где су били запажени његови реферати и саопштења. Видно је и његово учествовања у остварењима научних пројеката, педагошком и психолошком оспособљавању просветних радника, изради основа наставних планова и програма, инструктивних елабората... По томе, у скорије време, стекао је звање ванредног универзитетског професора и награду „Хасан Кикић“. Највећу на просветном пољу у Босни и Херцеговини. Друге су га, у дугом претходном периоду, из познатих разлога, мимоишле.

Од „Велике дидактике“ Јана Амоса Коменског, па до оовремене „електронске“ гносеологије, у историји васпитања и наставе, мало је било покрета који Родољубовом учитељском трагалаштву нису били доступни.

Са нескривеним неспокојством односио се према грдним реформама у школству, којима је обиловало претходно време. Имао је о томе свој став, али не и „статусну“ снагу да га практично учини актуелним. Тај његов „политички неподобан“, „мермерски“ статус, следбеницима неће бити лако схватљив. Свеједно: Хуманистички принцип на коме је Родољуб

темељио своју педагошку стратегију толико је консеквентно снажан да се у бројном разреду оних које је васпитао никада неће наћи нико коме би на ум пасти могло да срочи и на људе примени „педагогију“ коју је учитељ Родољуб преживео кад му је било 20 година.

*

Књизи о нашој Школи Родољуб је био онај први читалац који јој је помогао мудрим упутима. Памтиће се Видовдан 1991. године кад смо ту књигу предавали деци и селу, и када је Родољуб, пред школским друговима, својим ђацима и децом својих ђака, одржао онај дрхтави, заветни учитељски говор, који је завршио речима: „Нама који у свету сањамо своје село, возови јуре кад се Дренови враћамо, и миле кад из ње одлазимо.“

Тог лета, из Дренове је отишао заувек.

У крушевачкој „Победи“ од 10. фебруара 1995. године, под називом „Умро је учитељ“, Дренови и завичају, његову смрт је огласио Родољубов колега из времена кад је наша Школа имала велике учитеље, исто Дреновац Драгослав Мутавцић:

„У хладно, суро јутро рашчереченог и унесрећеног Сарајева, скочањен и изгладнео, тихо као што је и живео, умро је 6. децембра 1994. године један диван несрећник. Супругу, кћер и два сина, ветрови рата у то време вођеног развејали су од Београда до Калифорније и Русије, а Родољуб остао да почива у мрзлој сарајевској ледини... “

Дивно га је ожалио Драгослав, а ја сам у „Учитељу“ број 51-52 из 1996. године, објавио запис „Професор др Родољуб Б. Игњатовић – учитељски мученик“.

МИЛАН И. НАСТИЋ
1929-2009.

Треба да у *Поменик* метнем и причицу о нашем ђаку Милану Мићи Настићу, али се она не би могла ни започети без, макар колико, о калему винове лозе коме је Мића Настић на свој начин служио и био му одан. Јер, дреновским основцима који у школу иду у другој деценији XXI века, реч „лозни калем“ већином је неразумљива. За коју годину нестаће и невелики остатак негдашњег витешког племена великодреновских калемара; нестаће, са њима, и 130 година висока самородна школа за биљку која роди грозд и вино којим се причешћујемо, пресипамо гробове и славски колач, и која је овде расла од 80-тих година XIX века, да урасте и у уџбенике виноградарских школа, наших и оних у „белом свету“.

А само пре две и по деценије, из наше Долине и наших руку, 40 милиона наших калемова годишње је одлазило у свет; није било куће која ту најплеменитију биљку у биљном свету није гајила. И због ње мало спавала. И не само да би се „стекло и имало“, него и зато што се између Дреноваца и лозног калема одгајила и исплела чудна нека љубавна веза чврсто срасла са калемовим „спојним местом“ и дреновском душом.

И јесте тај наш однос човека и „свете биљке“ био за поштовање. Али су за поштовање били и мартовски калемарски дани кад рука калемарева и њен имењак (калемарски ножић) на подлози и пелцеру само у једном дану, од кад се развидели па до нове невиделице, начине више од 10.000 „секова“, па на крају марта у прсте калемарева – „церову кору“, није лако ни гледати... И априлски дани кад у „прпорењу“,

мотике, руке и „грбина“ начине километре „банка“ и „рамена“... И новембарски кад у вађењу калемова из земље риљеви изваде километре шанчева испод жила и испод ластара... И кад се не могу избројати остале радне операције које „помогну“ да смиришта не буде ни зими, и да калемарима краћи буду и сан и век... И то би за сада било „макар колико“ о нашем лозном калему и о нама, пре но што кажемо да се Милан Мића Настић родио 2. новембра 1929. године од мајке Милунке и оца Исидора у добростојећој сељачкој кући. Вршњак је Родољубу Игњатовићу, у учионици и књигама учитељу високога реда. И у *Поменику* ће стати један уз другог, како су били и у скамији пред учитељима: Персидом Поповић, Стевом Недићем и Љубишом Маџарцем, у прва три, и пред учитељицом почетницом Надом Андрејевић у четвртном разреду. Обојица су ми причали згоду о првом снегу коме се са децом радовали и учитељи. Али је враг однео шалу кад је грудва из групе четвртака управитељу школе Радоју Катунцу оборила шешир. Да се спасу од Радојеве, кобајаги, увреде, и четвртаци и њихова учитељица су улетели у учионицу и врата подупрли леђима. Управитељ је пробао да отвори врата, али само да се први снег прослави како се ваља.

У души и сама још близу свом дечјем добу, учитељица Нада Андрејевић је упамћена по доброти, заштити и брижности за своје ђаке: Кад је неколицина њих по завршетку четвртог разреда пошла да полаже пријемни испит за упис у крушевачку Гимназију, учитељица је била са њима, бодрила их и храбрила. Испит је положио и у Гимназију пошао и Мића Настић, маштајући још тада о студијама технике, али је Други светски рат већ био у току, вест о ђачкој „крвавој бајци“ у Крагујевцу шапутала се Србијом, па су родитељи Мићу повукли из школе.

Кад се рат завршио, Мића је у Крушевцу, код велемајстора за механику надалеко чувеног Владе „Рапида“ изучио, у то време веома цењен механичарски занат, у свом домаћинству отворио механичарску радионицу, сељацима поправљао,

онда, оскудну пољопривредну „механизацију“, али је као и сви млади Дреновци онога доба, свеједно чим другим се бавили, сеоском и кућном традицијом на време био „пелцован“ калемљењем винове лозе: чудесна и тешка веза са том биљком није заобишла ни Мићу Настића. Притичући и сам у помоћ укућанима, нарочито у време најтежих радова, гледајући оне којима у помоћ нема ко да притекне и вршећи, уз то, редовне послове у радионици, Мићу Настића је непрекидно и све јаче опседала мисао: како својим механичарским умећем олакшати најтеже операције у производњи лозних калемова и истовремено убрзати производни процес, постићи већи учинак и бољи квалитет. И све се одиграло како је требало: љубав за винову лозу и виноград, урођена склоност за механику и нерв за креативну машту, тежња да се људима олакша рад, сусрети са већ створеним у тој области на сајмовима, изложбама и у стручној периодици... стекли су се на истом месту и оформили радни, морални, духовни, животни програм Милана Миће Настића.

Прво је смислио, нацртао и направио плуг за вађење зрелих калемова из земље. Потом га је усавршио до уградње вибратора чиме се постигло да се потпуно сачува коренов систем и калем ослободи и последње грудвице земље. Онима који су ишли за плугом остало је само да калемове покупе у наручје, и кажу благослов: „Нека Бог поживи онога ко ово измисли!“ Шездесетак плугова из Мићине радионице било је довољно да се у сезони поваде сви калемови у Дренови и околне.

Али је плуг само оснажио Мићину мисао за коначно обликовање главног пројекта из Програма – машине за калемљење замишљене још 1957. године, чију је прву верзију изложио у Риједи на југословенској изложби „Радничко стваралаштво“, 1971. године. Машина је тада награђена бронзаном плакетом. А требало је 17 година ноћних несаница и снова, и толико дневних јава, да се створи таква Мићина машина за калемљење винове лозе, и још шест додатних година за онакву какву је он желео и створио и какве нигде у свету није било. Њену особеност чинио је „кржни сек“ на калемгранчици са којим се „учељавањем“ спаја дивља подлога.

Створивши такву машину, Мића је обилазио предузећа, установе, уреде... за које је веровао да ће показати бригу за откуп и производњу његовог изума; изум су у раду видели и високо оценили први људи виноградарске струке, међу којима и први међу првима професор Лазар Аврамов, али даље од тога се у држави није отишло.

Док је трагао за произвођачем, сам је произвео 20-так „калемарки“, како су Дреновци машину одмах крстили, и са задовољством применили, јер је њен дневни десеточасовни учинак од 12.000 окалемљене лозе три пута био већи од учинка најбржег калемара. Машину је, кад вајде „код куће“ није било, на сајму у Верони – граду „Ромеа и Јулије“, откупила фирма „Рапидо“ из Трста, улепшала је познатим талијанским дизајном и успешно је пласирала у виноградарским регијама своје земље, Француске, Немачке, Мађарске...

А када су Мићину „калемарку“ Талијани донели у Мађарску и приказали је на сајму у Балатону, југословенски „стручњаци“ који су се онде затекли били су изненађени сазнањем да је то дело једног Великодреновца. Тада је у југословенске калемарске крајеве из Италије увезено 25 наших „калемарки“ од којих 10-так у Велику Дренову и околна села.

За оних неколико година, док није стигао до Вероне, Мића Настић није мировао. Изумео је и направио машину за класирање лозних подлога по стандардним мерама и њима одговарајућих калемгранки (виока, пелцера), у дреновском речнику – „класирку“, па потом и машину за полагање калемова у земљу (прпорење). И тим изумима, са европских изложби богатио је своју збирку повеља, плакета, признања..., из Ријеке и сребрном медаљом...

Остало је за крај, али се мора записати: све своје изуме, Милан Настић је, уз редни број настанка, назвао именом сина Љубе, лепог дечака, који је несрећно страдао утопивши се у Морави.

Са супругом Наталијом, из коњушке фамилије Филиповића, Милан је родио и две ћерке – Снежану и Љубинку које су својевремено у свему биле ђачки украс наше школе. Обе су засновале своје породице у којима се памти и поштује отац и деда и његово дело.

Милан Насић је умро 2009. године.

Калемарским изумима Милана Насића садашње време умањује значај. Нова технологија машину за прпорење је превазишла. Плуг за вађење калемова из земље превазиђен неће бити никад, а „калемарка“ и „класирка“ добродоћи ће кад се у Дренови буде родио нараштај који ће на Белом брду прво искрчити багрење и вратити му намену небом и сунцем даровану.

Сираџаре – калемари 1922. године

Вредан учинак Милана Насића за добро Дреновиних калемара и њиховог калема, у другој половини XX века, имаће лепо место у књизи *Лозни калем Велике Дренове* која се мора написати. У тој Књизи уз Мићино наћи ће се и име мајстора Миливоја Радића који је Мићиној механичарској мајсторији једини био раван, а у нечему су се и претицали. И имена: Мике Вукосављевића, Радивоја Недића, Боривоја Милићанца, и других првака света у брзини ручног калемљења винове лозе, чије калемарске подвиге, мајсторије Милана Насића нити су желеле нити могле да умање.

...И име Радмиле Поповић, чије је домаћинство, с њом напред, подигло стотине хектара винограда у Словенији. А кад је Радмила неког лета занемогла и застала да предахне, калемови су, крај све неге укућана, престали да расту. Њеним повратком међу љубимце, изгубљено у одсуству брзо се надокнадило. Док ми је ово казивала није било места неверици: И биљке имају душу и за тугу и за радост: Калем винове лозе, нарочито.

Милан Насирић поред својих изума на изложби у Верони

ДРАГОСЛАВ М. МУТАВЦИЋ
1931-2004.

Међу дреновским интелектуалцима, Драгославу Мутавцићу нико није био сличан. По много чему, и понајвише по његовој нарочитој посвећености нашем селу, људима, пределу, нашој Школи и нашем језику. Да то његово до поетичности духовно својство вредно високе почасти, искажем како заслужује, мени недостаје његово знање, његове наше старе дреновске речи, и његова моћ да их сложи у причу.

И у разговору, и кад из Крушевца дође да нешто градим, и на неку свечаност, и кад смо га „задужили“, и кад се сам „задужио“ да говори, он нас, свеједно што су међу гостима академици, познати писци, лингвисти..., није ословљавао друкчије него именом и, уместо презимена, присвојним придевом од очевог имена. Тако смо могли да чујемо: Доса Божидаров, Слободан Дулин, Храна Љубомиров, Неранца Микина...; ја сам тада био Милан Симин а он сам Драгица Милутинов. Тако је једноставно чувао своју истоветност са временом у коме смо пошли, са земљом на којој смо никли, са октобарским јутром кад „са Владом Дражиним и Љубом Миленовим истерамо овце у обрано Велико поље и Предор, па их пустимо низ Топоничку реку, све до Дрењака и Мораве, а ми се купкамо класјем и пабирцима, гучкамо се и јашемо овнове...“ И било би тога пуно, све до божанског укуса „спарене виноградске воћке у Дачиној пољани“, да мене, за њега, не чекају и друге речи.

Родио се 28. марта 1931. године од оца Милутина и мајке Катарине. У нашој Школи је био „ђак првак учитељке Десанке Вукићевић и најбољи ђак четвртак учитеља Јове Вла-

тковића“. У разреду се истицао висином и бистрином. Гимназију је учио у Врњачкој Бањи, Трстенику и Крушевцу; Вишу педагошку школу, руски и српски језик, у Београду, где је на Филолошком факултету ванредно дипломирао на Групи за руски језик и књижевност 1969. године.

Службовање је, 1954. године, отпочео у Милутовцу; од 1956. у нашој Школи предавао руски и српски језик; од 1963. њен је управитељ. Професор Учитељске школе у Крушевцу је од 1965; у Педагошкој академији, са звањем професора руског језика више школе био је од 1973. и са тим звањем остао све док је та школа трајала, и кад је прерасла у Школу за васпитаче, и до одласка у пензију 1995. године. Од 1967. до 1990. године је упоредо у крушевачком Просветно-педагошком заводу био просветни саветник за руски језик.

После Слободана Галогаче, за српски језик у нашој Школи, од Драгослава нико није имао више душе. А о руском и да се не каже. Управитељ није био дуго – две године, али је и за то кратко време „домаћински“ водио Школу и усмеравао њен васпитно-образовни процес. Тада смо размењивали знање о школском устројству и вештини руковођења. Са наставничким колективом посетио је марковачку Огледну, тада моју, школу. Имао је и умео тамо шта да види и да чује; имао је и марковачки колектив шта да види и да чује кад смо посету узвратили.

Па ипак, Драгослава Мутавцића, човека учioniце, прославио је његов Руски језик. Зашто и како? Зато и тако што је он прво заволео Русе када су 15. октобра 1944. године ослободили наше село, и у његовој се кући, док је на Краљеву трајао фронт, смењивала јединица капетана Соколова. Реч коју је тада први пут чуо, туга за „родином“ и за кућом коју је у тој речи осетио, песма родној степи и суза у оку „солдата“, дечаку од 13 година легле су на срце и ту остале. Мислим да се тада зарекао да ће учити руски, и да ће као својом српском дисати и руском душом. И било је тако.

После усавршавања у Москви и Лењинграду (1963. и 1975), на Московском универзитету је, 1980. године, завршио семинар за професоре високошколских установа. Успут је

ходочастии у Јасној Пољани, видео Тургенјевљево Спаско Лутованово, Јесењиново сеоце Константиново, Шолоховљев саш Кружилово, у Подмосковљу се очаравао подмосковским вечерима... А у Калињинској области, у месту Медное, потражио и нашао Мију Недељковића, Дреновца, најлепшег комунистичког верника у нашем завичају, који се тамо затекао у време „свађе“ између Тита и Стаљина, и у Русији остао до гроба...

Такав Драгослав Мутавцић могао је да постигне да његови ученици, на тестовској провери знања из руског језика, међу ученицима петог разреда 15 учитељских школа у Србији, 1970. године, освоје прво место. И да Републичка комисија пет пута потврђује његов реизбор за наставника руског језика у звању професора више школе. И да др Радмило Маројевић, професор Филолошког факултета у Београду и академик Међународне словенске академије наука, образовања, уметности и културе, запише: „Свима је јасно да је професор Мутавцић у југословенској русистици најистакнутије име у области *руски језик у функцији педагошке струке*. И да његове стручне радове треба објединити у облику комплекса уџбеника и приручника, као темељ наставе и за будуће генерације, чиме би се и наша русистика могла да похвали и репрезентује и у међународним оквирима“. А док се то не догоди, ти се радови, уз Драгослављеву дирљиву поруку, чувају у дреновској Библиотеци. Академик Маројевић је имао на чему да оснује такав суд о професорском учинку Драгослава Мутавцића, који је објавио 80 стручних и педагошко-методских радова међу којима су: *Граматика руског језика*, *Руски језик за студенте*, *Приручник за ученике педагошке академије*, *Зборник педагошких текстова за студенте*, преводи књижевних текстова са руског на српски и са српског на руски... А ја не заборављам да поменем и његову књигу *Култура ојхођења*, нама толико неопходну, и неколико баш успешних дечијих песмица, „кад је био докон“, написаних за своје унукице Катарину и Милену.

Да не останем дужан речима с почетка овог записа (сад ћу и ја бити приснији) о „нарочитој“ Драгичиној посвећености нашем селу:

Наше „ђачко“ – некад нас је у школу из бајремове ракље звало

Те наше Школине, Библиотекине, Чесмине, дреновске свечаности, на које смо га звали, на које сам га звао, да их прво са њим замислимо и нађемо речи којима ћемо шта да назовемо, памте се као поетске апотеозе које је само он умео да каже својим „поштованим старинама“, својим „драгим Дреновцима и Дреновкама“, својим „макар се и не познавали, Дреновчићима“: у славу „Књиге о школи“, коју је он крстио, и са Родољубом Игњатовићем био њен први читалац; у славу наше Школе, 2003. године, најбоље у Србији, и „дивног мајског дана у школском дворишту“ кад се признање обзнањивало; у славу нашег Школског звона, које смо, просто, звали „Ђачко“, и на које су се одазивали, не само најбољи калемари

на Балкану, него и академици, професори универзитета, један српски Патријарх, један Велики и више мање великих писаца, знаменити лекари, министри, генерали, Солунци, Партизани...; у славу књиге и слике створених словом и бојицом одавде понетих; у славу Учитеља који се пред властима није повијао „како ветар дува“...

Великодреновски прегео

Ако би се некада правила збирка одабраних родољубивих речи које су Дреновци изговорили или написали о вредностима свога села и њиховом чувању, међу првима би биле Драгичине: поводом штурог извештаја „Политикиног“ не „културног“ додатка о „Багдалином“ „Златном прстену Стевана Лазаревића“ – Добрици Ћосићу (25. априла 1998), и поруга другом дневнику Београдске телевизије због маргинализовања Писца којим се поноси српски језик и кога поштује сав писмени свет, и који је у то време био Председник Државе.

У тој Збирци, али и на главном зиду учитељске канцеларије, почасно место имала би Драгичина опорука учитељима наше Школе која гласи:

„Волите своје ђачиће, те крезубе прворакчиће, и оне старије чапкуне и несташке, и немирке; нађите одговоре за њихову радозналу запитаност; поштујте мишљења девојчурака и момчића из старијих разреда који, захваћени пубертетским неспокојима, ни сами не знају шта ће са собом и од себе. Помозите им својим разумевањем и стрпљењем, и добротој, па ће вас се са захвалношћу сећати кад одрасту. Уосталом, сетите се ваших недоумица и мука тога доба.“

То је изговорио 7. маја 2004. године, а 12. октобра исте године је умро.

Сахрањен је на крушевачком новом гробљу уз супругу Томиславку, вредну милутовачку, дренавску и крушевачку учитељицу. Родили су кћер Драгану и сина Дејана. Драгана је грађевински инжењер, живи и ради у Београду, удата је за колегу, и имају, како је речено, две ћерке, а Дејан са супругом живи у Крушевцу.

Тојонички јојок

РУЖИЦА И. РАТАЈАЦ
1940-

Ружица Ратајац је прва ученица дреновске Школе која је постала доктор наука и професор универзитета. Та, за њену прву Школу, њено село и њу, часна и висока грађанска звања Ружица је стекла оних година када се навршавао век од дана којих је дреновска Школа у своју уписницу увела прву женску децу.

Ружица се родила 15. септембра 1940. године од родитеља Радмиле и Исидора. Девојачко њено презиме јесте Станојловић. Онде где је рођена дреновској деци очи срасту са пољем, виноградима, брегом и небом откад стану на ноге; одатле се прво стигне у Топоницу, шуму наших дечјих чобанских дана и ђачких излета. Склон сам веровању да је и њен животни позив одређен тим чаробним нашим пределом што почиње од саме капије њеног детињства, одакле је рано дозвоао у своја недра, у друштво бнља, лептира и бубица.

Основну осморазредну дреновску Школу завршила је, са петицама из свих предмета и из свих разреда, 1954. године; до четвртог разреда учио је Дреновац Гвозден Драганац, после јој разредни старешина био Драгослав Жиравец, наставници Душанка и Богосав Гилић, Слободан Галогача..., а управитељ школе Стеван Радојчић. „Све сам их“ каже „поштовала и воле-ла. Била је то плејада врских наставника и педагога који су срећним учинили моје детињство, научили ме да волим живот и оно што радим; до неба ћу им вечно бити захвална“. Са радошћу се сећа школских приредби у Дренови и уоколо, рада у секцијама: фолклорној, хорској, драмској, биолошкој... „Били смо врло запослени и веома задовољни“.

Гимназију је завршила 1958. године у Трстенику, Вишу педагошку школу, група „биологија-хемија“, 1960. у Нишу, и „најсрећнија била кад се вратила у Дренову, међу своје наставнике, да дреновској деци предаје биологију“. Тада није слутила да ће јој „уместо деце коју је неизмерно волела, васпитаници бити академски грађани“.

Удајом за Драгољуба Ратајца, вршњака из дреновске Школе, стићи ће у Нови Сад, ту Српску Атину, где ће 1966. године на тамошњем Филозофском факултету стећи диплому професора биологије. Исте године, иза краткотрајног рада у школи „Владимир Назор“ у Петроварадину, изабрана је за асистента на новосадском Пољопривредном факултету за предмет „пољопривредна зоологија“. Магистратуру на групи „биологија“ област „таксономија“ стекла је 1974. а титулу доктора биолошких наука 1978. године. И у магистарском раду „*Soreroda* у неким стајаћим водама Војводине“, и у докторској дисертацији „Сезонска динамика и дистрибуција *soreroda* у неким водама Војводине“, бавила се рачићима у војвођанским водама. Године 1976. дошла је на новосадски Природно-математички факултет, у Институт за биологију, где је и данас. За доцента изабрана је 1979, за ванредног професора 1984, а за редовног професора Природно-математичког факултета 1989. године.

Наставно-педагошки рад започет асистентским вежбама на Пољопривредном факултету, стицањем магистратуре наставила је предавањима из „пољопривредне зоологије“, а стицањем катедре за биологају на Природно-математичком факултету предаје предмете „хидробиологија“ и „ихтиологија“. На Природно-математичком факултету у Крагујевцу држала је неко време наставу из предмета „човек и животна средина“, а у Новом Саду, у најновије време, студентима четврте године биологије предаје „заштиту животне средине“ и врши дужност директора Института за биологију.

У Биолошком институту водила је више година докторске дисертације кандидата из Природно-научног музеја у Скопљу и магистарске радове кандидата Природноматематичког факултета у Сарајеву. Уз то, учитељску наклоност према младим талентима стигне да искаже вишегодишњим доприно-

шењем покрету „Наука младима“, те радом на семинарима наставника биологије у средњим школама, на пријемним испитима на Медицинском и Пољопривредном факултету, у Комисији за међународну сарадњу свог факултета, Научној комисији Института за биологију, Комисији за израду планова и програма на Пољопривредном факултету и другде.

Ружичин научни рад чине фаунистичка фундаментална истраживања из биологије и примењена истраживања из хидробиологије и пољопривредне зоологије. Суштина њене научне заокупљености јесте хидробиологија.

Резултате научних истраживања, у коауторству или сама, изложила је у око 70 научних радова и десетак студија. Тај сићушни Ружичин животињски свет са дна Дунава, Тисе, Тамиша, Саве, Обедске баре, пречанских канала и других водених станишта, презентован је, рефератима, извештајима, саопштењима..., на тридесетак конгреса, симпозијума, саветовања, од Новог Сада, Београда и Сарајева, до Дојрана, Дубровника и Ровиња, у земљи, и на двадесетак, од Регенсбурга, Базела и Сентандреје, па до Кијева, Констанце и Варне, у иностранству. Ради упознавања актуелности у домену свога рада учинила је више студијских путовања и боравака у институтима, лабораторијама и на факултетима у Француској, Холандији, Белгији, Чехословачкој, Мађарској и Бугарској.

Члан је бројних стручних и научних друштава у земљи и међународних стручних асоцијација, и један од виђених делатника Интернационалне радне заједнице за истраживање Дунава чије је седиште у Бечу, а скупови се сваке године држе у другој подунавској земљи; и асоцијација за истраживање реке Тисе чији се скупови одржавају у Сегедину.

Неко време била је председница Српског биолошког друштва у Новом Саду.

У Институту за биологију у оквиру пројекта „Екосистеми површинских и подземних вода“ радила је на теми „Хидролошка истраживања неких аутохтоних водених екосистема“, у оквиру пројекта „Унапређење и прерада соје“ на теми „*Acarina* на соји“, те на пројектима „Истраживање најраспрострањенијих екосистема у Војводини“, „Унапређење рибарске произ-

водње Војводине“ и другим. Аутор је скрипте „Пољопривредна зоологија са практикумом“ за студенте Одсека за сточарство Пољопривредног факултета, и уџбеника „Екологија и заштита животне средине“ за I и II разред средњих школа.

Наставни и научни рад Ружице Ратајац, и код нас и даље, потврђен је високим оценама. Вредна као и та, а може бити и од ње вреднија, јесте оцена изречена од њене радне средине: „Одликује је, изнад свега, поштен однос према раду и сарадницима у раду. Њене норме за оцењивање људског доприноса су строге, то јест онакве какве примењује према себи“.

Целу причу о некадашњој девојчици из дреновског предела где расте ђурђевак, која је и сама у томе добу сличила тој мајској биљци, засновасмо само на њеном преозбиљном професионалном раду. Нама што се том причом бависмо, у њеном поводу, асоцијације теку у два смера: један је онај којим се радујемо што се радна и научна стаза Ружице Ратајац приближила оној којом је ходио знаменити дреновски научник, академик Драгомир Ћосић, а други жури тамо где је наша туга: Хоће ли се Ружица Ратајац некога дана забавити тим својим светом фауне на дну наше Мораве, и хоће ли се ико од нас бавити Реком од које смо постали и чијим нестанком знамо шта и нас чека.

*

Од 1991. године којом се окончавао претходни запис, па до пензионисања, 2005. године, Ружица је несмањеним радним полетом увећавала учинке својој струци и науци што је потврђивано признањима и унапређењима попут Првомајске награде Већа савеза синдиката Новог Сада, статусом шефа катедре за Заштиту биља на пољопривредном факултету...

Са супругом Драгољубом родила је и одгајила синове Сашу и Радомира. Саша је инжењер електротехнике посвећен електронском програмерству а Радомир магистар ветерине са изгледним звањем доктора у својој струци.

Ружица је бака двоје унучади – Исидоре и Растка Ратајца.

**ДОБРИВОЈЕ ДОБРИЦА
М. МАКСИМОВИЋ
1942-2011.**

Био је од људи који, и кад их јутром пуним облака сретнете на путу, учине да вам осмехнут и ведар буде цео дан. Неку благу радост показивао је што вас види као да вас је дуго тражио, па сад са вама може да застане и поприча. За такве, народ има своју реч: „На рану да га превијеш, зарашће одма'“. Такав је био Добривоје Добрица Максимовић. Своје име тачније од њега није носио нико.

Родио се 20. фебруара 1942. године у Страгарима од мајке Радмиле и оца Миодрага.

Још пре азбуке, за овцама, кад их напасе и оне полегају у хладовини, залазио је у лугове, откривао и загледао се у њихове тајне, растао и срастао са пејзажима родног села, њиховим бојама, гласовима, сенкама...

Четири прва основна разреда учио је у својој страгарској школи где му је учитељ био Стојан Тоја Трајковић, учитељ у свему међу најбољим учитељима у срезу, а остале четири школске године био у оној дивној ђачкој колони Страгарчића, која јутром, преко Прокопа, журила у дреновске учионице управитеља школе Стеве Радојичића.

Не смем брзо да га одвојим од његовог страгарског детињства: Зими, на низбрдици која је полазила од његове капије, своје санке радо је уступао другару који их није имао, а он је правио Снешка Белића и на целцу прутићем цртао дивље гуске у лету. Кад је за Учитељеву Славу у Цркву донео колач, док је свештеник Ранко читао молитву и тропар, он очи није одвајао од светитеља са иконостаса. На излету уз Реку, док су

дечаци с камена на камен прелазили с једне на другу страну, а девојчице на обали брале љубичице и везивале их у китице, он је на спрудићу скупљао најлепше каменчиће, разврставао их по бојама и слагао их у квадратиће и кружиће, а претек давао девојчицама да се „петачу“.

А када се са родитељима први пут нашао на Морави, док су они киселили конопље, он је са широког моравског спруда опчињено гледао у велику воду, затрављену адицу на којој се одмарала чапља, и бајке облутака окупаних кишама и Моравом. И све то са Мораве понео у своје снове...

После Гимназије у Трстенику, две високе школе, обе са високим оценама, завршио је Добрица Максимовић: Ветеринарски факултет београдског Универзитета и „Ликовну академију“, своју Страгарску, Моравску, Завичајну, самоуку. У ту Академију рођењем се уписао и у њој створеним делом магистрирао.

Ветеринарску службу отпочео је у Милутовцу 1969. године, на простору богате сточарске традиције, у време кад су обори, торови и стаје то били како је доликовало, и кад је село волело и хтело да постоји.

Из Милутовца где се, 1973. године, оженио Снежаном Стојковић, фармацеутом, животна путања га је одвела у Будву где је, радећи посао ветеринарског инспектора, обишао све важније галерије, музеје и цркве са обе стране Мора, не престајући да се дружи са кичицом која му је важнија од оловке била још из школских дана, имао две изложбе (у Галерији „Санта Марија“ у Будви и обитељској кући „Брлић-Мажуранић“ у Славонском Броду), и занимљиве сусрете и разговоре у Режевићима са Светозаром Вукмановићем Темпом, једним од кључних људи Народноослободилачког рата, и заљубљеником у ликовну уметност, па је и њему сусрет са Добрицом био добродошао. Темпу је Добрица урадио и портрет.

У Крушевац је Добрица дошао 1979. године, и у „22. јулу“, фабрици за прераду мяса, био технички директор до 1990. године, када је одлучио да се цео посвети сликарству. Члан УЛУС-а (Удружење ликовних уметника Србије), а могао је и да не постане, постао је годину дана касније.

И маколико да му је одговоран и значајан посао у служби био, и маколико га је он савесно вршио, за биографију Добрице Максимовића на земљи, за духовну снагу наше Школе, њен садашњи и будуће нараштаје, и за историју српске ликовне уметности значајније је и дуговечније његово сликарско дело. Из оне Високе школе у коју се рођењем уписао.

Свој сликарски дар Добрица је преносио у више сликарских мотива: у пејзаж, мртву природу, портрет, акт... Али је у сликарском свету највише пажње, интересовања и вредновања изазвала његова ликовна поетика која се исказивала у мотивима камена, воде и траве. Камена, пре свега.

Па јесам и сам, увек кад сам се нашао пред Добричином сликом компонованом тим моћним чиниоцима постојања, видео у њој оног Добрицу који је и мени облачно јутро претварао у ведар дан, и онај његов дан на страгарском спрудићу и на Морави у коме су се ти мотиви рађали, и јесам се и ја одушевљавао оним ушта се та клица развила, па бих и сам нешто више могао рећи, али су, за ово место, поузданији изводи из „Камене азбуке“ – речи књижевника Љубише Ћидића на изложби, 25. новембра 2011. године, кад Добрице међу сликама више није било:

„Ми већ сада можемо видети“, каже Ћидић, „да је Добричина звезда довољно засјајала ка српском небу, као какав метеорит који се у својој ванвременској тишини нечујно спустио у саму његову слику у којој ће мирно почивати... Дамари који су се нашли у његовом духовном организму били су пречи од сваке школе, од сваког правца и повода. Тако је постао свој и *својствен*, и тако можемо говорити о овом сликарству као *својственом*. Своје основне мотиве Максимовићева поетика је облаготворила у лирску мекоту симбола чији су сурови реалистички нагони овде постали благи, чедни и невини. Тај чудесни камени свет кован као ризница камених златних дуката у његовој кујунцијској радњи није ни хладна ни нежива материја. Он има душу, има унутрашњу доброту. То није камен којим ћемо каменовати брата, већ узљубити, јер је Добрица сликар светлосарне природе, љубави и лепоте. И хар-

моније. Узвишених људских стања, доброг духа у чије исходиште улазимо понесени земљином тежом сваког облутка над којим је певао своју ликовну поезију. Требало је сваки облутак избрусити у моћној реци која се изливала из његовог срца. Све своје сонетне венце.“

А историчар уметности, угледни ликовни критичар и есејист Дејан Ђорић пише: „Добрица Максимовић, тај чулни и осећајни Словен, и када слика камен и концептуалне поставке, доноси нешто типично наше, топло, душевно. Облуци, заокружено и огољено камење, у својој мекоти крију испод свих слојева сликарев однос према камену и природи као чулној суштини. У свом добротољубљу Максимовић у камену открива једно више осећање света, силу Божије љубави која захвата и последњу бубицу и каменчић. Не само да је Бог у сваком детаљу свога дела већ се и елементи света могу хармонизовати и не бити у сталном сукобу.“

Тај ће критичар, 2008. године, Добрицу Максимовића сврстати у своју књигу „Стварност уметности – увод у студије реализма“ и књигу илустровати трима Добричиним сликама – „Пролеће“, „Предах“ и „Моравски спруд“.

Добрица је био учесник више уметничких колонија у земљи и иностранству, и неколико студијских путовања у Италији, Француској, Русији. Имао је више од 50 групних изложби од којих се издвајају „Балкански источници српског сликарства XX века“ у Музеју савремене уметности, „Мајстори прецизне фигурације – 14 магичних“ у Галерији „Cits“ у организацији Драгоша Калајића, и 12 самосталних изложби од којих се по успешности и посећености издвајају изложбе у Галерији Коларчеве задужбине, Галерији ОЗОНЕ, Југословенској галерији уметничких дела... Прву изложбу 1976. године, имао је у Милутовцу; за 190 година наше Школе, 2003. године, учествовао је на изложби књига и ликовних дела „Нашим словом и бојицом“.

Награђен је: Откупном наградом Самоуправне интересне заједнице за културу Србије, Првом наградом на октобарској изложби у Крушевцу...

Добрица Максимовић, „Пролеће“, 2000.

У мноштву облутака који чине Добричине слике, један се издвајао лепотом: *йлави са белом їраном*. Мислим да је то онај који је Иван Катић понео из Сатанине државе и са њим у руци, трчећи за одбеглом љубави Катрин Ривјер, окончао свој страшни живот под точковима воза на станици у Венецији.

Добрица Максимовић је умро 22. јануара 2011. године од можданог удара, и сахрањен је на новом гробљу у Крушевцу. Споменик који су му подигле Супруга и Ћерка је као и већина у гробљу.

А требало би да буде сав од моравског белутка са Добричиним аутопортретом у средини. А на гробу – трава, и крај гроба чесма исто у белутку. То је био дуг његове крушевачке браће по кичици. Пошто тако сигурно неће бити, ја ћу му на

гроб однети белутак. Толико још могу. Ако га не нађем на спруду, јер су тамо сви прекривени „цивилизацијом“, извадићу га из калдрме неке од опустелих сеоских авлија, чији последњи житељ није стигао да га прекрије бетоном.

Добрица Максимовић, Шљива и облаци“, 2001.

ЉУБОМИР М. ВОЈИЋ
1944-

За Љубу Војића прво ми треба стопа на којој је изникао, предео у коме је проходао и угледао свет, путићи на којима је видео људе, чуо говор, упио слике, битне за цео живот, за живот са оловком и са књигом, поготову:

А како је тло на коме се наше село гнездило накренуто југозападу, тако су се и течурци из свих седам кладенчића, од велике лупње, па све до бреста, заједно са водом из облака, од давнина кривудава сливали на ту страну. Тамо су Настићи, Ђурићи, Ђерковићи, Баћићи, Кошаревићи, Војићи... Њихова су домаћинства окружена јендецима пуним воде, сокаке и авлије везују ћупријце, онде је рај за пачија јата и за водо-земце који за летњих вечери, својим хорovima, успављују уморно село. То је Крива Бара. Крива Бара је најживописнији предео у нашем селу. Одвајкада обилује добром причом и „умрлом сиротињом“. Љуба Војић је из Криве Баре. Али, из Криве Баре свога детињства. Данак „цивизацији“ платила је и Љубина Крива Бара.

Из Криве Баре је и Василије Ђулак који је у време уставобранитеља, на „изложби“ у Параћину изабран за најлепшег момка у Јагодинском округу. И наш моравски ђаво Анђама, кад су га Лазика Милићанац и Милић Тозин укошкали у за-гажањ, ноћу довели у село и привезали га за брест да онде ујутру сачека проту Косту Урошевића, некако се ослободио замке, па како га је Крива Бара сетила на Мораву, настанио се у њој да у глуво доба по њеним јендецима јаше пијанце и тера шегу са сеоским љубавницима. Онде је и Добра Настић кад се

неког предзорја, мртав пијан, обрео између три ћупријце, обратио ранораниоцу мрмљањем да му каже где је кућа мајстор Добре циглара, како се самозвао, а овај му, познавши му глас, одвратио „Добро, па то си ти“, продужио да мрмља „Знам да сам ја, али не знам да потревим кућу“.

Волео је те кривобарске приче дечак Љуба Војић, исто онако како је тужним детињим очима пратио своје Кривобарце кад су у дане панађура, претоварени шареним котарчићима, још с вечери грабили пут Крушевца и Трстеника. Волео је, патио и плакао гледајући Жину Настића који је целог живота месио блато на Вршишту да од непечене цигле једва заради за хлеб и опанке, и кривобарске надничаре који су се крвопилно сатирали на ђутуре, стижући успут да у газдалуке каткад посеју и понеко своје семце...

Љуба Војић се родио 31. августа 1944. године у породици сиромашних сељака, од родитеља Роксанде и Миодрага. А шта уистину јесте горка кора ономадње проје, сазнао је рано, целог дана грицајући ту кору и сричући стихове из Чика Јовине „Певаније“, окренут Предору, одакле ће му, из наднице, сумрак вратити мајку.

У Основној школи био је одличан ђак учитеља Гвоздена Драганца, Косаре Чоловић и Милене Жиравца, и наставника из сјајне генерације управитеља Школе Стеве Радојичића. Гимназију и Вишу педагошку школу (српски језик и књижевност) завршио је у Крушевцу, али изразитим даром за језик није служио у учионици: јаче од тога било му је перо којим ће писати новине и књиге. Новинарством је зарађивао хлеб за породицу, Књигом је толио своју духовну глад. На обе стране показао се виђено и признато.

Службу је отпочео 1969. године, и цео радни век одслужио у новинарству. Најдуже је радио као уредник у трстеничком Центру за информисање при Радничком универзитету „Прве петолетка“: у листу „Трибина“, „Радију и Телевизији Трстеник“. Радни век је завршио у Врњачкој Бањи, на месту уредника „Врњачких новина“, 2007. године. И за време службе и кад је она истекла, новинарски се дописивао и сарађивао са

листовима и часописима у Београду, Загребу, Сарајеву... Био је плодан новинар, одан деликатном позиву и кодексу новинарског морала.

Маколико да се Љубина новинарска реченица отимала од суве новинарске лексике, и увећавала му публику која је ту реченицу читала и слушала, за његово духовно биће, и за норме којима се стигне до „Поменика“, значајнији је Љубин књижевни рад.

Као књижевни исказ, подједнако му је лежао и стих и прозна реч. Иако му је прозно дело и обимом и тематиком, пространије и свакојако крупније, ја бих му, идући за личним доживљајем књижевног учинка, место нашао међу песницима. Зато што и у причи и у роману Љубе Војића има и чисте поезије.

Написао је и објавио песничке збирке: *Између срца и сунца* и *Песме*, књигу песама за децу *Звездани снови*, књигу кратких прича *Раскрића*, романе: *Врњачка елеџија*, *Човек који је убио Краљевића Марка*, *Последње ткање Даринке Шиљић*, *Јесен у Лозици*, путописну прозу *Октобарске импресије*, публицистичке књиге *Педесет година ујосићевско-џурисичке школе у Врњачкој Бањи*, *Седам деценија врњачког њчеларства...* Огледао се и као сценарист за филмове и ТВ серије. Заступљен је у завичајним књижевним зборницима, антологијама, енциклопедијама.

Основна покретачка снага и непресушни извор инспирација за књижевни рад Љубе Војића јесте Велика Дренова његовог детињства и младости. Ликови његових књига претежно су сељаци из „моравског микрокосмоса“, људи који су постојали и били ратари, виноградари, калемари, домаћини и земљомученици, срећници и веселници, свикнути да се „рпћу“ са земљом за коју су антејски везани, и дупке поднесу све што им живот донесе: ратове, поморе, неродне године... Али су то и људи који су кадри да из ината запевају кад им је тешко и да заплачу кад се радују.

По томе колико се књигама посветио судбини сељака нашег дела Моравске Србије, њиховом животу по начелу „мо-

ра се“ и језику којим је тај свет говорио, књижевни критичари Љубу Војића виде уз Душана Радића, који се истом судбином нашег сељака бавио између два светска рата.

Осмог јула 2005. године, био је у нашој Школи Час посвећен Љубиним романима *Човек који је убио Краљевића Марка* и *Последње ткање Даринке Шиљић*. Час су држали: Милутовац професор Адам Стошић, културна и морална институција нашег завичаја и Медвеђанац професор Светислав Ристић. Тада сам, као учесник Часа, о *Последњем ткању Даринке Шиљић* рекао: „Ткајући простирку за свој одар, Даринка Шиљић, то јест Роксанда Војић, кћи Александра Лаце Качаревића и мајка Љубе Војића, то јест Љуба Војић тка истинити, сурови и тврди живот своје мајке, која је четвороношке, на својим леђима држала четири кућна дирека и оца. То је приповест о жени која оличава женски сој нашег сељачког света, чијом заслугом ми још постојимо. Али, тај мученички, тај витешки наш сој, у наше време, из живота заувек нестаје, па је заслуга Љубе Војића утолико већа што је живот томе соју продужио у библиотеци српског језика. Приповедачким умећем, урадио је Љуба Војић то, за мене, ни за конач такше од Драгослава Михајловића у *Петријином венцу*. Само што је Роксандин венац мени за конач и бољи и лепши, јер ми је ближи, јер је наш, јер је из Лозишта.“ Треба читати књиге Љубе Војића.

Од Љубине Основне и моје Учитељске школе тече наше завичајно друговање са сталном бригом за културни препород нашег села. Знам да тај препород нисмо остварили, али смо, кадгод је требало: од наше Партизанске библиотеке и дреновских новина „Лозиште“ (име које је исковао велики и драги човек Миомир Ристовић, а Љуби оно постало књижевно име Велике Дренове), па до покрета за „Вукову награду“, бриге за нашу давнину и за лепо лице наше добре Основне школе, пред светом и прецима, баш како треба белили образ.

Са супругом Зорицом Мутавцић, здравственом радницом лепог угледа, живи у Врњачкој Бањи где им је ћерка Милица са породицом из Београда у гостима онолико често, колико је Љубомиру Војићу Љуби Шиљи, на врху оловке честа Велика Дренова и њена стара Крива Бара.

**УПИСНИЦА ПОГИНУЛИХ ЂАКА
У РАТОВИМА ЗА СЛОБОДУ**

ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ 1912.
ДРУГИ БАЛКАНСКИ РАТ 1913.
И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ 1914-1918.

ВЕЛИКА ДРЕНОВА

1. Лука Антић	33. Стојан Ј. Дачић
2. Светозар Бабић	34. Вељко Н. Дачић
3. Милоје Баћић	35. Драгомир Динић
4. Божидар А. Баћић	36. Тодосије Драганац
5. Бранислав А. Баћић	37. Трајко М. Ђерковић
6. Вула Баћић	38. Бранислав Ђерковић
7. Милан Ј. Баћић	39. Миленко Ђерковић
8. Драгомир Н. Баћић	40. Милан Ђерковић
9. Драгоје Брођанац	41. Добривоје Р. Ђорђевић
10. Љубомир Величковић	42. Божин Д. Ђорђевић
11. Љубомир П. Величковић	43. Чедомир А. Ђорђевић
12. Мирко Величковић	44. Младен Л. Ђорић
13. Војин Вељковић	45. Драгиша М. Ђорић
14. Милан Војиновић	46. Милоје М. Ђорић
15. Живојин П. Војиновић	47. Момир М. Ђорић
16. Милош С. Вукашиновић	48. Драгослав М. Ђорић
17. Љубомир В. Вукојевић	49. Живојин М. Ђулаковић
18. Драгомир М. Вукојевић	50. Божин М. Ђулаковић
19. Велимир Вукојевић	51. Благоје Ђулаковић
20. Јован Вукојевић	52. Бошко Ђулаковић
21. Милош Д. Вучић	53. Љубиша Ђулаковић
22. Милош Вучковић	54. Драгутин М. Ђулаковић
23. Радоје Вучковић	55. Милић Ј. Ђурић
24. Светислав П. Вучковић	56. Живојин Ђурић
25. Драгутин У. Вучковић	57. Момир Ђурић
26. Божин У. Вучковић	58. Стеван Ђурић
27. Милија Гошић	59. Милан Златановић
28. Михаило Гошић	60. Божин Златановић
29. Миливоје Дамњановић	61. Алекса Златановић
30. Спасоје Дамњановић	62. Вељко Игњатовић
31. Илија М. Дамњановић	63. Драгутин Ј. Игњатовић
32. Драгутин Ј. Дачић	64. Милан Ј. Игњатовић

65. Миладин Ј. Игњатовић
66. Милорад Ј. Игњатовић
67. Милан Ф. Игњатовић
68. Светозар Игњатовић
69. Јован Н. Игњатовић
70. Драгутин Јаковљевић
71. Радомир Јаковљевић
72. Младен Јаковљевић
73. Душан Јаховић
74. Живојин Јаховић
75. Добросав Качаревић
76. Милан Качаревић
77. Живојин Качаревић
78. Драгомир М. Коларевић
79. Стеван Коларевић
80. Војислав Коларевић
81. Милан Костић
82. Михаило В. Костић
83. Стојан Костић
84. Живојин С. Костић
85. Мијат Кошаревић
86. Драгутин Кошаревић
87. Душан Г. Кошаревић
88. Анта Кривчевић
89. Станоје Кривчевић
90. Живојин Кривчевић
91. Милија Кривчевић
92. Радоје В. Лакић
93. Милан И. Левићанин
94. Михаило И. Левићанин
95. Милан Левићанин
96. Милић К. Левићанин
97. Душан Р. Левићанин
98. Душан Д. Лепенац
99. Владислав Д. Лепенац
100. Јован Максић
101. Милосав Мијаиловић
102. Илија Милановић
103. Боривоје Милићанац
104. Михаило М. Милићевић
105. Светислав Т. Милојевић
106. Радомир Милојевић
107. Живојин Милојевић
108. Живојин Милосављевић
109. Василије Милосављевић
110. Данило Милосављевић
111. Живојин Миљковић
112. Војин Михајловић
113. Милисав Михаиловић
114. Петар Михаиловић
115. Бошко Михаиловић
116. Милан К. Млацић
117. Милош Млацић
118. Боривоје Ђ. Мутавцић
119. Мирослав Б. Мутавцић
120. Љубомир В. Мутавцић
121. Љубиша М. Настић
122. Љубомир М. Настић
123. Милан В. Настић
124. Живојин С. Настић
125. Милорад Л. Настић
126. Драгомир Л. Настић
127. Светозар Л. Настић
128. Веселин Д. Настић
129. Момир Настић
130. Светислав Недић
131. Владимир Недић
132. Бранислав Недић
133. Стојан Недић
134. Милен С. Недић
135. Павле С. Новаковић
136. Живојин Новаковић
137. Веселин Новаковић
138. Велимир Новаковић
139. Живојин Б. Новаковић
140. Коста Обрадрвић
141. Војин Обрадовић
142. Обрад Обрадовић

143. Милета Обрадовић
144. Живојин Обрадовић
145. Сава Д. Обрадовић
146. Љубомир С. Обрадовић
147. Младен Ј. Павловић
148. Радоје Ј. Павловић
149. Драгутин М. Петковић
150. Душан М. Петковић
151. Ненад М. Петковић
152. Светозар М. Петковић
153. Добросав М. Петковић
154. Јевтимије М. Петковић
155. Милосав М. Петковић
156. Милун А. Петковић
157. Велимир А. Петковић
158. Благоје Петковић
159. Светозар С. Петковић
160. Милен Л. Петковић
161. Милосав Л. Петковић
162. Трифун П. Петковић
163. Вујица Т. Петковић
164. Миливоје Ј. Петковић
165. Милун Н. Петковић
166. Миливоје Петронијевић
167. Таса Петронијевић
168. Аврам Пешић
169. Боровоје А. Пешић
170. Божин Поповић
171. Воја П. Поповић
172. Лазар П. Поповић
173. Михаило О. Промицаћ
174. Светомир С. Радић
175. Павле Радић
176. Драгић В. Радић
177. Павле Ракић
178. Момир М. Ранђеловић
179. Живојин Ћ. Ранђеловић
180. Миодраг Ранђеловић
181. Ранко М. Ратајац
182. Јован Л. Ратајац
183. Живојин К. Ратајац
184. Михаило Љ. Ратајац
185. Милан Ристић
186. Милован Ристић
187. Илија Ристић
188. Велимир М. Савић
189. Живко И. Спасић
190. Милан О. Спасојевић
191. Божин Срећковић
192. Милош К. Станимировић
193. Илија Станимировић
194. Милета Станимировић
195. Станко Станојевић
196. Милић Ј. Стојановић
197. Никола Стојановић
198. Јевтимије Стојановић
199. Јевтимије П. Стојановић
200. Душан Ступљанин
201. Велимир Ступљанин
202. Драгић Д. Ступљанин
203. Милан П. Ступљанин
204. Стеван С. Ступљанин
205. Живојин Љ. Ступљанин
206. Светозар Љ. Ступљанин
207. Илија В. Ступљанин
208. Милоје М. Ступљанин
209. Мшшвоје Г. Ступљанин
210. Драгутин Тодоровић
211. Станоје Тодоровић
212. Атанасије Томић
213. Илија Трипковић
214. Бранислав Трипковић
215. Светолик Трипковић
216. Светозар С. Трипковић
217. Вујица С. Трипковић
218. Драгиша С. Трипковић
219. Живојин М. Тршшовић
220. Драгутин М. Трипковић

221. Лука Трипковић	242. Александар М. Ћосић
222. Живојин Трипковић	243. Живојин Б. Ћосић
223. Живан Г. Трипковић	244. Живојин Т. Ћосић
224. Божин П. Трипковић	245. Љубомир И. Ђурчић
225. Љуба П. Трипковић	246. Војислав К. Урошевић
226. Милан Т. Трипковић	247. Мирко С. Цветковић
227. Трифун Трипковић	248. Драгић Цветковић
228. Милан Ј. Трипковић	249. Милан Цекић
229. Љубиша П. Тулешановић	250. Драгољуб Ж. Чуљић
230. Милорад Ђеличанин	251. Максим Д. Чуљић
231. Милан Ј. Ћосић	252. Љубомир М. Чуљић
232. Радоје Ј. Ћосић	253. Љубомир А. Чуљић
233. Милош П. Ћосић	254. Радоје Џатић
234. Михаило С. Ћосић	255. Живојин Џатић
235. Милутин С. Ћосић	256. Љубомир Џекић
236. Живојин В. Ћосић	257. Стојан Шљивић
237. Филип Ћосић	258. Живојин Шљивић
238. Момир Ћосић	259. Милан Д. Шљивић
239. Бранко Ћосић	260. Веселин В. Радић
240. Љубомир Ћосић	261. Станко Спасојевић
241. Мата Ћосић	

Спомен чесма поинулим и умрлим из Велике Дренове, Селишта и Сираџара у ратновима Србије 1912-1918. године

СЕЛИШТЕ

1. Богољуб М. Велимировић
2. Петар Ђ. Вучетић
3. Гвозден П. Вучетић
4. Светозар С. Вучић
5. Марисав С. Вучић
6. Добросав М. Вучић
7. Војин Б. Гашић
8. Бошко Т. Гашић
9. Миливоје Ј. Грујић
10. Душан М. Ђокић
11. Драгољуб Р. Ђорђевић
12. Милан М. Ђорђевић
13. Јован Ђорђевић
14. Стојан М. Живкић
15. Милија М. Кезић
16. Божин Ј. Кесегич
17. Живојин М. Маринковић
18. Љубомир Маринковић
19. Милан Д. Маринковић
20. Милован Маринковић
21. Милан В. Марковић
22. Владимир А. Марковић
23. Веселин Матејић
24. Михаило Ј. Матејић
25. Драгутин С. Матејић
26. Светозар Милутиновић
27. Војислав Ј. Минић
28. Милета У. Мишић
29. Божин М. Пантелић
30. Урош Т. Пантелић
31. Рака У. Пантић
32. Драгутин У. Пантић
33. Милен М. Пантић
34. Боривоје М. Пантић
35. Митко М. Пантић
36. Милија Д. Пантић
37. Душан И. Пантић
38. Момир И. Пантић
39. Манојло Пантић
40. Милош Р. Петровић
41. Гвозден М. Прокић
42. Милан Н. Прокић
43. Милан О. Пурић
44. Стојан Ж. Пурић
45. Живојин М. Радојковић
46. Милан П. Радојковић
47. Милосав О. Радојковић
48. Љубомир А. Радуловић
49. Стојан П. Станојловић
50. Владимир Станојловић
51. Коста М. Станојловић
52. Милун М. Станојловић
53. Милош В. Стевановић
54. Петар Стојановић
55. Благоје П. Стојановић
56. Светозар П. Стојановић
57. Марисав С. Стојковић
58. Љубомир Стојковић
59. Нестор Н. Стојковић
60. Божин А. Стојковић
61. Илија М. Стојковић
62. Мијат П. Стојковић
63. Живојин П. Стојковић
64. Алекса Стојковић
65. Живојин Н. Ђеличанин
66. Живојин Унић
67. Илија Унић
68. Илија В. Цилић
69. Радосав Б. Цилић
70. Стојан П. Цилић
71. Рајко С. Цилић
72. Милун М. Чакарановић

Споменик иалим борцима у Селишту

СТРАГАРЕ

1. Младен Агатоновић	14. Миахило Јанићијевић
2. Сибин Алемпијевић	15. Миливоје Јанићијевић
3. Драгутин Алемпијевић	16. Александар Јаћимовић
4. Гвозден Арсић	17. Милорад Јовановић
5. Мирко Атанасковић	18. Мирча Јовановић
6. Марјан Брзаковић	19. Обрен Јовановић
7. Тодосије Брзаковић	20. Аврам Ковачевић
8. Божидар Брзаковић	21. Божин Костић
9. Спира Випић	22. Живан Лазић
10. Војислав Владисављевић	23. Светозар Лазић
11. Милан Грујић	24. Станоје Максимовић
12. Добросав Грујић	25. Прока Максимовић
13. Христифор Јанићијевић	26. Михаило Максимовић

27. Љубомир Максимовић	47. Никодије Мишић
28. Драгомир Максимовић	48. Миливоје Мишић
29. Светомир Максимовић	49. Спасоје Мишић
30. Душан Марковић	50. Милан Мишић
31. Милорад Марковић	51. Никола Мишић
32. Гвозден Матејић	52. Војислав Мишић
33. Драгутин Матић	53. Јеврем Мишић
34. Светозар Матић	54. Јеврем Недељковић
35. Аврам Матић	55. Вићентије Недељковић
36. Станоје Мијатовић	56. Милан Славковић
37. Будимир Миладиновић	57. Радисав Славковић
38. Светолик Милановић	58. Љубомир Славковић
39. Живојин Миленковић	59. Станоје Стаменковић
40. Обрад Миленковић	60. Милан Стевановић
41. Милен Миленковић	61. Марко Ракић
42. Милош Миленковић	62. Велимир Ракић
43. Милан Миленковић	63. Милосав Ристић
44. Милутин Миљковић	64. Војислав Томашевић
45. Петар Миљковић	65. Милорад Томашевић
46. Живојин Миљковић	66. Радоје Ђулумовић

Споменик њалим борцима у Спјарјарима

ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ 1941-1945. ГОДИНЕ

ВЕЛИКА ДРЕНОВА

1. Радоје Д. Величковић	25. Милован В. Петковић
2. Момчило М. Војиновић	26. Драгослав Ф Петковић
3. Миодраг Љ. Дачић	27. Миленко Д. Радић
4. Јован Р. Ђорић	28. Александар Д. Ратајац
5. Драгољуб Б. Игњатовић	29. Светолик К. Ратајац
6. Миодраг Т. Јаковљевић	30. Радомир С. Ратајац
7. Радисав Д. Качаревић	31. Ранко С. Ратајац
8. Младен Ж. Костић	32. Радојица Савић
9. Добривоје М. Кривчевић	33. Драгољуб М. Стефановић
10. Живојин М. Лепенац	34. Боривоје С. Стефановић
11. Душан Ж. Матић	35. Борисав С. Стефановић
12. Љубиша Ж. Милетић	36. Радомир Б. Ступљанин
13. Љубодраг Р. Млацић	37. Душан В. Ступљанин
14. Радомир Д. Мутавцић	38. Живота Д. Ступљанин
15. Бранко Т. Мутавцић	39. Рашко Т. Ступљанин
16. Ранко Т. Мутавцић	40. Миленко Д. Ђеличанин
17. Драгољуб Ј. Настић	41. Радивоје В. Ђосић
18. Милан Б. Настић	42. Радмила Љ. Ђосић
19. Радоје М. Настић	43. Радослав Љ. Ђосић
20. Момир Б. Недић	44. Милан М. Ђосић
21. Ранко Д. Недић	45. Иван Ђосић
22. Славко Н. Нешић	46. Радоје М. Чуљић
23. Момчило М. Новаковић	47. Момчило Ж. Џекић
24. Ђорђе М. Палић	

СЕЛИШТЕ

1. Милош Велимировић	8. Радомир Миленковић
2. Миодраг Д. Вучић	9. Тихомир Миленковић
3. Драгомир Гашић	10. Радован Пантелић
4. Милорад Ђокић	11. Драгутин Пантић
5. Миодраг Катунац	12. Душан Станојловић
6. Петар Маринковић	13. Милан Стојковић
7. Симеон Маринковић	

СТРАГАРЕ

1. Љубисав Д. Арсић
2. Драгомир В. Атанасковић
3. Богомир Д. Ивановић
4. Светислав В. Јовановић
5. Милош В. Марковић
6. Радомир С. Мијатовић
7. Синиша Д. Миљковић

8. Светислав Ч. Мишић
9. Милан Љ. Недељковић
10. Живојин М. Радивојевић
11. Миодраг Т. Стаменковић
12. Светомир Д. Стојановић
13. Љубисав Н. Томашевић

Споменик црвеноармејцима у Великој Дренови

НАТО БОМБАРДОВАЊЕ СРБИЈЕ 1999. ГОДИНЕ

1. Мирко М. Симовић
2. Бориша Д. Ступљанин

ЗАПИС СА ЛЕГЕТА

Лета 1999. и у Друштву за чување успомене на ослободилачке ратове Србије у Великој Дренови стрпели смо се да небо над Моравом одахне, Месец испадне из Сунчеве осовине и тло се од потреса и воде примири и рудне, па да наставимо са творењем заданог на оснивачком скупу крајем прошле године. На реду је био пут на Легет у поводу 85-тогодишњице неславне битке, па је аутобус са 45 ходочасника, од којих је двадесеторо био подмладак из Основне школе, за који је, паметном одлуком управе, трошак поднела не баш богата сеоска каса, у свануће 4. септембра, кренуо пут сремске равнице. И док се не примакнемо одредишту, треба да подсетим:

Земљописно, Легет је пространа сремска пољана коју са запада заграђује Сремска Митровица, са севера и истока села Шашинци и Јарак, а са југа река Сава. Повесно, Легет је попрिште битке коју су, 6. септембра 1914. године, Тринаести и половина Петнаестог пука Тимочке дивизије првог позива водили против десет пута бројнијих Аустроугара, и стратиште шест и по од седам хиљада Тимочана и Мораваца колико је са српске страе у тој борби учествовало. За село Велику Дренову тај 6. септембар је најцрњи дан у њеном постојању, јер је тога дана погинуло, удавило се у Сави или пало у ропство 70 Великодреноваца.

А Дреновци Ђурђе Чуљић, Милош Трипковић и Драгомир Ђерковић, који се у ноћи између 6. и 7. септембра пливајући вратили на нашу страну, нису онда стигли да разберу ни име пољане на којој им остали исписници, те ће свако велико страдање које се касније догађало у Дренови бити праћено изреком: Погибосмо као на Чеврнтији. Чеврнтија, дакле, тај немили топоним на мачванској страни са којег се у Сремској операцији кренуло преко Саве, а не Легет, и у уџбеницима и у казивању учесника, призната је за место догађаја од 6. септембра 1914. године.

... Са сремског аутопута сишли смо на шабачкој петљи, митровачким друмом, брзо смо од Јарка прескочили десетак километара, па, за путоказом и народом који се онамо журио, зашли у зелени појас топола и врба, ка обали и Споменику.

А пред Спомеником: И сазнање да смо на земљи која се тиче нашега бола, и сиво суморно јутро кроз које се провлачи застрашујуће широка река, и многи свет који зна зашто је јутрос овде, и

трубе у покрету, и сељанке у црнини које око Споменика ређају донето за покој душе ратника, све је за сузу која навире. Прилазим Споменику, белој, осам метара високој призми и пирамиди, крстим се и љубим његово слово, гусну се кривица и туга: мора ли човеку да буде 60 година па да од митровачког лекара Богдана Лукиновића чује да на обали Саве, од 1923. године, стоји Белег и чети његових сељана..., и откида се она суза.

Час на коме се не буде много пута у веку почео је опелом седморице свештеника. Језом Бојићеве Плаве гробнице струјало је то сиво суморно јутро на Легету, играле се ватрице наших свећица које смо за ово јутро донели из Хиландара, мирис тамјана и воска вејао је по Легету и погнули главе људи: и Ђорђе Брођанац за костима деде Драгоја Брођанца, и Хранислав Милосављевић за успоме-ном на деду Стојана Милосављевића, нађмеђерског роба, и девојчица Мирјана Ђерковић над животом и ратом чукундеде Драгомира Ђерковића, и остали, до свештениковог „Спаси Госпoде душу раба Твојeго“ Павла, Јована, Станимира, Ранка, Недељка... и предугачке уписнице што се, преко Саве, пружила до Мораве и Тимока. Као стари грешник сад је ћутала и Сава.

После су на Споменик положени венци, и наш од кадифице и босиљка, и неготински, у воду где се завршавао недовршени мост, па се над топољацима изломио плотун почасног вода, и учитељ из Дренове рекао:

Није село Велика Дренова и нису Великодреновци чинили мало за памћење Великој раји Србије и својих у њему. О времену смрти најписали смо Велику књиу нашеј језика, долину предака обрадили смо најбоље на свету, за својим калемом винове лозе обишли смо поља света, али нас на овоме месту, за свих његових 85 година, до данас није било. Покајнички, данас смо овде дошли са децом, да на светој стoji српској Срема, крај воде на којој се, и сјасоносно и кобно, вековима ломила судбина нашега рода, будемо учесници у помену 13. и 15. пуку Тимочке дивизије и једном дивном поколењу, и да се одавде јавимо Седамдесеторици наших мученика који су 6. септембра, у Свету недељу, 1914. на сирашном месту постојали, па се одашле винули у небески предео Ошацибине и своја села.

Онда је као старински домаћин говорио млади председник митровачке општине Илија Милиновић, па још један врли домаћин чије име нисам упамтио, али сам упамтио јаке речи о путу за слободу и уједињено Српство, па су ђаци из Шашинаца и хор из Ми-

тровице *Sirmijum cantorum* говорили, певали и играли баш добро одабране и лепо увежбане текстове, песме и игре, па су новинари трчали да допуне своје свешчице, а ја се осамио стотинак корака низ Саву, да гледам на Чеврнтију и њену Јасенову греду, и да оданде нагађам о души оних који никад нису имали душу а које смо, по сваку цену, произвели за савезнике, о Команди Друге армије која није знала има ли чим да састави 380 метара удаљене Савине обале, и колико је, од Руме до Митровице, непријатељ јак, о Команди Тимочке дивизије која је на Легет пребацила пук и по војске, па је од подне онамо оставила без муниције и могућности да се врати натраг, о командантима свих 6 батаљона који су овде изгинули као јунаци, о родитељском срцу земљорадника Милоша Недића чија су оба сина остала овде, више од свега љубећи „отаџбину милу нашу“, како је писало у писму које сам некад имао у дреновској Библиотеци, и о ратничкој слави не баш праведно подељеној између имена у енциклопедијама и костију које се одавно стопиле са сремском смоницом.

А на ливади крај Споменика сељаци из Шашинаца подигли шатор под који, из својих сушница и подрума, донели јестива и пића за све оне који су данас издалека походили њихову пољану. Од тако показаног гостољубља, веће су нам биле ватрице на лицу и влага у очима Саве Ивановића, Петра Свиlara и других Шашинчана из Дугога Шора који се журили да нам пуно кажу о родитељима-чобанима који су тог, 6. септембра пре 85 година гледали битку, о цени којом им дедови платили радост због преласка српске војске у Срем, о липовој шумици около Споменика коју су некада гајили и којом је у јуну дисао цео Легет, о љубави за Споменик наслеђеној од предака и о тачно сроченим редовима на њему:

Чува вас овде бесмртни синци и тим се дичи село Шашинци.

А Радовану Срдићу, најгосподственијем професору историје и директору Историјског архива Срема у Митровици, будном чувару историјске баштине свог завичаја и Шашинчанину рођеном на дан Битке, 26 година после ње, без чије књиге *Бишка на Лејешу 1914* нас овде ни данас не би било, остајем дужан целу страницу.

Последњи смо напустили Вечиште 13. и 15. пука Тимочке дивизије првог позива, враћајући га његовом миру, птицама и душама ратника што се ноћима вију над Савом од Чеврнтије до Легета.

ОЖИВЉЕНЕ ПРИПОВЕСТИ ПОСТОЈАЊА

Књига о Школи у Дренови професора Љубивоја Бајића штампана године 1991. исцрпна је хроника о Великој Дренови и њеној школи, обogaћена *Помеником виђенијих учишела и ђака школе* који је написао Милан Радић. Поводом двестоте годишњице школе *Поменик* се појављује као издвојива целина, каква је могла бити и далеке 1991. У првome издању аутор изражава жељу да својим уделом отвори простор за даље дописивање, а згодило се да дописивач буде баш Он тај који ће свој *Поменик* дописати и допунити. Тако је уз 33 имена књига обogaћена за још 12 биографских сказанија.

У својој белешци са почетка књиге Милан Радић објашњава методологију рада на књизи, хронологију уношења имена, разлоге за проширивање именика, начин прикупљања грађе, те разлоге издвајања *Поменика* из Бајићеве књиге. И најважније, наводи разлоге зашто се прихватио замашног и захтевног посла. Да се не утре сопствени траг, да се ублажи пуста туга бесповратног нестајања, да се одложи пропадање у незнан, да реч, записана, надјача немарност и нехај за оне на чије дело се наслањамо.

Уводно слово књиге чини текст Добрице Ћосића *Мој први животи у универзитету* у коме најпознатији Дреновац и велики писац оживљава сећања на дане свога првог учења азбуке српскога језика, истичући своје прве професоре живота: учитеље у школи, дреновске старце и надничаре у селу. И као што обично бива, ништа од првих утисака није неважно: ни гласови, ни додири, ни боје, ни слике зимске пртине. Тако се Добрица Ћосић сећа првог шамара, првог написаног слова, учитељице строге и правичне, школских несташлука и другова које је замео ветар грађанског рата, те својих првих невоља са болестима које су померале могућности необузданог дечјег играња. Ћосић са нежношћу и срцем тугом овијеним помиње деду Јефимија, те Даницу Ћосић, уз топлу и благу реч и за песника Антонија Маринковића. Посебном посвећеношћу казује о дреновским калемарима и старом пријатељу Милану Радићу. Из Ћосићевог текста о школовању може се уочити став великог писца о начину васпитања, о социјалној структури сељака, о заносима и заблудама своје генерације Дреноваца, која је првим сроком испиљена у скамијама дреновске школе. Добрица Ћосић завршава своје слово реченицом: „Ја се поносим пријатељством Милана Радића, и његовом оданошћу и у неприликама.“

У уводном делу књиге исписана је и *Школска здравица*, пригодна песма Верољуба Вукашиновића у славу светосавља, слова, школе, те „светиљке у мраку“.

Сјајним Ћосићевим присећањем и Вукашиновићевом топлом песмом читалац се уводи у причу о учитељима и ђацима школе у Дренови, почевши од незнаног учитеља и брвнаре подно узвисине, далеке 1813. године, једнако виђеном као и потоњи знанога имена, ако не и виђенији. Уз дванаестак учитељских биографија, у којима уз биографске податке и историјске ознаке Радић детаљима открива и свој емотивни став у односу на ликове о којима пише, у књизи су место заслугама својим стекли угледници разних занимања. Промичу пред нама трговци, политичари, професори универзитета, калемари, официри, свештеници, лекари, солунски ратници, агрономи, писци, воћари, виноградари, новинари, те и један патријарх... Читав свет у малом, поникао са тврдых скамијских седала у дреновској школи. Једино Душан М. Радић није глачао скамије те школе. Али, Дреновац по оцу, угледни лекар и врли писац живота поткопаоничке, гочке и моравске сиротиње, саучесник у туђој муци, пожртвовани брижник у помоћи сваке врсте, један је од оних кога би свако место које је делом и телом својим дотакао примило као свога, а који, такав, припада свима. А Дреновци могу бити поносни што му је порекло из њихових атара.

И није то само штуро фактографско набрајање података у низу. Кроз казивање о људима који су потекли из школе у Дренови Радић исказује своје моралне, просветитељске и патриотске ставове, успостављајући и снажан емотиван однос са ликовима о којима пише. Постиже се усклађеност између обавезујуће објективности о подацима и субјективног самопрегора, с обзиром на посао којим се бавио добар део живота (учитељевање).

Одељак *Покољење за чишћанку* посвећен је генерацији која је изнела ратове од 1912. до 1918. године. Уз податке о броју учесника у бојевима, те странице велика су поетска ода о моравском сељаку, његовом страдалачком, светом и светлом путу, а обogaћене говором Добрице Ћосића (1968). Његови јунаци, баш као и сам аутор, испољавају снажно осећање родољубља, присутно у целокупном казивању, а тако збркано и нејасно у времену у коме смо. Радић је ојађен немарношћу према обележјима: нестанак старих споменика, коровско биље око оних који још одолевају времену и људском немару, необележавање онога што се обележити морало. Док читаоца подсећа на младића Војислава К. Урошевића, једног од 1300 каплара из Скопског ђачког батаљона, погинулог у двадесет и првој години, Радић говори и о времену људске равнодушности: „Морала би Школа да има један

скровити кутак, једно побожно свето место у коме се гаји старинско цвеће и бораве старе успомене. То је оно место коме се приступа са тишином, пред којим се скида капа, поред којег и најнемирнији ђаци заћуте. На томе месту, у тој градини успомена, један ђачки цртеж војника, један основачки писмени задатак о Отаџбини и један цвет, бар, треба да припадају Војиславу Урошевићу.“ Јер, не може се и не сме урушити баш све што су претходници опослили.

Током казивања Радић прати родословно стабло именованог, где год је било икаквих података или од срца порода. Оно што је речено за Слободана Јовановића „да није било лако живети његов живот, и да није лако било свакоме ко га је хтео само за себе“ могло би бити применљиво и за неке друге ликове из књиге. Готово свака биографија може се читати и као литерарна прича. А кроз многе приче читају се личне исповести самога Радића. Присећања на детињство, на мајчину торбицу, брестове и моравске утрине. Тугованка за сликама предела преко Реке (а зна се које), и кроз присећање о драгим учитељима (нпр. казивање о Слободану Галогачи). Жал за несталом невиношћу наде, прхом младости кратким као сунчева измаглица, и лепотом откривања писане речи кроз прву књигу прича и дубоким, ничим омеђеним детињим саосећањем које изазива несрећна судбина Кочићеве *Слашке душе*. Говорећи о учитељу Лазару Павловићу помиње и свога деду Добросаву (не мора да се присећа, деда је вазда део бића човековог, колико год да му је година), и лирски интонираном прозом, дирнуто, жалобно тка малу приповедну грађу о привржености, блискости и мудрости. Те и о потреби да се забележи, да нам све не завеју „снегови и шаш“.

Милану Радићу село је извор и надахнуће, колевка и одрастање, оцвало боравиште и изгледно место краја у примицању. Детаљима које Радић уочава правећи непоновљиве слике маглених јутара, поља у класу, модрих винограда, моравске благородности али и опакe ћудљивости, могу позавидети многи којима је перо занат, а самодовољност карактерна црта. Уз то зракне каткад и искра народног духа кроз по коју анегдотску згуду (нпр. о свом „пријему“ у први разред и бројању ногу; или кратко прегећање између Радоја Ратајца и жене му Јулке). Но, Радић уза сву добронамерност и љубав према својим сељанима, критички обојено, указује на многе слабости свог „моравског човечанства“ (Ћосић): деобе и расколи по политичкој линији, заблуде и залудне жртве, обмане и омразе, социјална неједнакост, те и завист и охолост (што је у једном запису означио и Д. Ћосић). Наведено не умањује Радићево приклањање читавог бића, без остатка, Дренови и Дреновцима.

Мало је жена на подугачком списку дреновских угледника. Ту су: Радмила Љ. Ћосић, Даница Ћосић, Вукосава Андрић, Ружица И. Ратајац, те Милица Катунца, уз мужа, дакако. Но, жена, ако не пуним именом, присутна је све време уз имена угледника. Она је кућаница, темељ куће и огњишта, она бди над породичним миром, спона је између оних на заоду и оних који се зором оглашавају да је свет њихов. Жена у селу, омеђена својом авлијом, земљом којом ходи и небесима која се око њеног дома, њене деце, поља и винограда окрећу, чекала је да се огласи кад је јаду требало доакати, кад је требало да збрине, нахрани, утеши и охрабри. Кроз приче о многим актерима ове књиге сагледава се улога жене у њиховим животима, тим „душебрижницама и штитовима“, како сјајно исказа Вукосава Андрић за своју баку, песникиња моравских свитања, „румених гласова туге“, плетива у које се безнадно уплићемо, једна од „лудих јахача“ са села (израз Пауна Петронијевића) који су се окупљали око *Расковника* Драгише Витошевића и винули у немирне воде српског песништва.

При раду на књизи, уз коришћење података из документације, Радић обогаћује текст фотосима и илустрацијама. Искрсавају старе куће са доклатима и крововима на четири воде, уверења о постављењу, по која крштеница или сведочанство; униформисана лица строга изгледа, свештеничке одоре, портрет Великог писца; блесне по које насмејано, ведро чело; отмена, славе и хвале вредна црква Нова Лазарица, и тако редом, допуњујући казивање речитог, умног, добром намером и снагом воље дариваног аутора великодреновске оживљене приповести постојања. Чува траг.

На крају књиге нанизана је именима *Ујисница* погинулих ђака у ратовима за слободу од 1912. до 1945. из Дренове, Селишта и Страгара. Листа је опомињуће дуга, читава једна школа у њу је стала, и сви наши поноси и жалости наше. У белешци при првом издању *Поменика* Радић је изразио жељу да нови дописивачи остану без прилике за казивање о ратном јунаштву. На жалост, невољне околности демантовале су га, те се списак проширио још за двојицу дреновских ђака страдалих у „малом светском рату“ против Србије 1999. Њихова имена су: Мирко М. Симовић и Бориша Д. Ступљанин.

Милан Радић великим словом пише речи: Мајка, Отаџбина, Река, Школа, истичући им значење и значај за формирање карактера, његовог, његових изабраника из књиге, нас свих, надам се. Повремено користи народске, fine, скоро заборављене речи које дају пуноћу исказа и аутентичну боју времена, за које умишљамо да пролази, а оно је само неухватљиво, а ми, људски створови, пролазни у њему. Радић настоји да се својом књигом означи у времену, да писаном речју што дуже сачува траг у тој временској неухватљивости.

МИЛАН РАДИЋ

Рођен 31. јула 1937. године у Великој Дренови, у сељачкој породици, од родитеља Зорке и Симеона.

Основну школу и Прогимназију завршио је у родном селу, Учитељску у Крушевцу, Вишу педагошку (српски језик, ванредно) у Нишу. Са 18 година био је учитељ у Рајинцу, са 19 у Милутовцу, са 20 у Војсци. Од 1959. до 1965. био је учитељ и управитељ Огледне основне школе „Други шумадијски одред“ у Марковцу, где је као учитељ држао стручни семинар учитељима четири општине смедеревског среза а као управитељ имао најбољу школу у Великом Поморављу.

У своју Школу за управитеља дошао је 1965. године који је положај, после четири године, због пречих животних дужности морао да напусти, целог века жалећи што је Школу оставио без својих погледа на њен значај и њену педагогију. Три године потом учио је децу у Страгарима када је са њима открио и насеље из млађег каменог доба, 10 година био у трстеничкој Библиотеци, 15 у својој, одакле је селу заслужио *Вукову награду*, а Библиотеци признање најбоље сеоске у Србији.

У пензију је отишао 1997. године са 40 година службе и 60 година живота и, осим Грамате владике Стефана Жичког, без других друштвених признања, према којој истини је равнодушан.

Више о њему мисли да не треба да се каже, сматрајући да се, већином нехотично и делом хотимице, и сам довољно нашао у „Поменику“.

САДРЖАЈ

Добрица Ђосић

МОЈ ПРВИ ЖИВОТНИ УНИВЕРЗИТЕТ	5
О МИЛАНУ РАДИЋУ И ЊЕГОВОМ ПОМЕНИКУ	11

Милан Рађић

УЗ ПОМЕНИК	13
ПОЧЕТАК И ПРВИ УЧИТЕЉИ	17
ПОКОЉЕЊЕ ЗА ЧИТАНКУ	21

МАРКО СТУПЉАНИН	29
ФИЛИП МИЛОЈЕВИЋ	33
ЛАЗАР С. ПАВЛОВИЋ	37
БЛАГОЈЕ Т. НЕДИЋ	41
ЉУБОМИР М. МАТИЋ	45
ЉУБОМИР Ј. НЕДИЋ	51
ВОЈИСЛАВ Т. КАТУНАЦ	57
МИЛЕНКО Т. НЕДИЋ	61
МИЛАН П. РАТАЈАЦ	65
СВЕТОЛИК К. УРОШЕВИЋ	71
ДОБРОСАВ М. РАТАЈАЦ	75
РАДОЈЕ М. РАТАЈАЦ	79
ДУШАН М. РАДИЋ	83
ВОЈИСЛАВ К. УРОШЕВИЋ	89
ЉУБОДРАГ М. ЂОРИЋ	95
ВЛАДАН А. ЧУЉИЋ	101
БРАНКО Љ. ПЕТКОВИЋ	105
ДРАГОМИР Ж. ЂОСИЋ	109
ХРАНИСЛАВ М. ЂОРИЋ	117
МИЛИЦА И РАДОЈЕ КАТУНАЦ	127
РАНКО А. БАЧАНИН	133
СТЕВАН М. РАДОЈИЧИЋ	139
МИЛОСАВ М. ЂУРЧИЋ	145
СЛОБОДАН ГАЛОГАЖА	151
ДРАГОСЛАВ В. ЈОВАНОВИЋ	159

СЛОБОДАН В. НЕДИЋ	165
БОРИВОЈЕ Љ. ЋОСИЋ	169
РАТОМИР РАЦА М. ЂУЛАКОВИЋ	173
БОРИСАВ С. СТЕФАНОВИЋ	177
МИОДРАГ Ж. НЕДЕЉКОВИЋ	181
РАДМИЛА Љ. ЋОСИЋ	185
ДОБРИЦА Ж. ЋОСИЋ	189
ДАНИЦА И. ЋОСИЋ	213
ЂОРЂЕ М. МУТАВЦИЋ	221
РАДОСЛАВ Б. ИГЊАТОВИЋ	225
ДРАГОСЛАВ Д. ОБРАДОВИЋ	231
ВУКОСАВА Љ. АНДРИЋ	235
МИЛУТИН Р. СПАСОЈЕВИЋ	239
СЛОБОДАН Д. ЈОВАНОВИЋ	243
РОДОЉУБ Б. ИГЊАТОВИЋ	249
МИЛАН И. НАСТИЋ	255
ДРАГОСЛАВ М. МУТАВЦИЋ	261
РУЖИЦА И. РАТАЈАЦ	267
ДОБРИВОЈЕ ДОБРИЦА М. МАКСИМОВИЋ	271
ЉУБОМИР М. ВОЈИЋ	277
УПИСНИЦА ПОГИНУЛИХ ЂАКА У РАТОВИМА ЗА СЛОБОДУ	281
ПРВИ БАЛКАНСКИ РАТ 1912.	
ДРУГИ БАЛКАНСКИ РАТ 1913.	
И ПРВИ СВЕТСКИ РАТ 1914-1918.	283
ДРУГИ СВЕТСКИ РАТ 1941-1945. И 1999.	290
ЗАПИС СА ЛЕГЕТА	292
<i>Гордана Влаховић</i>	
ОЖИВЉЕНЕ ПРИПОВЕСТИ ПОСТОЈАЊА	295
БЕЛЕШКА О АУТОРУ	299

200 ГОДИНА ШКОЛСТВА
У ТРСТЕНИЧКОЈ ОПШТИНИ

ПОМЕНИК

ВИЂЕНИЈИХ УЧИТЕЉА И ЂАКА
ШКОЛЕ У ВЕЛИКОЈ ДРЕНОВИ

НАПИСАО
МИЛАН РАДИЋ

Издавачи

Народна библиотека „Јефимија“ Трстеник
Основна школа Велика Дренова

За издаваче

Верољуб Вукашиновић
Драгана Пантић

Рецензенти

Гордана Влаховић

Уредник

Верољуб Вукашиновић

Ликовни и технички уредник

Иван Величковић

ISBN 978-86-83191-45-1

Штампа

М-Граф Трстеник

Тираж

500

Покровишeљ
Општина Трстеник

Штампана књига помоћу
М-Граф Трстеник

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

373.3/.4(497.11)

371.12:929(497.11)

РАДИЋ, Милан, 1937-

Поменик виђенијих учитеља и ђака школе у
Великој Дренови / Милан Радић. - Трстеник :
Народна библиотека "Јефимија" ; Велика
Дренова : Основна школа, 2013 (Трстеник :
М-граф). - 299 стр. : илустр. ; 24 cm

"200 година школства у трстеничкој општини"

--> полеђина насл. стр. - Ауторова слика. -

Тираж 500. - Стр. 5-10: Мој први животни
универзитет / Добрица Ћосић. - Стр. 11-12:

О Милану Радићу и његовом "Поменику" /

Добрица Ћосић. - Стр. 295-298: Оживљене приповести
постојања / Гордана Влаховић. - Милан Радић: стр. 299.

ISBN 978-86-83191-45-1 (НБЈ)

а) Основна школа (Велика Дренова) - Учители

б) Основна школа (Велика Дренова) - Ђаци

COBISS.SR-ID 201921548

200 ГОДИНА ШКОЛСТВА
У ТРСТЕНИЧКОЈ ОПШТИНИ

